

3.7.

VÖRÖS GABRIELLA:

A LELETCSOPORTOK ELEMZÉSE NEMEK ÉS ÉLETKOROK SZERINT

A temetőben előkerült nagy mennyiségű anyag értékelése csak áttekinthető, jól követhető rendszerezésen alapulhat. A feldolgozásban az alábbi sorrendet határoztuk meg: a sírcsoportokat gyermek, férfi, nő sorrendben tárgyaljuk. A leletanyagot három nagy részre osztottuk, ami megegyezik

a korszakkal foglalkozó munkákban általánosan használt csoportosítással: ékszerek, a viselet darabjai és tartozékai, valamint az elhunytal együtt sírba helyezett mellékletek. Az eligazodást segítik az alábbi táblázatok, ahol a leletípusok előfordulását jelöltük be a 3 sírcsoportban.

ékszerek	gyermek		férfi	nő
	fiú	leány		
fülbevalók		+		+
fibulák	+	+	+	+
gyöngy nyakláncok		+		+
torquesek	?	+	+	+
csüngők	?	+	+	+
fém karperecek	?	+	+	+
gyöngy karperecek		+		+
karékek	?	+	+	+
gyűrű				+

viselet	gyermek		férfi	nő
	fiú	leány		
övek	?	?	+	+
a ruhák gyöngyözése		+		+
arany ruhadíszek, flitterek				+
ruhatűző tűk				+

mellékletek	gyermek		férfi	nő
	fiú	leány		
érmék	+	+	+	+
„pásztorkésztségek”	+	+	+	+
kések, török	?	?	+	+
orsók		+		+
sarló			+	
fűrész				+
tűk és tűtartók		+		+
tégely				+
tükrök				+
lószerző				+
edények	+	+	+	+
fegyverek			+	

5. táblázat Ékszerek, viselethez tartozó leletek és mellékletek előfordulása nemek és életkor szerint

3.7.1. A GYERMEKSÍROK LELETEI

A gyermektemetkezések száma a temetőben 129 (ezek közül 73 bolygatatlan volt), ami az összes sír (627 db) megközelítőleg 20%-át jelenti, ami valamivel nagyobb arány, mint az alföldi átlag.¹²⁴ A gyermeksírok nagy száma miatt az egyes lelettípusok előfordulását és a temetkezési szokásokkal való összefüggését is lehetséges elemezni. A gyermeksírokban található leletcsoportok lényegesen különböznek a felnőttektől: az ékszerek, viseleti tárgyak ritkábban kerülnek elő és a mellékletek típusa is erősen behatárolt.¹²⁵

Az ékszerek és a viselet elemzésénél fontos lenne a gyermektemetkezések nemenkénti szétválasztása, ami azonban sajnos gyakran még a felnőttek nemének meghatározásánál is bonyolultabb feladat.¹²⁶ A fiatal korosztálynál nehezíti a helyzetet az is, hogy legtöbbször hiányoznak a sírokból azok a leletek, amelyek segíthetnének a nem meghatározásában. A gyermeksírokba ritkán helyeznek mellékleteket, ugyanakkor magas az edények aránya. A viselet tartozékai és az ékszerek közül jónéhány olyan hiányzik, amely a felnőtteknél általánosnak tartható. Szinte az egyedüli, nemhez is köthető leletcsoport a gyöngy. Később látni fogjuk, hogy ez sem minden esetben van így; de ha nyaklánc, illetve gyöngy karperec funkcióban jelenik meg a sírban, véleményünk szerint minden esetben leánytemetkezésről lehet csak szó. A másik, sokkal kisebb leletcsoport a fülbevalóké, amely viszont a leányoknál ritka tárgytypusnak számít. Ugyanígy hiányzik a ruhák kivarrása is. Ez fontos viselettörténeti megfigyelés, hiszen ez alapján feltételezhető, hogy csak bizonyos életkort követően használták vagy viselhették a hímezett aljú ruhát vagy nadrágot. A különböző temetőkben (Endrőd-Szujókereszt 84. sír,

Hódmezővásárhely-Fehértó 5. sír, Mezőszemere, Kis-mari-fenék 44. sír) más és más életkorú leánygyermek sírjában bontottak ki a láb környékén gyöngyöt,¹²⁷ Madarason 12 éves leány volt a legfiatalabb, aki gyöngyös aljú ruhát öltött (421. sír).¹²⁸

A) ÉKSZEREK

Fülbevalók

A leányok bolygatatlan sírjai közül 7-ben fordultak elő fülbevalók. Típusuk szerint egy kivétellel mindegyik a hurkos-kampós csoportozhoz tartozik. Az egyetlen kivétel a 60. sírban a koponya jobb oldalán kibontott különleges, eddig ismeretlen típusú darab, egy ezüsthuzalból hajlított karika, közvetlenül mellette egy kettős kúpos, nyújtott formájú ólomgyöngy, amely talán eredetileg a karikára lehetett erősítve. Kísérő leletei között a jobb kulcsfontnál egy érem került elő, verésének időpontja alapján (330–333) a 4. század első harmada előtt nem kerülhetett sírba az *Inf.* I. korú leánygyermek. Az edénymelléklete is jellegzetes késő szarmata típusú, ún. öves edény volt; oldalt hajlított lábú, kéttagú, apró bronzfibulája is a 4. század során használt típusba tartozik.

Érdekes megfigyelés, hogy három alkalommal csupán egy-egy fülbevaló került elő a jobb (78., 516. sír), illetve a bal oldalon (398. sír).¹²⁹ Méretük közel azonos volt, az 516. sírban talált darab a legnagyobb átmérőjű, és gondosan díszített. További három temetkezésben 2–2 példány fordul elő, a felnőttekéhez hasonlóan a jobb és a bal oldalon, nagyjából a fülnek megfelelő helyen. Anyagukat tekintve egyaránt vannak bronzból

124 A madarasi temető gyermeksírainak elemzéséhez az Kr. u. 1–5. század időszakából 21 temető összetételét vizsgáltuk meg. Az 510 sír közül mindössze 78 volt gyermeké, ami 15%-os gyakoriságot jelent (Vörös 2005a, 138).

125 Vörös 2005a, 138–139.

126 A gyermekek csontjainak antropológiai vizsgálata elsősorban az életkor meghatározását tette lehetővé, hogy leány vagy fiú volt-e az elhunyt, csak az idősebbeknél derülhetett ki.

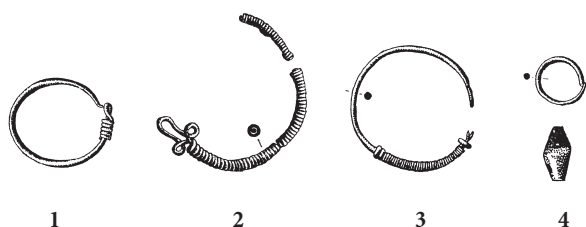
127 Vörös 2005a, 130, 137; Kulcsár 1992, 6–12.

128 Azokban a temetőkben, ahol egészen apró leánygyermek viselt hímezett aljú ruhát, felmerülhet, hogy nem a felnőtté válás, hanem a család kiemelt pozíciója játszott szerepet a „felnőttes” viseletben. Pl. Endrőd-Szujókereszt 84. sír: 421 gyöngyös ruhakivarrás (VADAY-Szőke 1983, 8. kép 3).

129 Kérdés, hogy eredetileg is egy fülbevaló volt-e a sírban, tehát ebből a jellegzetesen párban előforduló tárgytypusból egyet viselt-e a gyermek? Elképzelhető, hogy állatjárás következtében, vagy ha nagyon vékony huzalból készült, a korrózió miatt „tűnt” el a másik darab.

és ezüstből készült példányok is, bár az ezüsthuzalból hajlítottból eggyel több van (ezüst: 55., 60., 78., 85. sír; bronz: 236., 398., 516. sír). A bronzból készültek átmérője nagyobb, és a díszítésük is gazdagabb.

A rablott temetkezések közül összesen kettőben találtak fülbevalót. A 105. sírban csak valószínűsíthető egy ívelt, vékony ezüsthuzal töredéke alapján; a 465. temetkezésben viszont egy törött és hiányos, de határozottan fülbevalónak meghatározható, bronzból hajlítot darab került napvilágra.

256. kép A gyermeksírok fülbevalótípusai: 1. (85. sír), 2. (236. sír), 3. (516. sír): hurkos-kampós; 4. (60. sír): karika és gyöngy együttese

A fülbevalós temetkezések gyermekeinek életkorát vizsgálva kiderült, hogy a csoportba *Inf.* I. kortól kezdve egészen a 8–10 éves korúakig tartoznak lányok. A kísérő leletek közül időrendi szempontból a fibulákat érdemes szemügyre venni: 4 sírból is kéttagú, oldalt hajlítot lábú bronzfibula került elő (60., 78., 398., 516. sír), ami azt bizonyítja, hogy a fülbevalók inkább a temető használatának középső (3. század közepe után), illetve kései időszakában (a 4. században) kerültek földbe. A korai fibulákkal jellemezhető, legkorábbi fázisra (2–3. század fordulója) – ezek szerint – egyáltalán nem jellemző a fülbevaló-viselet.¹³⁰ A 105. sírban 2. század eleji pénz került elő (103–117), ami nyilvánvalóan nem egyezhet a temetkezés időpontjával. A többi kísérő lelet jellegtelen vagy közelebbi kormeghatározásra nem alkalmas (gyöngyök, edények).

Nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy kizárólag a temető használatának egyik vagy másik időszakára jellemző a gyermekek fülbevaló-viselete, hiszen erre kicsi számuk miatt nincs elég adat, csak a tendencia fogalmazható meg. Az esetek alacsony száma inkább arra

utal, hogy ezek az elhunytak az általános szokástól eltérően (ti. hogy a gyermeklányok nem viseltek fülbevalót), a korukhoz képest szokatlan ékszerrel lettek elhantolva, tehát a kivételek csoportjába sorolhatók, és zömében a 3. század közepe után, és a 4. század folyamán lettek eltemetve.

Az 1–5. század közötti időszakból 21 temető 78 gyermeksírájának leleteit vizsgáltuk meg, közülük összesen 3 sírból került elő fülbevaló.¹³¹ Tehát az ékszer más alföldi temetőben sem fordul elő gyakrabban, így a Madarason megfigyelték összecsengenek korábbi adatgyűjtésünk eredményével.

Fibulák

A bolygatatlan gyermektemetkezések (73 db) közül 31 sír leletei között fordult elő fibula, jellemzően síronként 1–1 példány. A viselet darabjai közül egyértelműen ez a leletípus a leggyakoribb a gyermekeknél, hiszen majdnem minden második sírban megtalálták. A rablott sírok közül 11-ben bontottak ki ruhakapcsoló tűt. Az eredeti helyük az áll alatti, nyak körüli rész, vagy a mellkas környéke volt.¹³²

A felnőttek sírjaira jellemző főbb fibulatípusok mindegyike előfordul a gyermekek sírjaiban is, viseletük módja és időrendje sem tér el a felnőttekétől.¹³³ Időrendi szempontból azok a fibulák a legfontosabbak, amelyek római importból származtak, s egyben ezek jelentik a legkorábbi időhorizontot is, tehát a temető nyitásához időben a legközelebb eső temetkezésekhez tartoznak, azaz a 2. század végéről, és a 3. század elejéről származnak. Időrendben haladva először a számszerű-fibulákról kell szólni, amelyből a temetőben összesen 3 került elő, közülük kettőt gyermeksírban bontottak ki. Az egyik egy olyan bolygatott temetkezésben volt, melynek a fibula volt az egyetlen melléklete (485. sír). A másik bolygatatlan, mellékletekkel gazdagon ellátott sír volt (306. sír), a nyaklánc és a gyöngy karékek alapján egyértelműen lány nyugodott benne. A korát ugyan nem tudjuk, de a sír hossza alapján (110 cm) valószínű, hogy 10 év alatti lehetett. A viseletét

130 Az aranyhorizont nemesfém fülbevalói után a nőknél is megfigyelhető egy átmeneti időszak, amikor a legritkábban kerülnek elő a sírokból a később általánosan használt hurkos-kampós fülbevalók.

131 Vörös 2005a, 130–131, 134, 137.

132 A fibulák pontosabban és részletesebben meghatározott helye sem visz közelebb a gyermekviselet rekonstrukciójához, ugyanis semmilyen más fogódzópontunk sincs pl. a ruhák szabásával, vagy a nyakkivágásával kapcsolatban. A fibulák ráadásul el is csúszhattak eredeti helyükről a ruha gyűrődése miatt. Az is csak feltételezés, hogy a ruha elől lévő hasítékát fogták össze, vagy egymásra boruló szárnyait, de lehetett csupán díszítő szerepük is, de akár egyszerre mindkettő.

133 A fibulák időrendi értékeléséről a temető belső kronológiájával foglalkozó fejezetben (3.8.2.) esik szó részletesen.

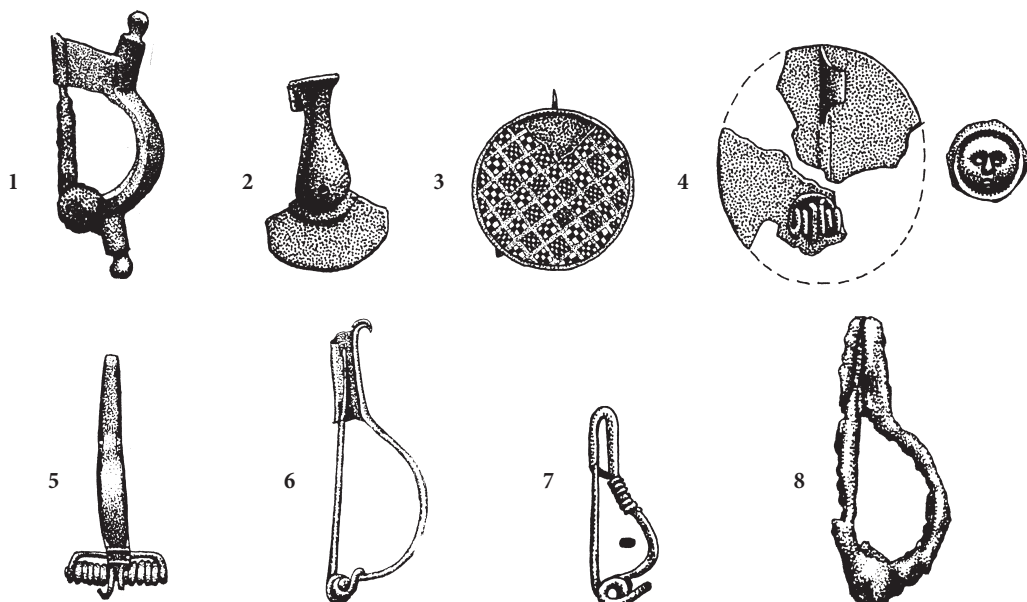
torques és 1–1 csengő egészíti ki. Mindkét temetkezés megközelítőleg a temető középső részén található, ott, ahol a legkorábbi felnőtt-temetkezések is találhatóak [7. térkép, 3. sírcsoport].

Az összesen 9 térdfibulából három darab került elő gyermeksírból, mindegyik leánytemetkezés volt, a nagyszámú gyöngyanyag, nyaklánc, illetve a gyöngy karék alapján (157., 421., 643. sír). Az egyik sírban (421. sír) egy 10–12 év körüli leány különösen gazdag mellékletekkel volt eltemetve, de a sír természetesen csupán a gyermeksírok relatív leletszegénységéhez képest számít gazdagnak. Azok közé a kivételes esetek közé tartozik, ahol két fibula is előkerült. Gyermeksírok közül ez volt az egyetlen ilyen. A térdfibula mellett egy ovális alakú bronz lemezrátétes kerek fibula is tartozott a viseletéhez, melynek hiányos díszei közül egy fekete üvegből öntött arcábrázolás maradt meg, amely a tárgy közepét díszítette. Volt még egy különlegessége ennek a temetkezésnek: a lábnál hímzés gyöngyei kerültek elő, jellegzetes korai típusok, kivétel nélkül üvegből készült, ún. hólyagos, viszonylag apró szemű gyöngyök [1. függelék 48. táblázat]. A leánysír leletanyaga, gyöngyözött aljú ruhája egy felnőtt (nő) ékszereinek, viseletének felelnek meg.

A következő fibulacsoporthoz az emailos díszűek tartoznak. Mindössze 3 db került elő gyermeksírból, ezek közül kettő is ugyanahhoz a legszűkebb csoporthoz tartozik: koncentrikus sávokban voltak eredetileg díszítve, közepükön tengellyel. Mivel csak az öntöttbronz

alap és a hozzá tartozó tűszerkezet maradt meg, így sem a díszítés színéről, sem elrendezéséről nincs adatunk. A két darab mérete is csaknem tökéletesen megegyezik. A sírokban előkerült gyöngyök alapján mindkettő sírban leány volt, mégpedig 1,5–4 év körüliek (266., 388. sír). Az egyik temetkezés (a 266. sír) a temető középső, korai részén található, a másik pedig ugyancsak a korai fibulák által jól datálható másik korai sírcsoportban, a temető DNy-i részén [7. térkép]. Nem kétséges, hogy a két sír egykorú. A harmadik, sakktáblamintás példány, a 425. sír sírból – *Inf.* I. korú, gyöngyös, tehát szintén leánytemetkezésből – származik.

A lemezrátétes fibulák csoportja sem népesebb, mint az előző. A már említett, két fibulát is tartalmazó 421. síron kívül még 3 példány származott gyermeksírokból (85., 142., 590. sír). Kettő közülük igen rossz állapotú, és csak az egyik rekonstruálható (a 142. sírből előkerült). Az üvegmaszkos díszű lemezrátétes, kerek fibulához hasonló méretű és ugyancsak öntött üveg, de virágdíszszel ékített darab egy csecsemő sírjában volt (590. sír). A 421. sírhoz hasonlóan ez a temetkezés is a leggazdagabbak közé tartozott, és a temetőn belül a 2. korai sírcsoportban volt kitüntetett pozíciója a leletek alapján [7. térkép]. Ha a két gyermek életkorát összehasonlítjuk, óriási a különbség, hiszen az egyik egy 10–12 év körüli leány, a másik pedig egy 1–1,5 éves csecsemő volt. Ez azt jelenti tehát, amit a későbbi megfigyelések is alá fognak húzni, hogy a gyermekek életkora nincs összefüggésben

257. kép A gyermeksírok főbb fibulatípusai: 1. (306. sír): számszerű; 2. (421. sír): térdfibula; 3. (425. sír): emailos; 4. (421. sír): lemezrátétes; 5. (78. sír): kéttagú, alsóhúros; 6. (97. sír): ua. pödrott lábbal; 7. (416. sír): egytagú, aláhajlított lábú; 8. (45. sír): kéttagú, oldalt hajlított lábú

a leleteik számával, típusával – és összességében véve –, gazdagságával. Ez nem mond ellent egy korábbi megállapításunknak, miszerint a melléklet nélküli gyermeksírok közül legtöbbször a csecsemők közé tartoznak. Az 590. csecsemősír a ritka kivételek közé tartozik, a korai gyermeksírok jellegzetes leleteivel, nyakláncával és a gyöngy karékjával, valamint a csuklóról lelógó, bronzból készült csengőjével. Különleges lelete a sírnak a nyakba függesztett nagyméretű, foglaltos, díszes üveggyöngy csüngő. A további két lemezráttés fibulás sír is egyértelműen leánytemetkezés volt, ezt bizonyítja a 85. sír fülbevalópárja és a 142. sír nyaklánc.

A fibulák legnépesebb csoportja a kéttagú, oldalt hajlított lábú típus. Összesen 14 db került elő, mely közül csupán kettő készült ezüsből (78., 86. sír), a többi bronzból. Az ezüsből készített példányok a kimondottan gazdag sírok mellékletei voltak, a 86. sír ráadásul körárkos halmos. Ez utóbbi temetkezésnek további érdekessége, hogy egy körárkon belül két sír volt, mind a kettő gyermektemetkezés (a másik a 85. sír). A két ezüstfibula leányok sírjában volt, mindkettőt gazdagon ellátták ékszerekkel (nyaklánc, gyöngy karperec, bronz karperec, fülbevaló) és egyéb mellékletekkel is.

A bronzból készült példányok tipológiailag több csoportba tartoznak, elsősorban a kengyel megformálása, díszítése, illetve a láb végének kialakítása tér el egymástól. E darabok díszettsége ugyanakkor egyértelműen összefüggésben van a méretükkel is. A legapróbb, 3 cm körüli példányok kengyele lemezszerű, esetleg háromszög átmetszetű, és kivétel nélkül díszítetlen. Az ennél nagyobbak között van facettált kengyelű és lábú, a kengyel tövében tagolt (122., 168., 398. sír). A láb kialakításánál a 97. sírből előkerült példánynál lehetett megfigyelni a megnyújtott és visszapödrött végződést. Egy esetben, a 398. gyermeksírból kibontott darabon pödrötték meg a fibula fej felőli végét. A rugórész kialakításánál többször előfordul a tengely végét lezáró stift, illetve gomb (34., 60., 213. sír). A kengyel jellegzetes bekarcolt mintája a tremolórozás (284., 413. sír).

Megvizsgáltuk, hogy a fibulatípus mérete összefüggésbe hozható-e viselőjük életkorával. A legnagyobb példány hossza 6,8 cm, ez a 168. sírban fordult elő, egy 6–8 éves gyermek sírjában. A kb. 3 cm hosszú fibulák közül az egyik egy csecsemő sírjából került elő (34. sír), de előfordult ilyen méretű fibula egy *Inf.* I. korú (60. sír),

és egy 10–12 éves gyermek sírjában is (9. sír). A negyedik apró fibulás gyermek életkora nincs meghatározva, a sír méretei alapján (174 cm hosszú) akár 10 éven felüli is lehetett.

A kéttagú, oldalt hajlított lábú típus használatának, viseletének módja a többi fibulával megegyező, tehát egyesével, a nyak környékén, illetve a mellkas felső részén bontották ki ezeket, eredeti helyzetben. Ennél a fibulatípusnál kiderült, hogy leánysírból került elő 7 db, a többiben nemre utaló leletet nem találtunk. Ha a gyöngyök hiányát a nemek meghatározásának szempontjából perdöntőnek fogadnánk el, akkor ebből az következhetne, hogy 5 fiú sírjából került elő ez a fajta fibula. Tudjuk azonban, hogy ez a megállapítás nem lehet helytálló, mivel ebben az esetben pl. az összes melléklet nélküli gyermektemetkezés fiú sírjának minősülne.

Az egytagú, aláhajlított lábú típust összesen 6 gyermeksírből ismerjük. Közülük 3 (219., 330., 331. sír) biztosan a temető késői horizontjához tartozik, mivel jellegzetesen késői típusú edényeket is tartalmaztak,¹³⁴ ráadásul mindhárom darab pohár volt. A 219. sír zömök, alacsony poharánál ugyanakkor szóba jöhet korábbi datálás is, amit a korai sírokra inkább jellemző csengő előfordulása is alátámaszthat. Ugyancsak a késői időszakra utal a 416. sír masszív, zárt bronz nyakperece, melynek zárszerkezete körte formájú. A nemek tekintetében biztosra vehető, hogy 3 leány volt közülük (331., 416., 507. sír). E fibula viselete sem köthető tehát életkorhoz, hiszen az *Inf.* I.-től a 12–14 éves korig hordtak ilyen ruhakapcsoló tűt. Megjegyzésre érdemes a temetkezések relatív leletszegénysége, ami talán kapcsolatba hozható azzal, hogy a temetkezések legalább fele a késői időszakra tehető. A vasfibulás sírok vizsgálatánál látjuk majd, hogy ott ugyanez a helyzet. Óvatosan azt a következtetést lehet levonni, hogy a gyermektemetkezések mellékletei a temető késői időszakára meggyérültek.

A bolygatatlan sírok leletei között a vasból készített, kéttagú, oldalt hajlított lábú fibulák közül 10 példány található. Méretüket tekintve egymáshoz nagyon hasonlóak, nagyságuk nem tér el lényegesen a felnőttek sírjaiban kibontott hasonló fibulákétól. A 10 vasfibulás gyermeksírből 5-ben fordulnak elő edénymellékletek (23., 45., 321., 337., 338. sír). A kevés és jellegtelen lelet között egyedül az edények mutatnak markáns stílusjegyeket. Az edények típusuk szerint különbözőek: po-

134 Számos alkalommal kell hivatkoznunk arra, hogy a sírban késő szarmata edénytípusok fordulnak elő. Jóval megalapozottabb lenne, ha pontosabban korhatározható tárgyakat lehetne e kérdéskörbe bevonni, de sajnos ezek éppen a gyermeksírokból hiányoznak. Viszont gyakori mellékletek a meredek falú tálak, az öves edények, valamint egyes pohártípusok; a telepekről is jól ismert, a 4. század végétől induló időszakhoz köthető darabok, melyek nagyon jellemzőek a temető tágabb körzetére is (Ács 1992, 100).

hár, korsó, magas tál, kettős kúpos tál, egyenes oldalú tál, gömbös edény; de közös bennük, hogy mind a késő szarmata korra keltezhető típus, tehát a 4. század utolsó harmadától fordulnak elő. A korsót jellegzetesen késői besimított dísz sorolja ebbe az időszakba. A többi kísérő lelet – így a bronzhuzal karperecek (45., 53., 355. sír) – jellegtelenek, közelebbi kormeghatározásra nem alkalmasak. A 205. számú temetkezés koporsókapcsai is a temető késői időhorizontjára utalnak. Erre a sírcsoportra a kísérő leletek kis száma a jellemző, hiszen a felsoroltakon túl gyöngy (403. sír), és egy különös, egyedi, máshol elő nem forduló torques (45. sír) tartozik még ide. A gyöngyök csaknem teljes hiánya – egyedül a 403. sírban volt egy hengeres mészkőgyöngy – arra utal, hogy a vasfibulát viselő gyermekek között nagy valószínűséggel nem voltak lányok.¹³⁵ Másképpen fogalmazva: feltételezzük, hogy a temető használatának késői periódusában a vasfibula viselete a fiúkra volt jellemző. Ez a tendencia a férfi és női fibulaviseletre is vonatkozik, tehát a vasból készült ruhakapcsolók elsősorban a férfisírok leletei közé tartoztak.

Tanulságos egy-egy lelettípus elemzésénél az életkort is figyelembe venni. A 10 vasfibulás gyermekcsontváz közül csupán kettőnek nem ismerjük az életkorát, a többiek a 2–7 éves időintervallumba tartoznak (7 db sír), csupán egyetlen olyan temetkezés van, ahol a gyermek életkora 8–9 év lehetett (32. sír). Ez a megfigyelés azt jelentheti, hogy a csecsemők viseletére nem volt jellemző a vasfibula, annak ellenére, hogy bizonyára fiúk is voltak közöttük. Ebben praktikusán valószínűleg közrejátszott e tárgyak viszonylagos nagy mérete és súlya, valamint a csecsemők viselete is. Feltűnő az is, hogy a 10 év fölötti gyermekek ruházatára nem került vasfibula, de ennek okát nem találtuk. A bolygatatlan síroknál a fibulák helye az áll alatti, nyak körüli rész, ettől eltér a 23. sír, ahol a jobb boka külső oldalánál bontották ki.

Gyöngy nyakláncok

A bolygatatlan sírok közül 26-ban fordult elő a nyaknak, vagy a nyak környékének megfelelő helyen gyöngy, illetve gyöngyök. A nyakláncba fűzött gyöngyszemek száma nagyon különböző: 1–31 db között változik. Megvizsgáltuk, hogy a gyöngyök száma összefüggésben lehet-e az elhunyt életkorával. A csecsemősírokban

3–21 db fordul elő (35. sír: 3 db, 110. sír: 7 db, 306. sír: 18 db, 388. sír: 21 db, 590. sír: 10 db); a 10–14 év közötti leányok 2–16 db gyöngyöt viseltek a nyakukban (9. sír (10–12 éves): 10 db, 421. sír (10–12 éves): 16 db, 507. sír (12–14 éves): 2 db). A fenti adatok alapján úgy tűnik tehát, hogy az életkor és a gyöngy nyaklánc gazdagsága, darabszáma nincs egymással összefüggésben. Felmerül, hogy inkább arról lehet szó, hogy a több évszázadot átívelő temetőnek van olyan korszaka, amikor gazdagabbak voltak a gyöngy nyakláncok, és van olyan, ahol a gyöngyök száma kevesebb volt. A feltevés igazolásához megvizsgáltuk azokat a gyöngy nyakláncos temetkezéseket, ahol egyúttal korai római fibulák is előfordultak [6. táblázat].

sírszám	fibulatípus	gyöngyök száma
157. sír	térd-	31 db
306. sír	számszerű-	18 db
388. sír	emailos	21 db
421. sír	térd- és korong-	16 db
425. sír	emailos	21 db
590. sír	korong-	10 db

6. táblázat A gyöngyök számának alakulása a korai fibulával eltemetett leányok sírjaiban

Ezeknél a síroknál 10–31 közötti a gyöngyszemek száma, ami azt jelenti, hogy a korai sírokban található a gazdagabb, nagyobb számú gyöngyből fűzött nyakláncok.

Ahol csupán egy vagy csak néhány gyöngy kerül elő a nyakláncnak megfelelő helyen, felmerül a kérdés, hogy ezek együttese megfelel-e egyáltalán a gyöngy nyaklánc kifejezéssel meghatározott ékszertípusnak. Az életkori adatokat megvizsgálva azoknál a temetkezéseknél, ahol kevés gyöngy fordul elő, arra jutottunk, hogy a csecsemőktől a 12–14 éves korig tartoztak temetkezések ebbe a csoportba is [7. táblázat].

A 118. sírban a két gyöngy mellett előkerült egy átfúrt állatfog, amely egyetlen gyöngy nyakláncban sem fordul elő máshol, és arra figyelmeztet bennünket, hogy ennek a tárgycsoportnak nem csak, vagy nem elsősorban a díszítés lehetett a funkciója. Kérdés, hogy az 590. sírban kibontott gyöngyök és egy ugyanott előkerült,

135 A gyöngyök számának relatív csökkenéséhez hozzá kell tenni, hogy a késő szarmata korra a felnőttek sírjaiban is megfigyelhetők a gyöngyök. Ekkorra tehető a gyöngyözött aljú ruhák eltűnése is (KULCSÁR 1998, 50–51).

egyik végén megpántolt, nagyméretű gyöngy egy szálon függött-e, vagy külön akasztották a nyakra?

sírszám	az eltemetett életkora	a gyöngyök száma és típusa
35. sír	0,5–1 éves	2 db üveg, 1 db karneol
107. sír	5–7 éves	1 db üveg
118. sír	<i>Inf. II.</i>	1 db sokszögű, 1 db dudoros, 1 db állatfog átfúrva
161. sír	?	1 db üveg
387. sír	3–5 éves	1 db betétes nagy fekete üveg
507. sír	12–14 éves	2 db korall
585. sír	3–4 éves	5 db kása
590. sír	1–1,5 éves	1 db nagy betétes nyújtott hordó, a végén foglalat

7. táblázat A kevés gyöngyből fűzött nyakláncok és az életkor összefüggése a gyerekeknél

A gyöngy nyakláncok szemeinek statisztikai, tipológiai vizsgálatát is elvégeztük. A gyöngy karperecekhez hasonlóan itt is megfigyelhető a kék szín dominanciája. Kék színű gyöngyből összesen 133 db fordult elő, míg az összes többi színből (piros, fehér, zöld, narancs, lila, fekete, barna) együttvéve 96 db. Kék gyöngyből egy-egy sírban szembetűnően sok van (9. sír: 19 db, 55. sír: 11 db, 78. sír: 29 db, 97. sír: 9 db, 157. sír: 10 db, 331. sír: 12 db, 413. sír: 11 db, 416. sír: 10 db). Az is feltűnő, hogy a kék gyöngyök száma egységesen, egy kivétellel, 9–11 db közötti.

A gyöngy nyakláncok anyaga sokféle: üveg, karneol, borostyán, korall, mészke, fém; gyakoriságuk azonban nagyon eltér egymástól. Borostyángyöngy 9 sírban fordul elő, a legtöbb esetben csupán 1–1 db, összességében 26 db került elő; korong formájából 10 db, hasáb alakúból 9 db, hengeresből 3 db, a nyomott gömbösből, a gyűrű alakúból és a lapos hasábból 1–1 példány. Karneolgyöngyökkel szintén 9 sírban találkozunk, a borostyángyöngyök számával szinte tökéletesen megegyező mennyiségben (29 db). A karneolok két csoportba sorolhatók: legtöbbjük a sokszögűekhez tartozik (22 db), míg a hatszögletű átmetszetű, hasáb alakúakból 7 db került elő

egyetlen sírból (425. sír). Korallgyöngyöt mindössze két temetkezésben bontottak ki (236. sír: 21 db, 507. sír: 2 db). Ugyancsak elenyésző a mészkegyöngyök száma, egyetlen sírban 3 példány került napvilágra (86. sír). A temetőben nagyon kevés a fémgyöngy, itt is csupán egyetlen példánnyal lehetett találkozni (236. sír).

A legnépesebb csoport kétségtelenül az üveggyöngyöké. A lecsapott sarkúak zömében kékek, egyetlen lila fordul elő közöttük (388. sír). A kettős kúpos darabok is kivétel nélkül kékek. Ugyanilyen forma- és színegyezés figyelhető meg a hasáb alakú gyöngyök között a hatszögletűeknél, amelyek kivétel nélkül zöld színűek (157., 236., 421., 590. sír). A gömbösek, nyomott gömbösek a legszínesebbek, minden felsorolt színben előfordulnak. Jellemző viszont, hogy egy-egy színből többnyire csak egy-egy példány fordul elő. Hólyagos formájú gyöngy egyetlen sírból került elő (157. sír), női síroknál a szoknya és a nadrág kivarrásában találkozunk majd ezzel a típussal, a korai temetkezésekben. A cső alakúak elvéve tűnnek fel, kevés példányuk ismert gyermeksírból (236. sír: 2 db, 306. sír: 1 db).

Már több alkalommal szóba került, hogy a temető használata több évszázadot ölel fel. Különösen a gyermeksírok kronológiai besorolása nehéz, főként a mellékletek, az import tárgyak szegénysége és szerény mennyisége miatt. Legfontosabb fogódzóink azok a római importfibulák, melyek kirajzolják a korai temetkezéseknek legalább egy bizonyos körét. Ahhoz, hogy a korai gyöngytípusok fajtáit el lehessen különíteni, megvizsgáltuk azokat a sírokat, ahol a gyöngyökkel, gyöngy nyakláncokkal együtt korai fibulák is előfordulnak. Amint az előzőekben megjegyeztük, egyben ezek azok a sírok, melyekben a gyöngy nyakláncokat relatíve a legtöbb gyöngyszemből fűzték.

6 sír (157., 306., 308., 421., 425., 590. sírok) gyöngyláncainak összetételét megvizsgálva (összesen 118 db gyöngyről van szó) kiderült, hogy van olyan gyöngytípus, amelyikből nagyobb mennyiség, és van olyan, amelyikből csak elenyésző számú szerepel a füzérekben. Az üveggyöngyök között legnagyobb arányban a nyomott gömbös rövid hasábos fordul elő, a 6-ból 5 sírban összesen 44 db. A 6 sír közül csak a 157. sírban nem fordultak elő, itt viszont az ún. hólyagos típus található meg szinte kizárólagosan (29 db). A hólyagos gyöngyök sehol másutt nem szerepelnek a csoportban, ezek ugyanis inkább a női sírok ruhakivarrásában (korai fázis) jellemzőek. A leányok sírjaiból azért hiányoznak, mert a gyerekek ruháinak alját csak kivételes esetben hímezték ki gyöngyökkel. Hasábos gyöngyökkel a csoport felében lehetett találkozni, a zöld színű hatszögletű típusból 3 temetkezésben 2–2 példány fordult elő. Feltűnő a sokszögű, vagy lecsapott sarkú típusok hiánya, illetve egyetlen példány-

nyal való szereplése (388. sír). A korongos (3 db), a cső formájú (2 db), a spulni alakú (3 db) és a kásagyöngyök (2 db) viszonylag kis arányban szerepelnek a nyakláncok gyöngyanyagában. Egy különleges millefiori típus is előkerült (388. sír), valamint egy ritkának számító, ún. váza alakú gyöngy (590. sír).

Még inkább feltűnő az egyéb anyagú gyöngyök hiánya a gyermekeknél. Borostyángyöngy mindössze két sírban volt (összesen 7 db), karneol pedig háromban (összesen 12 db). A korall- és mészkőgyöngyök egyaránt hiányoztak. Az elemzés szerint tehát a gyermeksírok korai gyöngycsoportjaiba főként üvegyöngyök tartoznak, azon belüli is a gömbös, a rövid hasábos, valamint a zöld hatszögű hasábos a jellemző.

A bolygatottak közül 13-ban került elő gyöngy. 8 sírban csupán 1–3 db fordul elő, ezek anyaguk és típusuk szerint is nagyon változatos csoportot jelentenek (43. sír: 2 db borostyán, 1 db üveg; 128. sír: 2 db üveg; 284. sír: 2 db üveg; 403. sír: 1 db mészkő; 467. sír: 3 db korall; 498. sír: 1 db üveg; 529. sír: 1 db korall; 600. sír: 1 db üveg, 1 db borostyán). A bolygatatlan sírok gyöngyanyagának vizsgálata alapján megállapítható, hogy e darabok egyaránt tartozhattak eredetileg nyaklánchoz és gyöngy karperechez is.

A 105. sír bolygatásából 26 db üveg-, borostyán-, karneol- és ebben a körben különlegesnek számító csontgyöngy került elő. A darabszámuk és a típusaik alapján valószínű, hogy gyöngy nyakláncához tartoztak. A 266. sír 121 db hólyagos üveg- és egyetlen karneolgyöngye egy 3–4 éves gyermek sírjában került elő [l. függelék 25. táblázat]. Ez a típus ilyen mennyiségben kizárólag ruhát díszítő kivarrásként értelmezhető (lásd a 421. bolygatatlan leánysír 136 db gyöngyét). Az egyéb körülményeket, adatokat megvizsgálva feltűnő, hogy a sírgödör mérete óriási (260 × 103 cm) így elképzelhető, hogy az antropológiai adatok – talán éppen a nagyarányú rablás miatt – ebben az esetben nem hitelesek. Viszonylag nagy mennyiségű gyöngy került még elő a 40. és a 643. sírből is: 42, illetve 36 db. Anyaguk alapján (üveg, karneol, korall) egyaránt tartozhattak nyaklánchoz és gyöngy karperecekhez is.

Összefoglalva: a gyermekek sírjaiban található gyöngy nyakláncok zömét a tömegárunak számító

üvegyöngy típusokból fűzték. A gyöngyök között karneol, borostyán, korall, mészkő, fém is előfordul ugyan, de számuk elenyésző az üvegekéhez képest. Ez azt jelenti, hogy bár a felnőttek ékszertípusai (nyaklánc, karperec, karék) megjelennek a gyermekeknél is, de sokszínűségük, gazdagságuk – végső soron értékük – messze elmarad azokétól. A gyermeksírok gyöngyanyaga nem alkalmas megbízható időrendi következtetések megfogalmazására, bár a korai fibulák segítségével biztonságosan el tudtuk különíteni a temető korai gyöngyanyagát. A statisztikai adatok alapján úgy tűnik, hogy a 4. század végétől kezdődő időszakban a leánygyerekek sírjaiba – a nőkéhez hasonlóan – kevesebb gyöngy került.

Torquesek

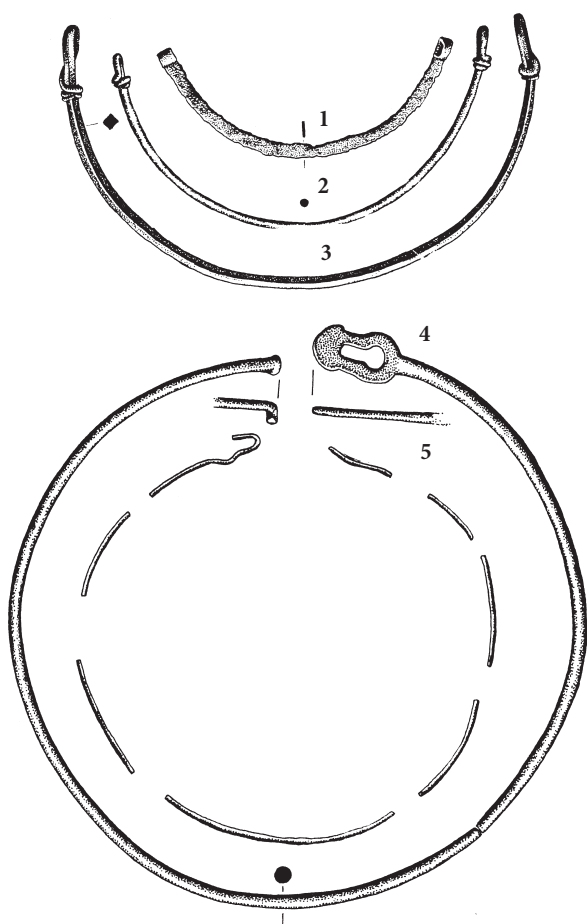
Torquseket életkortól és nemtől függetlenül viseltek a temető használatának teljes időszakában, de előkerülésük egyik esetben sem túl gyakori. A torquesek csoportja a gyermeksírokban is kis darabszámú, de annál változatosabb, és vannak közöttük egyedi, máshol nem ismert típusok is. A bolygatatlan temetkezésekben összesen 9 db, a bolygatottakban mindössze egyetlen tőredékes példány fordult elő. Típusukat tekintve van közöttük fél, illetve teljes, de azon belül is mindegyik példány különböző.

A zárt típusból két fajta fordul elő: az egyik maszszív, körte alakú zárszerkezetű, bronzból készített (416. sír), a másik egy bolygatott temetkezésből került elő, vékony ezüsthuzalból hajlított, feltehetően kampós zárodású volt (353. sír). A körte alakú zárszerkezetű darab semmiben, tehát méretben sem különbözik a felnőttek sírjaiban kibontottaktól (pl. 7. sír), időrendi helyzetükben sincs eltérés, a késői típusok közé sorolható, bár a gyermeksírokban csak egy egytagú bronzfibula utal a 4. századra.¹³⁶ A féltorquesek között tordírozott (161. sír), rombusz átmetszetű (153. sír) és sima huzalból készült (306. sír) is egyaránt előfordul. A kísérő leletek annyira szegényesek, hogy csupán a 306. számú temetkezés együttese sorolható határozottan a temető legkorábbi rétegéhez, az ott talált számszerű-fibula alapján.¹³⁷ A 45.

136 Párhuzama a Tápé-Malajdok A temető 24. sírjából ismert. A késői (4–5. századi) temetőkben csak elvétve került elő nyakperek a gyermeksírokból (Vörös 2005a, 137).

137 Az 1. század és a 2–3. század fordulója közötti időszakból 4 gyermeksír anyagában szerepelt torques. A Mezőcsát-Hörccsögös temető 63. sírjában aranyhuzalból hajlított, a jazigokra általában jellemző darab került elő. A többi temetőrészlet időrendje megfelel a madarasi temető korai időszakának: Endrőd-Szujókereszt 157. sír, Szeged-Csongrádi út 9. sír, Szentes-Kistóke 118. sír. A gyermeksírokban előkerült nyakperek típusa megegyezik a korai fibulák madarasi darabával: féltorquesek, végükön hurokkal, huzalból hajlítottak és van közöttük tordírozott is (Vörös 2005a, 130–131).

258. kép A torquesek típusai a gyermeksírokban felerősítésük módja szerint: 1. (45. sír), 2. (306. sír), 3. (153. sír): féltorquesek; 4. (416. sír), 5. (353. sír): egész torquesek

számú sír féltorquese egy vékony bronzlemezről kialakított, pödrött végű, egyedi típus; kéttagú vasfibulával és a késő szarmata korra jellemző korsóval együtt került a sírba, így a temető legkésőbbi fázisához tartozik. A 618. sírban pedig a nyakcsigolyák táján két meghajlított ezüst-, illetve bronzpánt került elő, melyek közül csupán az ezüsből készült végei voltak átlukasztva. Tekintettel arra, hogy a két darab íve megegyezik, továbbá a méretük is hasonló, minden valószínűség szerint összetartoztak, és a funkciójuk is azonos lehetett. A bronzpánt felerősítésének módja talány, ami talán hiányos állapotával magyarázható. Sajnos az egyedi, párhuzam nélküli nyakperecnek csak egy kézzel formált edény volt a melléklete, így közelebbi kormeghatározásra nem vállalkozhatunk.

Van 3 olyan temetkezés is, ahol érdekes jelenséget lehetett megfigyelni. A 219. sírban a koponya mellett

3 összesodort huzaldarab került elő, melyet az ásató is torquesként értelmezett. A 65. sírban pedig egy tordírozott (?) bronzhuzal töredéke tartható torques maradványának. Ugyanez a jelenség, ti. hogy bolygatatlan sírokban a nyaknak és az állnak megfelelő helyen a torqueseknek csupán egy kis darabja került napvilágra, felnőttek sírjában is előfordul. A 388. sírban, a nyakcsigolyákon, a gyöngy nyaklánc íve alatt egy vashuzalból tekerceselt, ívelt töredéket bontottak ki, amit helyzete alapján szintén ebbe a leletcsoportba kell sorolnunk. Előfordulása egyedi, eddig csupán karon, mint egy különleges karperecípust sikerült megfigyelni. A sírokból előkerült emailos fibula (388. sír), és az egytagú, aláhajlított lábú bronzfibula (219. sír) azt sugallják, hogy ez a ritkán feltűnő jelenség, aminek az értelmezésével adósok maradunk, nem szűkíthető egyetlen időszakra.

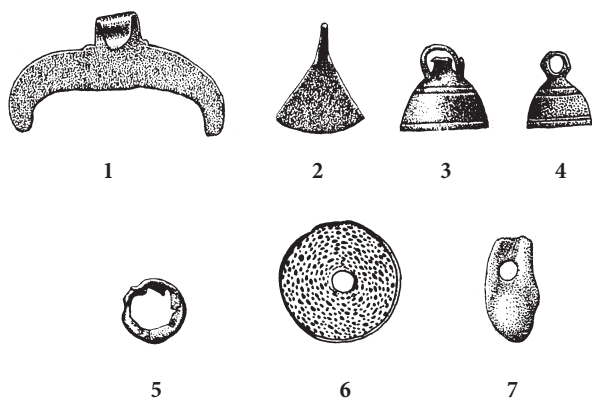
A torquesek használata kizárólagosan az egyik nemhez sem köthető. Leánysírokban egyértelműen előfordul (416., 306., 388. sírok), a többi esetben azonban az elhunyt neme egyaránt lehet fiú, vagy leány is. Érdekes, hogy egyetlen fülbevalós temetkezésben sem került elő torques. Ennek az lehet az oka, hogy a fülbevalós gyermeksírok (leányok) a 3. század közepe utáni időszakra tehetők, a torquesek pedig inkább korábban kerültek a sírokba. Az életkorokat áttekintve feltűnő a csecsemőtemetkezések és az 1–2 évesek túlsúlya a csoportban (65., 306., 388., 416., 618. sír), de a többi torquest viselő gyermek között is inkább a fiatalabbak vannak többségben (45. sír: 2–3 éves, 153. sír: 4–6 éves, 219. sír: 4–5/6 éves). Úgy tűnik, hogy ez a néhány, nehezen meghatározható korú példány – a felnőttek torqueshasználatával megegyező módon – átíveli a temető használatának teljes időszakát, de gyakoribb a 2–3. század fordulójától induló korai fázisban.

Csüngők

A csüngők körébe soroljuk mindazokat a felfűzhető tárgyakat, melyek vagy a nyakban, vagy a karok környékén kerültek elő, attól függetlenül, hogy önállóan voltak-e felfűzve, vagy több tárgy között szerepeltek (pl. gyöngy nyaklánc, gyöngy karperec). A gyermeksírok közül mindössze 9 olyat találtak, amelyben nyakból, vagy karról lelógatott, csüngőként értelmezhető tárgy került napvilágra. A csüngő fogalmához több tárgytípust soroltunk. Ide tartoznak az ásó alakú, illetve a félhold formájú csüngők, a csengők, a karikák, és esetleg azok a magányos, vagy csekély számú (1–3 db) gyöngyök, melyeknél a nyakláncként való felhasználás

nálás nem egyértelmű.¹³⁸ Az alább felsorolt tárgyak darabszáma azt bizonyítja, hogy a csüngők sokkal gyakoribbak a felnőtt temetkezésekben, ezen belül is a női sírokból, mint a gyermekekéiben. Igaz, ebben a női (262 db sír) és a gyermektemetkezések (129 db sír) eltérő aránya is feltétlenül szerepet játszik.

A lunulák közül egyetlenegy példány fordul elő gyermeksírból (164. sír). Az 1,5–2 év körüli gyermek sírja erősen bolygatott volt, tehát a csüngő eredeti helye ismeretlen. Az ezüstlemezről kivágott, nyújtott formájú lunulának egyszerűen visszahajlított füle volt. Nem tudni, hogy együtt, ugyanazon a helyen használta-e gazdája a síregyüttesben található, bronzból készült, ásó alakú csüngővel. Ami a nemet illeti, semmiféle fogódzónk sincs. Egy bizonyos: a temető későbbi részéhez tartozott, mivel koporsókapocs is volt a sírban. Ezt a kormeghatározást ugyan nem támasztja alá a sírban előkerült, erősen kopott 1–2. századi pénz, de nem is mond annak ellent.¹³⁹

259. kép Néhány csüngő a gyermeksírokból:

1. (164. sír): lunula; 2. (164. sír): ásó alakú; 3. (306. sír),
4. (590. sír): csüngők; 5. (107. sír): karika; 6. (388. sír): korong;
7. (118. sír): átfúrt állatfog

A csüngők száma is alacsony, a korai sírok közül mindössze kettőben volt (306., 590. sír), mindkét esetben a karra fűzve. A kisméretű, öntött, karcolással ta-

golt palástú római bronzcsengők mellett ugyancsak kettő, vasból formált példány fordult még elő (306., 219. sír). Egyaránt jellemző a jobb és a bal karon való viselésük (219. sír: bal kéz, 590. sír: jobb kéz, 306. sír: jobb és bal kéz). A gyermekek életkora ezekben a temetkezésekben 1 és 6 év között mozog, amiből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy elsősorban az apró gyermekek viseletéhez tartozott, de az esetek kis száma nem enged meg általánosítást.

A nyak táján néha különböző méretű, anyagú, kidolgozású karikák fordulnak elő. A felnőtt nőknél bizonyítható, hogy vagy a haj összefogására szolgáltak, vagy pedig a gyöngy nyaklánc rögzítésére.¹⁴⁰ Gyermeksírok közül egyben találtak ilyen, a 107-esben. A kerek lemezről kivágott karika a koponya közelében feküdt, nagy valószínűséggel tehát a nyakban viselte az 5–7 év körüli gyermek, egy téglaszínű üveggyönggyel együtt. A 230a. temetkezés kettős sír volt. A gyermeksírhoz sorolt bronz-, illetve vaskarika idetartozása kétséges, elképzelhető, hogy e tárgyak inkább a gyermekkel együtt eltemetett férfihoz tartoztak.

A 388. temetkezésben különösen gazdag volt a mellékletek csoportja. A jobb kar belső oldalánál egy átlukasztott bronzkorong került napvilágra. Más funkcióját, mint csüngő, nem lehet elképzelni, ezért feltételeken annak ellenére idesoroljuk, hogy hasonló sem a temetőből, sem a korszak anyagából nem ismerünk.

Egyetlen olyan sír volt, a 118., ahol átfúrt állatfog került elő a nyakban. A gyermeksírokban ritkán előfordulnak egyedi csüngők, átfúrt állatfogak, melyek egyáltalán nem jellemzőek a felnőtt-temetkezésekre. A kutatás szeret bajelhárító, óvó-védő szerepet tulajdonítani ezeknek a nyakban, illetve a kezek táján kibontott tárgyakkal.¹⁴¹

Fém karperecek

A gyermeksírokban összesen 30 fém karperec volt. Érdekes, hogy bolygatott sírból nem került elő egyetlen példány sem. A karperecek anyagánál a bronz dominál, ezenkívül még vasból fordultak elő, de jóval kisebb számban. Díszítést csak a bronzból készült példányokon lehet-

138 Az eredeti helyzetben előforduló pár szem gyöngy funkcióját nehéz egyértelműen eldönteni, mivel nem csak felfűzve, hanem felvarrva is lehettek. Különösen az apró, azonos típusú gyöngyöknél valószínű, hogy gyöngyhímzéshez tartozhattak, még akkor is, ha csak néhány darabról van szó.

139 A temetőben talált 2. századi pénzek majd kivétel nélkül a temető késői időszakában kerültek sírba (KÖHEGYI-VÖRÖS 1996, 187–188).

140 VADAY 1989, 46–47.

141 VÖRÖS 2005a, 139, 8. kép.

ne megfigyelni, de ezek a felnőttek karpereceivel ellentétben kivétel nélkül díszítetlenek voltak. A vas és bronz karperecek nagyon egyszerűen készültek: a gyerekcsuklónak megfelelő hosszúságúra vágott huzalt vagy keskeny pántot a csuklóra hajlították. Egy esetben került elő mégis gyermek sírjából díszített bronz karperec (78. sír), de ez eredetileg biztosan felnőtt számára készült. A szélesedő végű, kettőbe tört, felnőtt kezére való karperec egyik feléből, annak kettéhajlításával készült a gyermek számára megfelelő méretű ékszer. A 153. sírban is volt egy ugyanilyen megoldással kialakított, de díszítetlen darab.

A bronz karperecek tehát tipológiailag két nagy csoportra oszthatók. A keskeny pántból formáltak 4 sírban

szerepeltek, összesen 6 példánnyal (78., 153., 168., 368. sír). Jellemzőjük, hogy mindegyik a jobb csuklót díszítette, két esetben 2–2 darabbal (168., 368. sír). A bal oldalon e 4 sír közül kettőben vasból készült pánt karperecek voltak (78., 168. sír), egy sírban a pánt karperec mellett huzalból készült vas karperec is előkerült (168. sír).

A huzal karperecek sokkal nagyobb számban voltak használatban a gyermekek körében, mint a pántból hajlítottak. Feltétlenül érdemes a jól látható különbség miatt két alcsoportra különíteni ezeket. Az egyik a nyitott végűek csoportja (három sír: 5 db), a másik az egymásra futó végűeké (7 sír: 12 db). A nyitott bronzhuzal karperecek többségét a jobb karon viselték (53., 219., 236. sír),

bronzpánt karperecek		
sírszám	keskeny pánt	a kéz egyéb leletei
78. sír	1 db jobb	vaspánt karperec, bal
153. sír	1 db jobb	–
168. sír	2 db jobb	vaspánt és vashuzal karperec, bal
368. sír	2 db jobb	–

	bronzhuzal karperecek		
	sírszám	darabszám és hely	a kéz egyéb leletei
egymásra futó végűek	45. sír	1 db jobb	–
	65. sír	1 db jobb	–
	84. sír	2 db jobb	vashuzal karperec, bal
	85. sír	2 db jobb	karék, bal
	230a. sír	2 db jobb	vashuzal karperec, bal
	355. sír	1 db jobb, 1 db bal	–
	516. sír	1 db jobb, 1 db bal	–
nyitottak	53. sír	1 db jobb, 1 db bal	–
	219. sír	1 db jobb	csengő, bal
	236. sír	1 db jobb, 1 db bal	gyöngy karperec, bal

8. táblázat Bronz karperecek előfordulása a gyermekek sírjaiban

sírszám	jobb	bal	a kéz egyéb leletei
55. sír	1 db huzal karperec		gyöngy karperec, jobb
78. sír	–	1 db pánt	1 db bronzpánt karperec, jobb
84. sír	–	1 db huzal	2 db bronzhuzal karperec, jobb
168. sír	–	1 db pánt + 1 db huzal	2 db bronzpánt karperec, jobb
230a. sír	–	1 db huzal	2 db bronzhuzal karperec, jobb
587. sír	–	1 db huzal	–

9. táblázat Vas karperecek és a velük együtt előforduló kézékszerek

de két esetben a másik karra, a balra is került egy ugyanilyen típus (53., 236. sír). A harmadik sírban a gyermek bal karjáról egy csengő lógott, a 236. sírban a bronzból készült ékszeren kívül egy gyöngy karperec is feltűnt.

Az egymásra futó végű karpereceknél szintén a jobb csukló volt a hangsúlyosabb, sőt 3 sírban 2–2 példány került ide (84., 85., 230. sír), ugyanakkor két másik temetkezésben a jobb és a bal oldal is díszített volt (355., 516. sír). A magányosan előforduló karpereces sírokban a bal karra nem került ékszer (45., 65. sír), ezzel szemben a kettős karpereces temetkezésekben a bal csuklót egy borostyángyöngyből álló karék (85. sír), illetve egy vashuzal karperec (230. sír) ékítette.

A vas karperecek között ugyanaz a két típus fordul elő, mint a bronzoknál: huzal (5 db) és pánt (2 db), összesen 6 temetkezésben. Nagyon érdekes, hogy a vashoz készült karperecek főként a bal csuklóra kerülnek, hiszen a 7 példányból 6 ezen a karon fordul elő.¹⁴² Mindegyik esetben díszített azonban a jobb kar is, és feltűnő módon szinte kizárólag bronz karpereccel (78., 168., 230a. sír). Az is szembetűnő, hogy az a gyermek, amelyik kettős vas karperecet viselt a bal csuklóján, a jobb karján is kettős

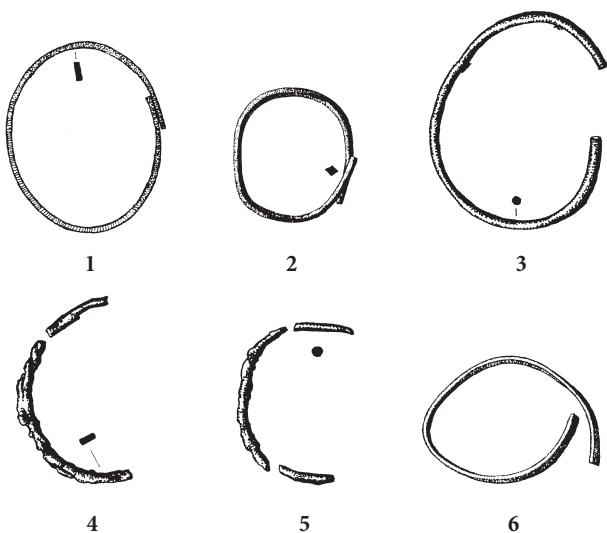
karperecet hordott (168. sír). Egyetlen esetben figyelhető meg a jobb karon gyöngy karperec viselése (55. sír).

A karperecek gyakoriságának vizsgálata alapján egyértelmű a jobb kéz díszítésének dominanciája; ugyanez figyelhető meg a felnőtteknél is.¹⁴³ A jobb kez a csoportban 20 db karperec díszítette, míg a bal összesen 10 db, életkortól függetlenül (1,5–3 évestől a 10–12 évesig). Figyelemre méltó, hogy karperecek nem kizárólag olyan temetkezések mellékletei voltak, ahol fülbevalók és gyöngyök is előfordultak (ezek tehát egyértelműen leányok voltak), ami azt jelenti, hogy fiúk is viselhettek elvben karperecet, de erre egyértelmű bizonyítékunk nincs. Ellenben a madarasi temető férfi-sírjaiból kitűnő adataink vannak arra, hogy a férfiak is viseltek karperecet.

Gyöngy karperecek és karékek

A gyöngy karperecek vagy karkötők és karékek sokkal kevesebb sírban figyelhetők meg, mint a fémből készült darabok. Előjáróban szükséges tisztázni a gyöngy karperec és a gyöngy karék közötti különbséget. Gyöngy karéknak tartjuk a csuklón, illetve annak közvetlen környezetében előkerülő 1–3 db gyöngyöt; ha ennél több kerül a csuklóra, akkor már a gyöngy karperec terminológiát használjuk. Ez a fajta statisztikai elkülönítés első pillantásra nem tűnhet eléggé meggyőzőnek, de a karékekben szereplő gyöngyöket nem csak korlátozott számuk, hanem méretük (gyakran fordulnak elő kimondottan nagy példányok) és ritka típusaik is megkülönböztetik a karperecekké fűzött gyöngyöktől. A gyerekeknél elsősorban a gyöngyök találási helye (csuklók környéke) és száma (1–3 db) határozza meg a funkciót (karék). A felnőttekkel ellentétben Madarason nem fordulnak elő a gyermekek karékeiben nagyméretű és díszített gyöngyök. Egy csoportba sorolásukat az is erősíti, hogy minden esetben a bal csuklónál kerültek elő. Más, gyakorlati funkciót (pl. gombolás) csak abban az esetben tulajdoníthatnánk nekik, ha mindkét csukló közelében előfordult volna egy-egy gyöngy, de erre a temető teljes anyagában sem találtunk példát.¹⁴⁴

Gyöngy karperec összesen 9 temetkezésből került napvilágra. A jobb és a bal karra egyszerre 3 sírban kerültek (86., 97., 306. sír). Csak a jobb kart ékítették 4 eset-

260. kép Karperecek a gyermeksírokban:

1. (168. sír): bronzpánt; 2. (85. sír): bronzhuzal, zárt;
3. (236. sír): bronzhuzal, nyitott; 4. (168. sír): vaspánt; 5. (168. sír): vashuzal; 6. (78. sír): felnőtt bronzpánt feléből hajlított

142 Kulcsár Valéria figyelte meg először, hogy a vashoz készült karperecek (majdnem) mindig a bal csuklóra kerülnek, aminek kultikus oka lehet (KULCSÁR 1998, 55).

143 KULCSÁR 1998, 54–55. Általában is jellemző volt a szármatákra, hogy a jobb csuklót gyakrabban díszítették.

144 A csuklók tájékán előkerülő magányos gyöngyök Vaday Andrea értelmezése szerint gombok lehettek (VADAY 1989, 105).

ben (55., 331., 507., 590. sír), és két sírban volt kizárólag a bal csuklón (236., 421. sír). A gyöngy karperecekhez csak ritkán párosult egyéb díszítmény, mint pl. bronzhuzal karperec (236. sír), vagy csengő (590. sír). Különlegesen gazdagon volt felékszerezve a 306. sírban nyugvó leány, akinek mindkét kezét a gyöngy karperecen kívül még egy-egy csengő is ékítette.

A gyöngyök gyakorisága és helye a fém karperecekével azonos tendenciát mutat: a jobb kéz díszítésének túlsúlyát. A jobb csuklót a gyermeksírokban összesen 113 szem gyöngy díszítette, míg a balt csak 48. Közös jellemzőjük, hogy a gyöngy karperecek mindig gyöngy nyakláncokkal együtt fordultak elő, mégpedig a vegyes típusú és színű szemekből fűzöttekkel. A gyöngy karperecek gyöngyanyaga nagyon vegyes, egyfajta színű és típusú csak két temetkezésben fordult elő (55., 86. sír). Feltűnő még a gyöngy karperecek színösszetételében a kék szín gyakorisága, az összes (158 db) közül 75 db volt kék színű.

Mivel a gyöngy karperecek és gyöngy nyakláncok típusai és színei nem különülnek el, ezért a rablott sírokból előkerült gyöngyanyag funkciójára nem találtunk fogódzót.

Az eredeti helyzetben előkerült gyöngyök viselőinél legtöbbször egyértelműen eldönthető a nemi hovatarozás: a gyöngy karpereces és/vagy gyöngy nyakláncos sírokat joggal lehet leányok sírjainak tartani. Kérdés, hogy a csupán 1–3 db gyöngyöt tartalmazó rablott síroknál alkalmazható-e automatikusan ez a meghatározás? Jól megfigyelhető ugyanis, hogy a férfisírokban ritkán ugyan, de előfordul 1–3 gyöngy, mégpedig éppen a karok táján, tehát karékként alkalmazva. Nem lehet kizárni – de bizonyítani se –, hogy a fiúknál is megvolt a karék viseletének szokása.

B) VISELET

Övek

A gyermeksírokban kivételnek számítnak az övre utaló leletek, csak a 4–5. századi temetőkben tűnnek fel el-

vétve csatok.¹⁴⁵ Madarason egyetlen késői sírban (505. sír) fordult elő egy kicsi kerek és egy nagyobb, D alakú példány. A gyermek életkora ismeretlen, mindenesetre a hatalmas sírgödör (310 × 170 cm) arra utal, hogy idősebb gyermekről lehet szó. A D alakú vascsatok a 4. századtól kezdve vannak jelen a szarmaták viseletében. A sírban gyönyörű kidolgozású, öves edény került elő, a gyermeket vas alkatrészes koporsóban helyezték a sírba, és kivételes módon pénz is került mellé. Az érem, az előző leletekkel együtt – a pénz verésének korától függetlenül is (2. századi barbár denar utánzat) – megerősíti a sír késői keltezését.¹⁴⁶ A kettős csatos temetkezés nem egyedi a késő szarmata korban, hiszen például Sándorfalva-Eperjes hun kori szarmata temetőjének 2. gyermeksírjában is előfordult.¹⁴⁷ A Tiszadob-Szigeten feltárt, kevert etnikumú, hasonló korú temetőben egy *Inf.* I. korú gyermek sírjában (25. sír) szintén két csatot bontottak ki.¹⁴⁸

A ruhák gyöngyözése

A 421. gyermeksírban a lábnál 136 db gyöngyöt sikerült felszedni, ami azt jelenti, hogy a ruha alját – a női sírokéhoz viszonyítva ugyan kevés gyönggyel, – de mégis kihímezték [1. függelék 48. táblázat]. A dokumentáció nem tér ki arra, hogy vajon szoknya, vagy nadrág díszei voltak-e a felvarrt gyöngyök.¹⁴⁹ Az antropológiai vizsgálat 10–12 évesnek határozta meg a leány életkorát. A ruha aljának díszítése a felnőtt nőkre jellemző, de ritkán gyermekleányoknál is előfordul.¹⁵⁰ Ez a fajta viselet – mint ahogy arra korábban már rámutattunk – „felnőttös” mellékletekkel is társulhat. E jelenség a leánygyermek (vagy családja) kivételes státusát jelezheti a közösségen belül.

A 78. sírban, amely egy 4–6 éves kislány temetkezése volt, egyedülálló megfigyeléseket tett az ásató. A két kézfej között – vízszintes sorban – 13 gyöngy került elő. Helyzetükből adódik, hogy a ruha kivarrásához, esetleg egy ing aljának a díszítéséhez tartoztak. A leány nyakában 30 gyöngyből álló gyöngy nyaklánc volt; a gyöngyök típusa megegyezett az ing hímzésének gyöngyeivel (lecsapott sarkú kék üveggyöngyök).

145 Vörös 2005a, 137.

146 A barbár pénzeket az utánzott római pénzekkel egykorúnak tartja a kutatás, sírba helyezésük időpontjánál azonban éppen olyan csúszások figyelhetők meg, mint az eredeti példányoknál.

147 Vörös 1985, 83, 6. kép.

148 Istvánovits 1993, *Abb.* 12. 2, 4.

149 Kulcsár Valéria szerint a csizma szarát is hímezheték gyönggyel (Kulcsár 1998, 51).

150 Vörös 2005a, 132. A mezőszemerei temetőben csak gyermeksírban fordult elő gyöngyözött aljú ruha, ami egyedülálló a korszak temetői között. A gyöngyözött aljú ruhát viselő leány sírjában (II. sírcsoport 44. sír) 2 vagy 3 sorban felvarrt karneolgyöngyöket bontottak ki (Vaday-Domboróczki 2001, 30, *Abb.* 50. 5).

C) MELLÉKLETEK

Érmek

A temetőben összesen 78 érme fordult elő 63 sírban [2. függelék]. 5 kivételével a felnőttek sírjaiból kerültek elő, tehát csak öt gyermektemetkezésében volt 1–1 érme (60., 105., 164., 226., 505. sír).¹⁵¹ Ez annyit jelent, hogy a 129 gyermek sír közül mindössze 5 volt pénzmellékletes, míg

A pénzek helyét az 5 közül 3 sírban ismerjük: az egyik az elhunyt fejénél, a másik kettő a csontváz lábánál került elő. Ez eltér a felnőtteknél megszokottól. A férfiak temetkezéseiben a pénzeket kevés kivételtől eltekintve az öv-, illetve deréktájékon találták. A 60. gyermek sírján kívül csak egy esetben volt a temetőben a pénz az elhunyt (felnőtt) fejtájékán, közelebbről a feje alatt (315. sír). Lábnál mindössze 5 felnőtt sírjában bontottak ki érmét, több alkalommal bizonyíthatóan ládikában.

sírszám	az érme verésének időpontja	az érme síron belüli helyzete	a sírban fekvő gyermek kora	a sírban fekvő gyermek neme	a sírban lévő késői leletek
60. sír	330–333	jobb kulcscsontnál	Inf. I.	leány	edény
105. sír	103–117	a lábnál (edény alatt)	2–3 éves	leány	edény
164. sír	1–2. század	?	1,5–2 éves	?	koporsókapocs
226. sír	4. század	a lábnál	?	?	edény
505. sír	2. század vége	?	?	?	koporsókapocs, edény, csatok

10. táblázat Az érmék előfordulása a gyermekek sírjaiban

az 503 felnőtthez tartozó sír közül 58-ban került napvilágra pénz. Tehát a felnőtteknél a sírok kb. 10%-ában fordult elő ez a melléklettípus, a gyermeksírokban ez az arány 4%. Az összehasonlításnál azt is figyelembe kell vennünk, hogy a felnőttek sírjait jóval gyakrabban bolygatták, mint a gyerekéket, így a gyakorisági arány eredetileg még nagyobb lehetett a felnőttek javára.

A pénzek – verésük időpontja szerint – az 1–4. század közötti időszakot ölelik fel; ennek ellenére a kísérő leletek alapján a pénzleletes sírok többsége a temető legkésőbbi fázisába tartozik.¹⁵² Korhatározók e tekintetben az 505. sír és a 60. sír öves edényei, és ugyanilyen korú, hasonló típusú darab került elő a 226. sírban is. A 164. sírban a pénz erős kopottsága és a koporsókapcsok együtt azt bizonyítják, hogy a leletegyüttes leghamarabb a 3. század végén kerülhetett a földre. A 105. sír különleges, négy lábú edénykéje ugyan párhuzam nélküli, de a gyöngyanyag típusai alapján a temetkezés biztosan nem tehető a korai időszakra.

Valószínű, hogy a 105. gyermek sírban is valamilyen tartóeszközből lehetett eredetileg a pénzdaráb, amit a gyöngyökkel együtt az edény alatt bontottak ki.

A leletek alapján úgy tűnik, hogy mindkét nemhez tartozó gyermekek kaphattak túlvilági utra-valóként pénzt. A hiányos adatok miatt az életkori összefüggésekre, következtetésekre még utalni sem szeretnénk.

„Pásztorkészségek”¹⁵³

A gyermeksírokban – összevetve a férfiak és nők temetkezéseivel – szembetűnő a mellékletül adott eszközök csaknem teljes hiánya. A felnőttek, főként a férfiak temetkezéseire jellemző csiholó mindössze két gyermek sírból került csak elő. A 43. halmos fiúsírban lelt példány karikára visszahajlított végével éppen olyan típusú és méretű, mint a felnőtteké. A 105. sír-

151 KÖHEGYI–VÖRÖS 1996, 189–194.

152 A gyermeksírok leleteit összegyűjtő feldolgozásban csak a 4–5. századi gyermeksírokban fordult elő érme, ott is csupán 2 db. A vizsgált temetők száma 6, a gyermeksírok száma 25 volt (VÖRÖS 2005a, 137).

153 A leletek egységes rendszere kedvéért a „pásztorkészségekhez” tartozó tárgyakat – bár a gyűjtőfogalom tartalmával nem értünk egyet – együtt kezeljük mindegyik sírcsoportnál.

ban volt a másik kérdőjeles, hiányos darab, kovapengével és egy árral együtt. Itt tehát a teljes tűzkészség a sírba került, ami azért különös, mert egy 2–3 év közötti leánygyermek temetkezéséről van szó.¹⁵⁴ Elképzelhető, hogy a felnőtt mellékletekkel eltemetett leányok és a férfiakra jellemző eszközökkel ellátott fiatal fiúk a közösség (család) kitüntetett, „nagykorúsított” tagjai voltak.

A temető egyetlen bronz varróútja a 368. sírból származik, a medencecsont fölött volt, eredeti helyzetben. A gyermek két karperecet is viselt a jobb karján, ezért valószínűnek tartjuk, hogy leány volt.

Kések

A leghétköznapiabb eszközök csoportja a kés. A felnőttekhez kapcsolható sírok gyakori melléklete a gyermeksírokban csupán 3 darabbal képviselteti magát. A 11. sírban bolygatatlan, 3–5 év közötti gyermek jobb combcsontján rézsűsen helyezték el a masszív, enyhén ívelt hátú vaskést. A 458. sírban a koponya mögött – amely jobb oldalára volt fordítva – került elő az enyhén ívelt hátú, egyenes élű késpenge. E két sírt a késmellékleteken kívül a lábknál kibontott, legkorábban a 4. század végére datálható pohár kapcsolja össze. A harmadik kés gyermekhez való tartozása kétséges, ugyanis ez a 294a. kettős (nő és gyermek) temetkezésben volt. Csak a hegye került elő, és mivel a bolygatott részből származik, elképzelhető, hogy inkább a felnőtthez tartozott.

Orsó

Orsókarikából egyetlen példányt ismerünk, az 55. sírból, ahol egy 4/5–6 éves gyermek nyugodott. További, inkább felnőttre jellemző lelete is volt, méghozzá egy fülbevalópár. Az orsókarika egy korongolt edény aljából készült, a bal combcsont mellett feküdt kívülről, tehát a bal kéz közelében, ahogyan az a nők sírjaiban is gyakran megfigyelhető.

Edények

Az edénymelléklet a gyermeksírok leggyakoribb lelete, a 129 sír 53%-ában fordult elő. A bolygatatlanok (73 sír) közül 38-ban bontottak ki edényt, ami majdnem megegyezik a temető összes sírjában előforduló edények arányával, mert ez 55%.¹⁵⁵

Az edénymellékleteknek kitüntetett szerepük van a szarmaták temetkezési szokásrendszerében az 1. századtól egészen a nép eltűnéséig. A kutatás fókuszába azért kerülhettek már a kezdetektől fogva, mert elég nagy az előfordulási számuk ahhoz, hogy ne csak kizárólag tipológiai szempontból lehessen megvizsgálni és elemezni őket. A kerámia a neolitikumtól kezdve máig híven tükrözi egy-egy közösség technikai tudását, ízlését és annak változásait. Nincs még egy nép a Kárpát-medencében, amelyik ilyen tökélyre vitte volna – viszonylag rövid idő alatt – a kerámiakészítést; beolvastva és kamatoztatva mindazt a tudást és tapasztalatot is, amit a szomszédaitól sikerült átvennie. A sírokba helyezett edények és a telepeken fellelhető kerámiaanyag között szoros tipológiai kapcsolat van, egyes késői kerámiatípusok időrendi támpontot is adhatnak a sírok keltezéséhez.

Az edények technikai szempontból két nagy csoportba tartoznak. A kézzel formáltakat 28 ép és egy töredék képviseli (összesen 29 db), a korongoltakat pedig 29 ép és 8 töredék (összesen 37 db).¹⁵⁶

A kézzel formált edények típusbeli megoszlása a következő: a leggyakoribb a különböző méretű, arányú, és kidolgozottságú „fazék formájú” edény.¹⁵⁷ A „fazék formájú” kifejezés azt jelenti, hogy a formájuk az ismert főzőedénynek felel meg, de valójában méretük és kidolgozottságuk miatt ezeket semmiképpen nem lehet fazéknak tartani. Összesen 18 példány tartozik ebbe a csoportba, melyek közül kettő akadt, melynek peremét bevagdálásokkal tagolták. Megfigyeltük, hogy a korai fibulák segítségével datálható sírok mindegyikében (157., 388., 421., 590., 643. sír) ez az edénytípus fordul elő, ráadásul ezek a legmagasabb példányok is (7,4–15,4 cm közötti magasságúak). Megnéztük, hogy vajon a fazekak valamilyen szempontból jelentenek-e elkülönülő csoportot. Az élet-

154 A női sírok közül is csak kettőben került elő csiholó.

155 Ez az arány a nőknél nagyobb, a férfiaknál viszont kisebb, a 3 csoport átlaga így lehet 55%.

156 Az edények eredetileg épen kerülnek a sírokba, bár ez alól is van kivétel Madarason. Az edénytöredékek a rablott sírok betöltéséből származnak.

157 Minden olyan kézzel formált edényt, amely formailag és arányaiban a fazekak jellegzetességeit viseli, fazéknak határoztunk meg. Csak az ettől határozottan eltérő edényeket soroltuk másik csoportba, és nem használtuk pl. a „szilke”, vagy a „fül nélküli bögre” stb. fogalmakat.

261. kép Kézzel formált, fazék alakú edények a gyermekek temetkezéseiből:
1. (590. sír); 2. (107. sír); 3. (421. sír); 4. (84. sír); 5. (279. sír)

kort tekintve kiderült, hogy csecsemők éppúgy mellékle-tül kapták, mint 12–14 éves gyermekek.

A kézzel formált kerámianyag további típusaihoz csak egy-két példány tartozik. Egyedinek számít a már több összefüggésben említett négyszögletes, négylábú, egyszerű díszítésű, oldalain bekarcolt, kis ládika formájú edény, a 105. sírból. Pohárból összesen két példány került elő, az egyik ritkának számító kannelurázott oldalú darab (413. sír) és egy apró példány (479. sír). A bögrék zömökebbek, és abban különböznek a kisméretű, fazék formájú edényektől, hogy masszív hurkafülük van (153., 398. sír). A palack alakú edényeket a temetőben egy törött peremű példány (284. sír) képviseli.

Logikusnak tűnne, hogy az apró edénykék játékok lennének, és emiatt kizárólag a gyermekek sírjaiba kerültek. Azonban mindössze 7-et találtak gyermeksírban (97., 131. sír: fazékszerű kis edényke, m.: 5,5 cm; kb. 5,9 cm; 479. sír: pohár, m.: 6,9 cm; 600. sír: gömbös edény, m.: 6,8 cm; 128. sír: gömbös edény, m.: 5,3 cm; 105. sír: négylábú edényke, m.: 5,8 cm; 153. sír: bögre, m.: 6,0 cm), a többi apró edény a felnőttek mellé került.

A gyorskorongolt edények típusai az előző csoportnál jóval gazdagabbak. A leggyakoribb a nyomott gömbös hasú, rövid, egyenes peremű, apró korongtalpon álló edény (6 db), melynek közeli rokona az úgynevezett öves típus (2 db). A másik, nagyobb csoportot a tálak alkotják (7 db). Az egyenes oldalú, valamint kettős kúpos, és a profilált peremű darabok késő szarmata koriak, míg a többi 4 jellegtelen, a teljes szarmata időszakban előforduló típus. A poharak közül 6 példány került elő, ezek

zöme a késői, azaz a 4. század végével induló időszak terméke. A korszok (5 db) közül 3 jellegtelen, de kettő biztosan késő szarmata kori.

Az edényeket, egyetlen kérdőjeles esettől eltekintve, mindig egyesével helyezték a gyermekek sírjaiba, általában a lábak környékére. Az egyetlen kivétel a 64. halmos sír, ahol a bolygatott földből két külön edényhez tartozó (korongolt, illetve kézzel formált) töredékek kerültek napvilágra. Érdekessége a sírnak, hogy a lábak eredeti helyükön voltak, ami azt jelenti, hogy az általánostól eltérő volt az itteni edények elhelyezése. A másik magyarázat – ezt tartjuk valószínűbbnek –, hogy a rablás következtében, a szomszédos sírok hányójából mosódhattak be a töredékek a sírba. Az edények valamelyik közeli temetkezés mellékletei lehettek eredetileg, és mivel az egyszerre (vagy közel egyszerre) rabolt sírok hányójában levő leletek nem törvényszerűen ugyanabba a sírba kerültek vissza, ahova eredetileg helyezték őket, előfordulhatott ilyen keveredés.¹⁵⁸ Az előbbi feltevést az is alátámasztja, hogy a temetőben majdnem kivétel nélkül mindig a lábvégeknél bontották ki az edénymellékleteket. Ez alól csak néhány kivételt ismerünk a gyermekek körében: a 600. sírban az 1–2 éves gyermek lábai térdben behajlítva feküdtek, a kézzel formált kis edénye a térdék mögött helyezkedett el, a 45. sírban pedig a bal medence mellett bontották ki a 2–3 éves gyermek besimított díszű korszóját. Az ásatási dokumentáció szerint a bolygatatlan 634. sír D-i végében, tehát a fej felőli részen találták az edényt.

Az üvegpohár, a vas alkatrészes faládika és a faedény ugyanazt a funkciót látták el és ugyanazt a tartalmat

158 Erre a lehetőségre a többes sírok tárgyalásánál is felhívtuk a figyelmet (3.2. fejezet).

hordozhatták a temetkezési rítusban, mint az agyagból készült edények: a gondoskodás kézzel fogható bizonyítékai voltak. Az üveg poharak ritka leletnek számítanak a felnőttek sírjaiban is. A gyermeksírok közül csak a 43. halomsírban fordult elő, darabjait a sír különböző részeiről, a bolygatott részből gyűjtötték össze. A 267. számú sírban fekvő csecsemő melléklete egy faládika volt, aminek maradandó alkatrészeit, bronzfüleit és vaspántjait a lábknál bontották ki.¹⁵⁹

Legtöbbször nehéz értelmezni azokat a vastárgyakat, melyeknek eredetileg nem volt önálló funkciójuk, hanem romlandó anyagból, pl. fából, háncsból, bőrből készült tárgyak részei voltak. Ilyenkor az sem előny, ha bolygatatlan sírokban kerülnek elő a vastartozékok. Néha a jó analógiák segíthetnek, a vastárgyakon szerencsésen megmaradt lenyomatok, szervesanyagmaradányok. Mindent egybevetve, amikor szerves anyagból készült tárgyakat emlegetünk, a legtöbb esetben csupán feltételezésekre hagyatkozunk. A 161. sírban

szokatlan helyen, a jobb lapockán U alakúra hajlított keskeny vaspánt került elő, felületén vízszintes falenyomatok voltak. Itt az ásatási megfigyelések segítettek az értelmezésnél, a tárgy két hegye ugyanis a sírfenékre merőleges volt, ezért valószínű – és a falenyomatok is ezt támasztják alá –, hogy faedényke füle lehetett. Ehhez az értelmezéshez éppen a madarasi temetőből, a felnőttek sírjaiból ismerünk jó analógiákat.¹⁶⁰ A 338. sírban az előzőhöz nagyon hasonló tárgy két töredéke került napvilágra. Feltételezzük, hogy itt is faedényke füléről lehet szó, de más funkció is elképzelhető. A 157. sírban, amely az előzőekhez hasonlóan bolygatatlan volt, a jobb medencelapáton és a bal combcsont külső oldalán, illetve végénél kerültek elő különböző vastárgyak. Ezek közül néhány, mely kisebb méretű és enyhén ívelt, hasonlatos a 267. sírban kibontott faládika vas alkatrészeihez. A nagyobbak azonban (ívelték, horog formában meghajlítottak, kiszélesedők és kivétel nélkül négyzetes átmetszetűek) értelmezhetetlenek. Sima

262. kép A korongolt edények fontosabb csoportjai a gyermekek sírjaiban:

1. (253. sír): egyenes peremű, gömbös; 2. (60. sír): öves; 3. (321. sír): kettős kúpos tál;
4. (23. sír): egyenes oldalú tál; 5. (76. sír): félgömbös tál; 6. (331. sír): pohár; 7. (45. sír): korsó

159 A temető római ládikáiról önálló feldolgozás készül Bene Zsuzsanna tollából.

160 VÖRÖS 2005b, 91–96.

felületük alapján eredetileg bizonyos részeiken bőrrel, esetleg fával érintkezettek.

Összefoglalóan: az edénytípusok alapján 3 időrendi horizont tisztán elkülöníthető a temetőben: az egyik a legkorábbi sírok csoportja, melyekre a korai import római fibulák jellemzőek, ezekbe a sírokba kivétel nélkül kézzel formált fazék formájú edények kerültek. Ebben az időszakban a telepeken már a gyorskorongolt szürke kerámia sokféle funkciójú – és ebből következően sok-

féle típusú – darabjai ismertek, ezért a gyermeksírok kézzel formált, kicsinyített fazekában egyfajta archaikus vonást vélünk felfedezni.¹⁶¹ A későbbiekben – nagyjából a 3. század közepétől – a gyermeksírokban is a korongolt edények kerülnek előtérbe; végül a harmadik, legkésőbbi fázisban – a 4. század utolsó harmadától – a jól korhatározható kései darabok másolatait helyezik a sírokba:¹⁶² meredek falú talakat, nyomott gömbös hasú, egyenes, rövid peremű és öves edényeket.

3.7.2.

A FÉRFISÍROK LELETEI

A temető 627 szarmata sírja közül 144-ben férfi nyugodott, a rendelkezésünkre álló adatok, azaz az antropológiai meghatározás, és a csak a férfiaknál előforduló leletek alapján. Közülük 34 temetkezés maradt bolygatatlan. A 3 csoport (nők, férfiak, gyermekek) közül számszerűleg a férfiaké a legkisebb. Az ok egyszerű: a jellegzetes leletanyag híján a rablott sírok közül aránytalanul keveset lehet nagy biztonsággal ehhez a csoporthoz sorolni. Ráadásul a női és a gyermeksírokban jellemző ékszerek közül a gyöngy karpereceken és nyakláncokon kívül mindegyik típus megtalálható a férfiaknál is.

A) ÉKSZEREK

Fibulák

A 144 sír közül összesen 40 sírban fordult elő fibula, ami 28%-os gyakoriságot jelent. Mivel a férfiak sírjait vagy a teljes felületen, vagy a mellkas táján bolygatták, a fibulák minden rablásnál veszélyeztetve voltak. Jellemző adat, hogy a 34 bolygatatlan temetkezés közül 15-ben bontottak ki ruhakapcsoló tűket, ami 44%-os arányt jelent, jóval nagyobb, mint amikor a bolygatottakat is figyelembe vesszük. A fibulák viseleti helye az áll alatt, a nyak körül, a mellkason volt

jellemző, és kivétel nélkül mindig egy-egy példány fordult elő síronként. A típusok gyakoriságából következtetni lehet arra, hogy melyik időszakban volt népszerű a férfiak körében a fibulák használata. A temető használatának kezdeti időszakában biztosan nem, mert a korai fibulatípusok csak ritkán kerültek elő a sírjaikból.

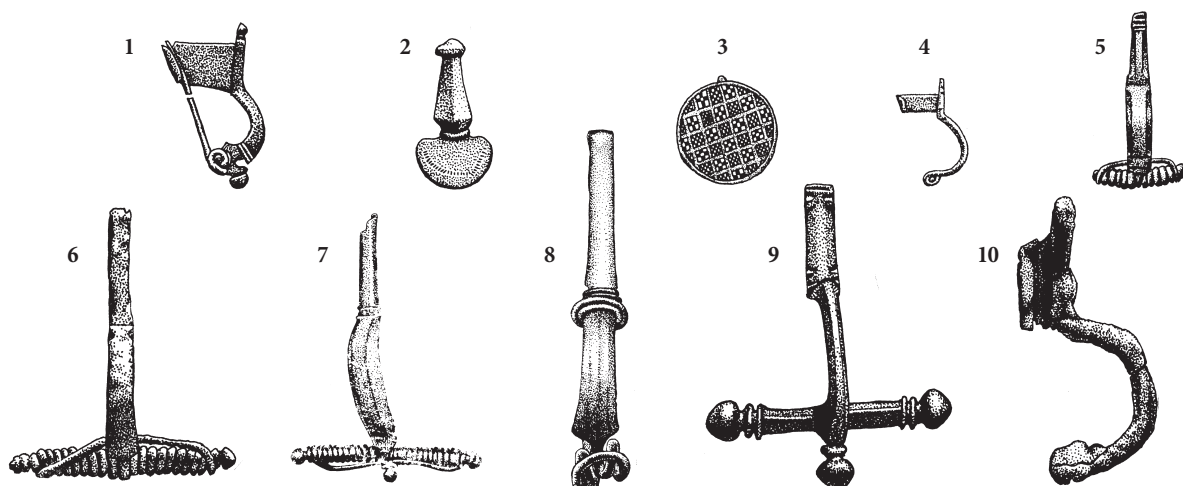
A korai csoporthoz egy térdfibula tartozik, amely egy teljes felületén rabolt temetkezés (395. sír) bolygattott betöltéséből került elő. Egy széles, téglalap alakú vascsat is volt a sírban, eredetileg kettős lemezes vas szíjszorítóval. A 396. sír az előző közvetlen közelében található, benne sakkmintás emailos fibula került elő. A harmadik korai darab, egy számszerű típusú, a 393. sírban feküdt; csengő, illetve szögletes bronz csatfej tartozott még az együtteshez. A 3 temetkezés közvetlenül egymás szomszédságában található, a DNy-i sírcsoport szélén [4. térkép]. Leleteik számos vonásban egyeznek, annak ellenére, hogy a 393. és 396. sír is erősen bolygattott volt, tehát csak kevés leletüket lehetett összehasonlítani. Ennek ellenére azonban állítható, hogy nem csak egy helyen, hanem közel egy időben is temethették el mindkettőt.

Egy lemezrátétes korongfibula töredékei a 427. bolygatatlan sírból származnak, de annyira hiányos volt a tárgy, hogy a pontos típusára nem lehetett következtetni, ráadásul a fibula volt a sír egyetlen melléklete. A

¹⁶¹ A steppei szállásterületen a szarmata kerámia kézzel formált volt (KULCSÁR 1998, 67).

¹⁶² Meg lehet figyelni, hogy a sírokba helyezett edények minősége sokszor gyöngébb, mint a telepeken feltártaké, mállékony anyagúak, és szinte soha nem díszítettek. A telepeken fellelhető típusok egy része jelenti a temetkezésekben, de azok közül is csak bizonyos fajták, és szinte kivétel nélkül kis méretben. Vö. a 3.8.2. fejezetben a római import kerámiáknál írottakkal.

263. kép Fibulatípusok a férfiai sírjaiban: 1. (393. sír): számszerű; 2. (395. sír): térdfibula; 3. (396. sír): emailos; 4. (650. sír): kéttagú, magas tűtartóval; 5. (69. sír), 6. (320. sír): kéttagú, alsóhúros; 7. (104. sír): kéttagú, felsőhúros; 8. (230. sír): egytagú, aláhajlított lábú; 9. (462. sír): hagymagombos; 10. (592. sír): oldalt hajlított lábú vasfibula

típus a 2. századtól az 5. századig használatban volt, így közelebbi korhatározására nem lehet vállalkozni.¹⁶³

A korai, római importfibulák közül összesen 3 fordult elő a férfiaknál, azok közül az egyik (396. sír) nem is a viseleti helyén, hanem a lábnál. A férfiak viseletére tehát egyáltalán nem volt jellemző a kapcsolótűk használata a temető első időszakában. Nem akarunk nagyon előreszaladni a következtetéseinkkel, de az emailos fibulák teljes alföldi feldolgozása ugyanezt az eredményt hozta: szinte kizárólag leánygyermek és nők használták.¹⁶⁴ Ebből a fontos megfigyelésből kétfajta következtetésre lehet jutni. Az egyik, hogy a férfiak ruhájának szabása eltért a nőkéétől, emiatt nem viselték a ruha kivágását vagy szárnyait összekapcsoló tűket. A másik, hogy a díszes kivitelű, bronzból és ezüsből készült, és emailos darabok valójában ékszerként „funkcionáltak”, és ezért nem kaptak helyet a férfiak ruházatán.

A fibulahasználat következő korszakát a 3. század közepe táján megjelenő egy- és kéttagú, bronzból és vasból, ritkábban ezüsből készült fibulák jelentik, aláhajlított és oldalt hajlított lábbal. Ezek a sokféle variációban gyártott típusok nagy számban vannak jelen Madarason is. A tömegáruinak számító vas- és bronzfibulákat a helyi műhelyekben állíthatták elő, ennek is köszönhető,

hogy széles körben elterjedhettek, és a mindennapi viselet részévé válhattak a férfiak körében is.¹⁶⁵

A férfiak sírjaiban az oldalt hajlított lábú fibulák közül 4 a kéttagúak csoportjába tartozik. Az átlaghoz képest majd mindegyik kimondottan nagyméretű volt (315. sír: h.: 7 cm; 320. sír: h.: 6,2 cm; 104. sír: h.: 6,1 cm; 69. sír: h.: 4 cm), közös jellemzőjük a széles tengely, a tengelyek végét lezáró *nodus*, a kengyel, illetve a láb facetálása, bemélyített vonalakkal tagolása, ék-szerű bevésésekkel való díszítése. Az egytagú bronzfibulákat hasonló módon díszítették, mint a kéttagúakat. A legnagyobb közülük a 481. sír bolygatott részében talált fibula lehetett, amely sajnos hiányos, így a pontos mérete nem határozható meg. A 234. sírban 5,8 cm-es, a 411. sírban pedig 6,7 cm hosszú példány került elő. A 262b jelű sírban csak a fibula típusa egyértelmű, de annyira töredékes a darab, hogy méretét itt sem lehetett meghatározni. Síkozott kengyel (234., 481. sír), valamint a láb rögzítésének sokszoros tekercseléssel történő rögzítése jellemző rájuk. A nagyméretű fibulák alkalmasak voltak a vastag, redőzött felsőruhák (köpenyek?) szárnyainak rögzítésére, bár az effajta ruhadarabra nincs régészeti adatunk.¹⁶⁶ A gyermekek sírjaiban kibontott apró vasfibulákat valószínű, hogy vékonyabb, finomabb anyagú ruhák megtűzésére használták.

163 A római importtárgyak időrendi vizsgálata a 3.8.2. fejezetben található.

164 VADAY 2003a, 375–377.

165 Nagy szükség lenne a különböző fibulatípusok felgyűjtésére és rendszerezésére, így a különböző variációk területi elterjedése és időrendi helyzete is világosabbá válhatna a Barbaricumban.

166 Az alföldi szarmaták viseletének rekonstrukciójával nagyon rosszul állunk, nehéz ugyanis a régészeti leletek szórványos adatait szinkronba hozni az ábrázolások sokszor sematikus, máskor minden realitást mellőző képével (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2001, 139–147).

A nemesfémből készült fibulák sem jellemzőek a férfiak viseletére, a madarasi temetőben egyetlen ezüsből készült fibula fordult elő, a 658. sírban. A keskeny ezüstpántból hajlított kéttagú apró fibula, magas tűtartóval, egy S alakú koporsókapcsokkal összefogott, barnás-vöröses festék nyomait őrző, rönkfából készült koporsóban került elő. A medencéjéig feldúlt férfi sírjában egy különleges csatot találtak, a hozzá tartozó szíjvéggel együtt, melynek pecke egy kiterjesztett szárnyú madarat formáz. A sírból előkerült mértani díszes ezüstlemezek – ezek az öv szíjazatának díszei lehettek –, csak sejtetni engedik a sír eredeti gazdagságát. A temetkezés a legnagyobb halmozatot magába foglaló D-i halomcsoporttól É-ra, de a sírcsoporthoz tartozóan helyezkedett el, annak a legszélső tagja volt. A sírba a rítus és a rablás után megmaradt leletek alapján is a közösség kiemelkedő tagját temették.

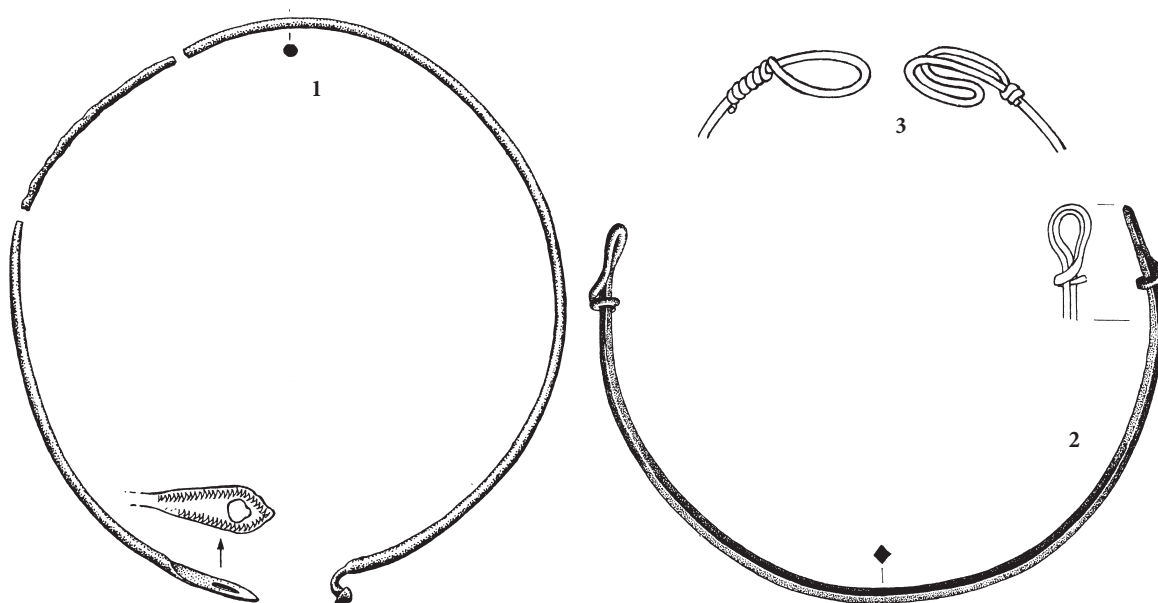
A férfisírok fibuláinak zöme a vasból készült kéttagú, oldalt hajlított lábú, széles spirálkaros típusba sorolható. Összesen 23 db tartozik ide – az egész temetőben pedig összesen 32 db ilyen volt. Ezek közül 10 db törött állapotban, hiányosan került napvilágra. A fibulák közül csupán 10 db volt eredeti helyzetben, e tárgyak több mint fele pedig a bolygatott részből került elő, s ez utób-

bi körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy állapotuk és állaguk a feltárást sokat romoljon. Időrendi helyzetük azonos a bronzból készített hasonló darabokéval.

Összefoglalva: az adatok alapján tehát a férfiak a temető használatának korai időszakában, a 2–3. század fordulójától a 3. század közepe tájáig csak egészen kivételes esetben viseltek fibulát. Az ezt követő időszakban elsősorban a vasból készített darabokat és az ugyanilyen típusú (kéttagú, oldalt hajlított lábú) bronzfibulákat részesítették előnyben, közülük is legtöbbször a nagyméretű példányok kerültek a sírjaikba. Ezek az adatok arra mutatnak rá, hogy a fibulák viseletének szokása a nemek és a korcsoportok között eltérő volt, különösen a temető indítása körüli időkben feltűnő a különbség. Az eltérő méretű darabok különböző életkorra jellemzőek, és a viselet különbözőségére utalhatnak.

Torquesek

A torquesek egyaránt előfordulnak gyermek-, férfi- és női temetkezésekben,¹⁶⁷ de kis számuk miatt sem viseleti, sem időrendi szempontból nem jelentenek köze-

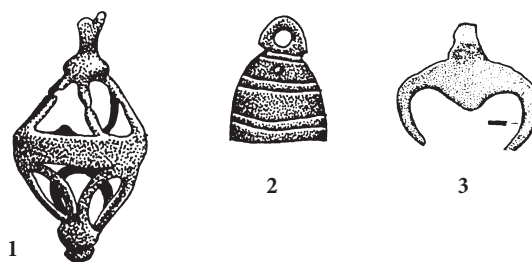
264. kép Különböző záródású torquesek típusai a férfiak temetkezéseiben:
1. (405. sír), 3. (315. sír): egész torquesek; 2. (230. sír): féltorque

167 Vaday Andrea két fő csoportot és azokon belül összesen 6 alcsoportot különített el a torquesek tipológiai jegyei alapján (VADAY 1989, 48–49).

lebbi fogódzót. A 2–3. századi sírokban a féltorquesek a gyakoribbak, a 4. században jelennek meg a masszív, öntött technikával készített típusok. Madarason a női sírokban és a gyermekek temetkezéseiben majdnem ugyanannyi került elő (9–10 db), a férfiak sírjaiból 5 példányt ismerünk. Az 5 között egyetlen bronzból készült féltorques volt (230. sír), a többi 4 a nyakat átölelő egész torques. Az egész torquesek közül kettő készült ezüstből (315., 411. sír) és kettő bronzból (300., 405. sír). A záródásukat 3 esetben a huzal egyik végének ellapításával és átlukasztásával oldották meg, a 315. sírban a torques egyik végét a temetőben egyedülálló módon, kettős hurokká alakították. E sírokra jellemző a karperrec használata is, csupán a 411. sírban nem volt másik ékszer. A fibulák között egytagú, aláhajlított lábú (230., 411. sír) és kéttagú, oldalt hajlított lábú fibula (315. sír) fordult elő a torquesekkel együtt. A férfiaknál tehát a nyakperccel elvétele figyelhető meg, és szinte kivétel nélkül a temető használatának 3. század második felével kezdődő, a 4. századba bőven átnyúló, késői fázisában.

Csüngők

A férfisírokban ritka leletnek számítanak, ugyanúgy, mint a többi ékszerfajta. Csengőből mindössze 5 példányt ismerünk, minden esetben a csuklók környékén; felfüggesztve kerültek tehát a sírba, akár a gyöngy karékok. Típusuk szerint az 5 csengő 3 jól elhatárolható csoportba tartozik. Bronzból öntött félgömbös formájú, palástján bekarcolt díszű darabból 3 fordul elő: a 139., 393., 396. sírban. Mindhárom a temető legkorábbi férfisírjai közé tartozik, de két külön sírcsoportban helyezkednek el. Fontos megjegyezni, hogy ezek között van a temető legkorábbi fegyveres temetkezése is, a lábánál sakkmin-tás emailos fibulával (396. sír), ami azt jelenti, hogy a 2–3. század fordulója táján került földbe. A 145. sírban egy kúpos vascsengőt találtak, egy kardos férfi mellett. Fegyveres volt a 473. sírban nyugvó elhunyt is, lándzsával a jobb oldalán. Az itteni csengő a temető egyetlen nagyméretű, bronzból készült darabja, erősen töredékes állapotban. A bal csuklónál volt, egy nagyméretű áttört díszű, úgyne-

265. kép Csüngők a férfiak sírjaiban:

1. (473. sír): mikrokozmosz csüngő; 2. (396. sír): csengő;
3. (343. sír): lunula

vezett mikrokozmosz csüngővel együtt. A csengők helyét az 5 esetből csupán 3 sírban tudjuk (kétszer a jobb csukló, egyszer a bal mellett), amiből messzemenő következtetést az esetek kis száma miatt nem lehet levonni.

A bronzból készült csengők római eredetűek, az emailos fibulákkal egy időben kerülhettek a madarasi szarmatákhoz. A vasból készült példányok bizonyára az eredeti másolatai, barbár munkák.¹⁶⁸ Kérdés azonban, hogy helyileg hol kerültek az eredeti darabok a szarmaták használatába, mert a K-i szállásterületen is jellemző leletnek számítanak.¹⁶⁹

A csüngők egyik jellegzetes formája a lunula. A 343. sírban fekvő lándzsás férfi mellkasán egy ezüstlemezes lunula volt, a nyakba függesztve viselte. Bronzból készült, visszapödrött végű példányt bontottak ki az 586. rablott sír betöltésében is. Ez a lelettípus szinte ahány darab, annyiféle méretben, formában és díszítéssel fordul elő,¹⁷⁰ a leggyakoribbak a nők temetkezéseiben. Aranyból készült, sokszor granulált, rekeszes példányai a legkorábbi betelepülők jellegzetes ékszertípusa volt, kizárólag a nőknél.¹⁷¹ A 2. századtól ezüstből és bronzból készültek, miközben formájuk, díszítésük is erősen differenciálódott.

Fém karpercek

Már korábban is említettük, hogy bizonyos karperc-típusok a férfiak temetkezéseiben is előfordulnak.¹⁷² Masszív, öntött, bronz karpercec 6 férfisírban volt, ki-

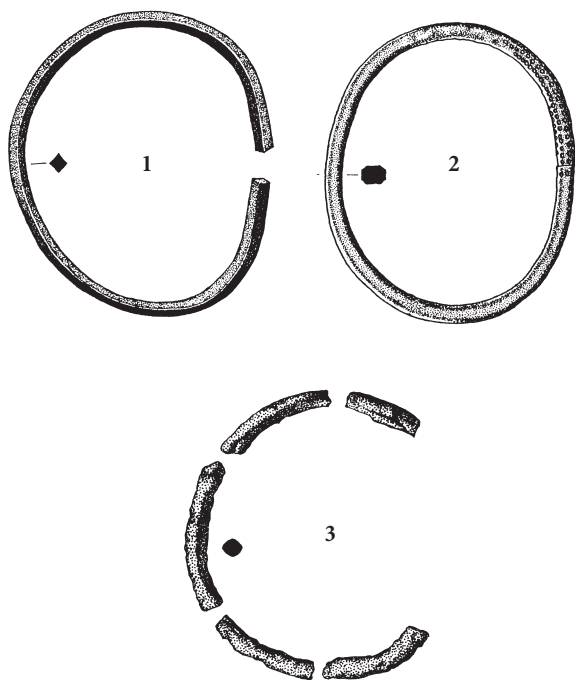
168 A csengők ritka, de hiteles előfordulása a férfiaknál azért fontos, mert eloszlatja azt a véleményt, hogy bizonyos tárgytypusok nem fordulhattak elő férfiaknál, mert azok nem „férfias” leletek. Az antropológiai vizsgálatokat nélkülöző feltárásoknál ezek a sírok korábban kikerülhettek a férfiak csoportjából, ezért nehéz egy-egy lelettípust a régi feltárások anyaga alapján vizsgálni.

169 VADAY 1989, 60.

170 VADAY 1989, 56–57.

171 ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2006, 215–216.

172 VADAY 1989, 49.

266. kép A férfisírok karperec-típusai:
1. (137. sír), 2. (230. sír): öntöttbronz; 3. (230. sír): vashuzal

vétel nélkül mindig a jobb karon. A csuklókat vagy kettő (137., 230., 493. sír) vagy egy darab (280., 315., 405. sír) díszítette. A 405. sírban a koponya alatt volt a karperec, de ez összefüggésben lehet a különleges és ritka kartartással is. A masszív öntött karperecek átmetszete különböző, a leggyakoribb az ovális (3 sírban) és a rombusz alakú (2 sírban), ugyanakkor egy-egy négyzet, illetve nyolcszögletű átmetszetű is volt. Vas karperecből 5 példány került elő. Jellemzőjük, hogy két sírban a bal (230., 405. sír) egyben a jobb (300. sír) karon voltak. Két sírban nem ismerjük a helyüket (137., 263. sír). A 263. sírből egy máshonnan nem ismert, hurkos-kampós záródású típus származik. Kettő olyan sír is van, ahol egyszerre fordul elő a jobb karon bronz, a bal karon pedig vas karperec (230., 405. sír). A női sírokban gyakoribb öntöttek biztonsággal köthetők a temető késői időszakához; a férfiaknál a 230. sírban kibontott egytagú, aláhajlított lábú fibula, a 280. sírban pedig a lemezes öv és szíjvége utal a 3. század második felével kezdődő időszakra.

Összefoglalva: a férfiak karperec-viseletére kevés adat található a temetőben. Ezek mindössze egy típusra korlátozódnak, és egy szűkebb időszakra jellemzőek. Használatuk a zárt torquesekével esik egybe, a két ékszertípus együttes előfordulása erősíti időrendi besorolásukat.

Karékek

A gyöngy, mint ékszer, ruhadísz vagy gyöngyhímzés elsősorban a nők és leányok jellegzetes leletcsoportjának számít.¹⁷³ Tudjuk azonban, hogy ritkán férfitemetkezésben is előfordulnak gyöngyök, számuk és helyük egészen pontosan behatárolt, így funkciójuk is egyértelmű. Előkerülési helyük a medence és a karok tájéka az 1–3 db gyöngyszemből álló gyöngyékszert szálra fűzve, a csuklóra függesztve viselték. A karékek ugyanabba a csoportba tartoznak, mint a torquesek vagy a karperecek, melyeket életkortól és nemtől függetlenül viselhettek a szarmaták.¹⁷⁴

A férfisírokban előforduló karékek gyakoriságára ugyanaz vonatkozik, mint a torquesekére és a karperecekre: a teljes sírszámhoz képest ritkán előforduló lelet-típus. A 144 sír közül összesen 8 olyan temetkezés van, ahol bizonyosan, vagy legalábbis kérdőjelesen előfordult. A karékekbe fűzött gyöngyök méretük, díszítésük miatt különleges daraboknak számítanak. A leggyakoribb az egy-két üvegyöngy (139. sír: 2 db, 145. sír: 2 db, 393. sír: 2 db, 405. sír: 1 db), mészkőgyöngyből is előfordul egy-egy darab ebben a funkcióban (230., 605. sír). A 605. sírban csak a leírás említi a bal alsó karnál előkerült mészkőgyöngyöt, felszedni nagyon rossz állapota miatt már nem lehetett, érdekessége, hogy egyedi bronzfoglatba erősítve került az elhunyt csuklójára. A 138. sírban került napvilágra a temető legnagyobb méretű mészkőgyöngye (h.: 3,8 cm), amely sajnos a sír egyetlen lelete volt; ráadásul férfi és női csontvázra utaló maradványok egyaránt előkerültek, ezért a típusa és mérete alapján is karékba illő darabot nem köthetjük egyértelműen a férfisírhoz. Ezzel szemben a 400. sír kalcidongyöngye, amely vitathatatlanul férfitemetkezés volt, biztosan karékként értékelhető.

Az ékszertípus meghatározásánál különösen fontos szempont a gyöngyök helyzete. Az *in situ* daraboknál vagy a medencében (145., 230. sír), vagy a bal alsó karnál kerültek elő (605. sír). A 405. sírban a koponya alatt bontották ki, de ez feltétlenül kapcsolatban volt az el-

173 Szolnok megyében kizárólag nők sírjában fordult elő gyöngyékszert karék funkcióban (VADAY 1989, 49).

174 Hozzá kell tenni, hogy ez az a leletcsoport, ami miatt a férfiakat a korai ásatások idején, amikor a nemek meghatározását a leletek alapján végezték, a nők csoportjába sorolták, ezzel is növelve az egyébként is látványos férfihiányt a szarmata temetőkben.

hunyt különleges kéztartásával – mint ahogyan ezt már a karpereceknél is megjegyeztük –, az alkarokat ugyanis visszahajlítva, a nyakhoz helyezték, a kezek pedig a koponyához közel feküdtek, s így kerülhetett a bal csukló karékének gyöngye a koponya alá.

Az 535. sírban zavarba ejtően sok gyöngy került elő (3 db). Ha a temetkezés bolygatatlan lenne, a 3 darab üveggyöngy (sokszögű sötétkék: 2 db; egy nagyobb ugyanilyen fekete: 1 db) tartozhatna egy férfi karékéhez. Egy rabolt sírban azonban legalábbis kétséges, hogy a feltételezett ékszer mindhárom darabja megmaradt volna. Ráadásul a gyöngyök típusa is eltér a hiteles körülmények között feltárt példányokétól. A síregyüttesben szerepel egy – csüngőként, vagy gyöngyként értelmezett – kettős kúpos ezüsttárgy fele is, ami szintén női sírra jellemző lelettípus, a kauricsigával együtt. Az elmondottak alapján az antropológiai vizsgálat eredménye és a leletek között feloldhatatlan ellentmondást érzünk.

B) VISELET

Övek

A férfiak sírjainak viseleti tárgyai közül elsősorban az övekről és tartozékairól kell szólnunk. Övre akkor van bizonyíték, ha előkerült a csat, amelyhez a csatfej és a szíjszorító tartozhat. Ugyancsak övre utal, ha csupán a csatfej, esetleg csak a szíjvég került elő. De előfordul olyan eset is, hogy kizárólag a csathoz, illetve a szíjvéghez tartozó szegecs, vagy a szegecs fejét borító félgömb formájú díszítmények, szegfejek, esetleg az övtesthez tartozó díszítmények, illetve egyéb tartozékok kerülnek elő. Vannak olyan temetkezések, ahol az övre felfüggeszthető tárgyak (pl. kések, csiholók) deréknak megfelelő előkerülési helye miatt elméletileg övnek kellene lennie, de ez utóbbi tárgynak semmilyen nyoma nincs a sírban. Azonban egyáltalán nem törvényszerű, hogy a deréktájon előforduló és felfüggeszthető tárgyak jelenléte garantálna egyben az övre utaló szerelések előfordulását is, ezért felmerül – a női övek egy részéhez hasonlóan –, hogy a férfiaknak voltak egyszerű, textiltől vagy puha bőrből csomózott öveik is.¹⁷⁵ A továbbiakban azokkal az esetekkel foglalkozunk, ahol az említett alkatrészek és szerelések közül bármelyik együtt, vagy akár külön-külön előfordul.

A sírok gyakori rablása, ami ráadásul legtöbb esetben vagy a teljes csontvázat, vagy annak felső részét bolygatta, egyáltalán nem kedvezett az övekkel kapcsolatos megfigyeléseknek. Ennek ellenére bőséges leletanyag maradt még így is következtetéseink megfogalmazásához. A legtöbbször szíjszorító nélküli csatfejek utalnak arra, hogy a sírban az elhunyt viseletéhez öv tartozott. A csatokat a viselet szempontjából vizsgáltuk meg elsősorban, illetve a deréktájon előforduló kések gyakoriságával, helyzetével, valamint az úgynevezett pásztorkészséget alkotó tárgyegyüttes előfordulásával, helyzetével vetettük össze.

A csatok eredeti helyzetükben a medencelapátok környékén vagy valamelyikén, esetleg középen, a szeméremcsonton, vagy a combcsontok között fordultak elő. 38 olyan temetkezés volt, ahol a csatokat eredeti helyzetükben találták, ezek közül egyetlen sírban bontották ki az övtájtól eltérő helyen, méghozzá a bordák között (511. sír).

Egyetlen sírban (27. sír) fordult elő két vascsat; mindkettő ovális alakú volt. A bal oldalon voltak, az egyik közel egy vaskéshez, így lehetséges, hogy az övről lecsüngő kés rögzítésére szolgált. A kettős csatok a 2. századtól kezdve tűnnek fel a szarmata viseletben. A germán leletanyaggal, valamint a K-i szarmatákkal való összehasonlításból kiderült, hogy a szokás a Kárpát-medencében a leggyakoribb,¹⁷⁶ viszont a nagy sírszámú madarasi temetőben kivételesnek számít.

Az öv és a kés egymáshoz viszonyított helyzete a sírban a felfüggesztés valószínűségét erősítheti vagy cáfolhatja meg. A 139. sírban a csat jóval a kés vonala alatt volt, ami két dolgot jelenthet: egyrészt, hogy az övet kicsatolva tették az elhunyttra, másrészt pedig, hogy a kést nem az övéről függesztve, hanem a keze ügyébe, vagy a testére helyezték. A csatok jobb oldali viselete többször társul a kések bal oldalon való elhelyezkedésével (178., 187., 201., 280., 320. sír). A bal oldalon kibontott övcsatokkal együtt a kések előfordulhatnak a jobb combcsonton (139. sír), de a csattal együtt ugyanazon az oldalon, tehát a balon is lehetnek (350., 493., 602. sír), esetleg a szeméremcsonton középen (296. sír), valamint a lábnál, faládikában (553. sír). Amikor középen helyezkedett el a csat, egyaránt találhatunk kést a jobb oldalon, a kézfej (230. sír) és a combcsont környékén is (82., 605. sír). Itt is előfordul a bal oldali viselet (445., 473. sír).

Összességében az öves sírokban 10 esetben figyeltek meg bal oldalon elhelyezett kést, jobb oldalon 4 ízben,

175 VÖRÖS 1994a, 265–266, 3. kép.

176 ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2002, 106.

középen pedig a legritkábban, mindössze két temetkezésben. Az elmondottakból kitűnik, hogy sem a csatnak, sem a késnek nem volt szigorúan meghatározott helye a sírokban. Ha az övnek abból a feltételezett funkciójából indulunk ki, hogy egyik célja a kések felfüggesztése volt, akkor a csatnak a test tengelyében kellene leggyakrabban előkerülnie, vagy legalábbis jóval több esetben, mint itt, a madarasi temető férfisírjaiban. Még akkor is, ha számolunk az öv elmozdulásával a temetés során, a test elbomlásakor, vagy állatjáras miatt. A csatok különböző helye abból következtethető, hogy az öveket kikapcsolt állapotban helyezték az elhunyt, vagy a temetés alkalmával kapcsolták ki azokat. Erre utal az is, hogy a késeket nagyon gyakran találják átlós vagy kereszt irányban a csontokon (a combcsonton, a medencelapáton vagy a szeméremcsonton). Az egyébként övre függeszthető többi tárgy is, mint pl. a karikás végű csíholók vagy az árák csak a legritkább esetben kerülnek elő az övtájékon. Ezeknek fanyeleik voltak, vagy tokban kerültek a sírba, tehát elméletileg az övre erősítve lehetett viselni őket.¹⁷⁷ A csatok és tartozékaik népes csoportját tipológiai szempontok szerint is megvizsgáltuk. A legkézenfekvőbb annak vizsgálata volt, hogy milyen anyagból készültek, és hogy formailag, szerkezetileg milyen csoportokat alkotnak.

A vasból készült példányokat csatfejük formája szerint 3 csoportba lehet sorolni: szögletes, ovális, kerek. Szögletes fejű csatokat 7 sírban bontottak ki (39., 230., 307., 395., 405., 415., 602. sír). Ezekben csupán a csat került elő, az öv minden más tartozéka nélkül. 5 sírban (307., 395., 405., 415., 602. sír) szíjszorítóval látták el őket; tehát a szögletes vas csatfejhez az esetek többségében szíjszorító társult. Ezek közös jellemzője, hogy a szíjszorítók kettős lemezesek, és szinte kivétel nélkül hiányosak, töredezetek. Formájukra két esetben volt adat, ezek lekerekített végűek voltak (307., 405. sír). Felerősítésüket nittszegekkel oldották meg, egy darabnál sikerült biztosan kideríteni, hogy ehhez 3 nittszegre volt szükségük (405. sír). A 230. sírban az övhöz kettő darab, keskeny vasból készült szíjvég is tartozott. A csat a medence közepén, tehát használati helyén került elő, a szíjvégek pedig szintén a viseleti helynek megfelelően, a combcsontok között. Az öv tartozékainak köszönhetően itt világos, hogy az elhunytat bekapcsolt övvel helyezték a sírba. Ehhez az övhöz egy keskeny,

átlyukasztott bronzlemez is tartozott, amely a szíjra felerősítve valamilyen használati tárgy felfüggesztését szolgálta. A 39. sír különlegesen jó állapotban megmaradt vas csatkarikáját két darabból állították össze: egy vastag huzalból és a végeire ráhajlított, lapos pántból.

A kísérő leletek alapján a szögletes csatok a temetőhasználat legkorábbi időszakától jelen voltak a férfiak viseletében (395. sír – térdfibula).¹⁷⁸ A kísérő leletek másik csoportja azt bizonyítja, hogy a típus a 3. század közepe után is használatban maradt: lándzsa (307. sír), kéttágú, oldalt hajlított lábú vasfibula (415. sír), zárt torquesek (230., 405. sír).

A vascsatok legnépesebb kategóriája a félkörös, ovális vagy D alakú csatkarikával ellátott példányok csoportja: 20 sírből kerültek elő idetartozó darabok, összesen 23 példány. A tipológiai csoportba sorolásnál – mint ahogyan ez a sírleírásoknál is kiderül – sokszor gondot okozott a pontos meghatározás. A bizonytalanságok oka egyrészt, hogy a vascsatok, különösen a vékonyabbak, erősen korrodálódtak, illetve, hogy gyakran csak töredékesen maradtak meg. Érdekes, hogy ezek között csupán 3 olyan példány van, melyet szíjszorítóval is felszereltek. A többinek az egybevetéshez a formán kívül csupán a mérete áll rendelkezésünkre. A csatkarikákat szélességük alapján kettő, igaz alig elkülönülő csoportba lehet sorolni. A kisebbek átmérője 2,6–3,4 cm között mozog, a nagyobbak 3,9–5,4 cm-esek. Mindkét csoportba 9–9 db csatkarika tartozik. A 201. sírban talált nagyméretű csatkarikához tartozónak gondoljuk azt az U alakúra hajlított vascsövecskét, amelyet valószínűleg a szíjazat végére erősítettek. A vastárgy mérete (h.: 3,9 cm; átm.: 0,5 cm) alapján ez a funkció a kézenfekvő, a sírban elfoglalt helyzete (a bal combcsont vége), valamint a csathoz viszonyított helye (a jobb combcsont felső harmadánál) is alátámasztja ezt az értelmezést.

A szíjszorítókkal ellátott vascsatok közül a 359. sírban kibontott darab egy különleges, egyedi példány. A D alakú csatfejhez egy bronz szíjszorító tartozott, ami egyedülálló a temető férfisírjainak övei között. A két helyen átlyukasztott rövid szíjszorító felerősítését szolgáló egyik nittszeg is megmaradt, valamint a szegfeje erősített, félgömb formájú borítások is. Az övhöz tartozott továbbá egy olyan szíjvég, melyet egy kettéhajlított bronzlemezről alakítottak ki. Ugyanúgy, mint

177 Vörös 2001a, 4. kép.

178 A térdfibulák nem minden esetben rajzolnak ki egy szűkebb időintervallumot, de Madarason a temetőn belüli helyzetük és a kísérő leletek alapján ez határozottan állítható (vö. a 3.8.2. fejezet vonatkozó részeit).

a szíjszorító lemezét, a szíjvég felerősítését is két szegeccsel oldották meg. A 2,4 cm-es szélességű szíjvég jól illeszkedik a 2,8 cm belső szélességű csatfejhez. E tárgy együttes értelmezése azért fontos, mert az előzőekben említett U metszetű, szintén a szíj végére erősített szíjvég méretéhez és egyszerű megoldásához közelít. Az U metszetű szíjvégerősítőket kalapácsolással erősíthették a szíj végére.

A 272. temetkezésben egy félkörös fejű csathoz ovális végű vas szíjszorító csatlakozott. A felerősítést itt szintén szegecsekkel oldották meg, melyek közül az egyik félgömbös feje jól kivehető. Az öv együtteséhez itt is tartozott egy U alakú tárgy, amely bronzból készült. Övhöz tartozását a két különböző anyag előfordulása nem kérdőjelezi meg, hiszen láthattuk az előző sírnál is, hogy ugyanazon a tárgyon előfordulhatott a bronz és a vas kombinációja. A 241. sír D alakú vascsatjához egy különleges formájú vas szíjszorító, vagy inkább szíjvég tartozott, melynek ugyanúgy kettős lemeze volt, mint az előző daraboknak. E szíjszorító párhuzama a 310. sírban ólom és bronz kombinációjából található meg. Formája miatt különleges darabnak számít a 445. sírban másodlagos helyen előkerült vascsat. Formája egyértelműen kerek volt, metszete pedig ovális. A tipológiaiilag harmadik csoportba sorolt vascsatok közül egyedül ez a példány tartozik a kerek formájúak közé.

A vascsatok nagy csoportjába végül azok a darabok sorolhatók még, melyek típusa valamilyen ok miatt nem meghatározható. A 249., 430., 473. sírban a kis vastöredékekből csupán a tárgy eredeti funkciója volt eldönthető. A 296. temetkezésben csak szíjszorítót találtak, a csatfejet bizonyára vékony vaspálcából hajlították, mert szinte semmi nem maradt belőle.¹⁷⁹ A 605. sírban eredeti helyzetben, a medence közepén került napvilágra egy ívelt vaslemez, közepén lyukkal. Feltételezzük, hogy eredetileg egy csat tartozéka lehetett, de a fejrész teljesen hiányzik.

A D alakú és ovális csatfejű övek használata a kíséző leletek alapján a szögletes fejűekhez képest egy szűkebb, jól körülhatárolható körhöz köthető. Mintegy harminckal együtt pénzek is előkerültek, ami tapasztalataink szerint már önmagában is késői keltezészt feltételez; de voltak közöttük 4. századi darabok is (187. sír: 313–315, 235. sír: 325–330, 257. sír: 308–318). Az övekkel együtt előkerült fibulák egy kivételével nagyméretű, kétagú vasfibulák (27., 158., 187., 241., 511. sír), ugyanakkor a 462., öves sírban bontották ki a temető egyik

hagymagombos fibuláját is. Az övet magában foglaló sírokban előkerült vaslándzsák (172., 197. sír), valamint az edénymellékletek közül az öves, az egyenes peremű, nyomott gömbös típusú edények és a facettált oldalú tálak (197., 384., 262. sír) is a temető használatának késői időszakára utalnak. A kíséző leletek között egyetlen olyan sem található, amelyiket korábbi időszakba kellene sorolni.

A második nagy csoportban együtt tárgyaljuk a bronzból és az ezüsből készült övtartozékokat. Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy ezek száma jóval kisebb, mint a vasból készülté, mindössze 13 db.

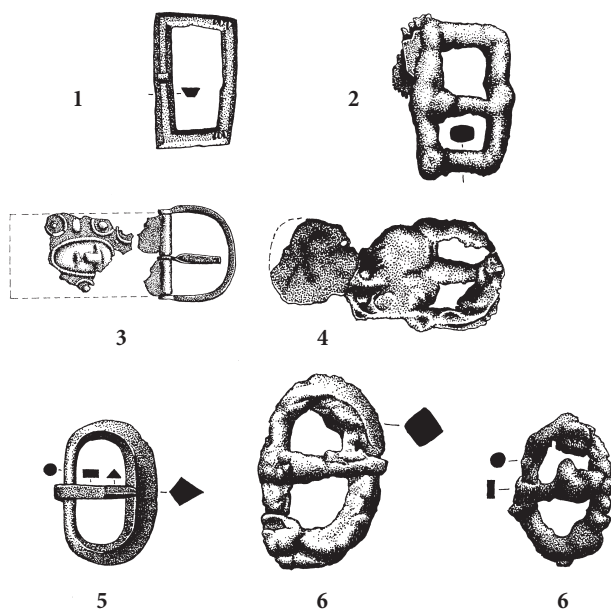
A bronzcsatok első csoportjába az öntött, masszív, szögletes csatfejek tartoznak. A három példány közül kettő nyújtott téglalaphoz közeli forma, mindkettőnek hiányzik a pecke. Egymás melletti rabolt sírokban voltak (392., 393. sír). A 393. sírban számszerű-fibula került elő, ami azt jelenti, hogy a csattípus a temető legkorábbi sírjaira jellemző. Ebbe a csoportba tartozik a 354. sír ugyancsak szögletes, de négyzethez közel álló formájú, lapos pecékkel ellátott csatja. Eredetileg kettős szíjszorítója volt, amely bronzlemezből készült, de csupán apró töredékek és nittszegek maradtak meg belőle.

A következő tipológiai csoportba az öntött, masszív, de oválisan megvastagodó csatfejű, rombusz átmetszettel jellemezhető példányok tartoznak. A 194. sírből csak a csatfej került elő, a kíséző leletek (lándzsa, öves edény) alapján a sír a temető legkésőbbi időszakához tartozik. A 658. sír a temető különlegesen gazdag leleteivel tűnik ki a férfisírok közül. A csatfejhez kiterjesztett szárnyú madár formájú pecék kapcsolódik, gazdagon díszített, kettős szíjszorító lemezzel. A csattal egy garnitúrába tartozott az a pajzs formájú szíjvég, melynek mintázata, technikai kivitele tökéletesen megegyezik a szíjszorító lemezével. A rablott sírből előkerült leletek között egy ezüsből készült, vékony szíjvég is előfordult. Az anyagban és minőségben nagyon hasonló további verettöredékek eredetileg egyértelműen az ezüst övkészlethez tartoztak. A férfinak tehát két öve volt: az egyik tartozéka bronzból, a másik pedig ezüsből készültek.

A következő csoport közös jellemzője a D alakú csatfej. A hozzájuk tartozó lemezes szíjszorítók mindegyike egyedi darab. Különböző a lemezek formája, mintája és rögzítésének módja is. Idesoroltuk azokat a szíjvégdíszeket is, melyekhez a kirabolt sírokban már nem lelték meg a hozzájuk tartozó csatot. Fontos jellemzője a csoportnak továbbá, hogy gyakran tartozik az övkészlethez szíjvég,

179 A vaslemez hátoldalán falenyomatok voltak, ezért a funkciója nem egyértelmű.

vagy U alakú metszettel jellemezhető szíjvégdísz.¹⁸⁰ A szíjszorító lemezek közül egyetlenegy nyújtott téglalap formájú, szélein domborított borda fordul elő (553. sír). A felerősítést 4 nittszeggel oldották meg, melyeknek félgömbös fejeik voltak. A 139. sír áttört felső lemezét szintén 4 nittszeggel rögzítették, az öv végét pedig két szíjvég is erősítette. A csatfej és a szíjvégek helyzete alapján az öv megoldott helyzetben került a sírba. Félkörös, illetve szögletes szíjszorítója volt a 280., illetve a 350. sírban talált csatoknak, három, illetve egy nittszeggel. A 280. sír csatjához szíjvég is tartozott, a másikhoz pedig egy U átmetszetű szíjvégdísz. A temető egyetlen emberábrázolása a 227. sírban előkerült szíjszorító lemezes csatján található.

267. kép Csattípusok a férfiak temetkezéseiben:

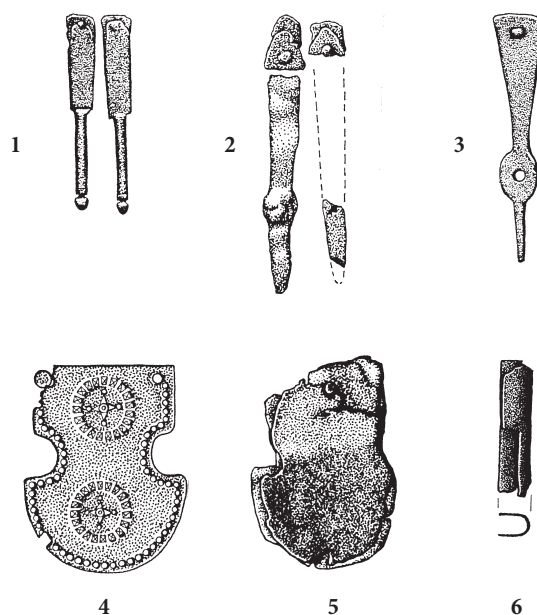
1. (392. sír): szögletes, bronz; 2. (395. sír): szögletes, vas; 3. (227. sír): félkörös, bronz; 4. (272. sír): félkörös, vas; 5. (194. sír): D alakú, bronz; 6. (187. sír): D alakú, vas; 7. (462. sír): ovális, vas

Mint említettük, ehhez a csoporthoz soroljuk a magányosan előkerült szíjvégdíszeket (58. sír: ezüst, 310. sír: ólom- és bronzlemez), és ide tartozónak érezzük a 320. sír kettős ezüstlemez-töredékét is, mely biztosan csathoz tartozott, bár a karikája hiányzik.

Vannak olyan leletek is, melyeket – bár funkciójuk, típusuk ismeretlen – valamilyen ok miatt (pl. a elhelyez-

kedésük okán) mégis az övekhez soroltunk. Ilyen a 396. sír szögletes bronzlemeze, mely a leírás szerint a deréktájon volt. Hozzá kell azonban tenni, hogy a sírnak ez a része bolygatott volt, így egyáltalán nem biztos, hogy itt volt a tárgy eredeti helye is. A temetőből az 500. sírból származik egy ehhez nagyon hasonló darab, amely viszont egyértelműen lószerszám tartozéka volt, mert a zabla mellett került elő, eredeti helyzetben. Az egyéb tartozékok közé tartoznak a bronzkarikák is, melyek az övre való felerősítést szolgálhatták, pl. a 172. sírban.

Összefoglalóan: a 144 férfisírban összesen 40 övcsat, vagy övhöz tartozó tárgy került elő. Gyakoriságuk 28%, ami pontosan megegyezik a fibulákéval. Közü-

268. kép A férfiövekhez tartozó szíjvégek:

1. (139. sír): kettős szíjvég, bronz; 2. (230. sír): kettős szíjvég, vas; 3. (280. sír): bronz; 4. (658. sír): pajzs alakú, bronz; 5. (310. sír): pajzs alakú, vas; 6. (272. sír): U alakú, bronz

lük csupán 6 olyan volt, amelynek típusát nem tudtuk meghatározni. A csatok típusánál nem mérvadó, hogy az ugyanabba a csoportba tartozók bronzból, ezüstből, vagy vasból készültek-e, anyaguktól függetlenül időrendileg is ugyanabba a csoportba tartoznak a szerkezetileg egyforma darabok. A vasból készített példányok vannak túlsúlyban, s gyakran együtt kerültek sírba az

180 Az övek egy részét már korábban feldolgoztuk, de ott a csat és szíjvégdíszek együttesén volt a hangsúly, attól függetlenül, hogy bronzból vagy vasból készültek, és hogy a csatfejnek milyen alakja volt (Vörös 2001a, 331, 6. kép 1–9).

ugyancsak vasból készült nagyméretű, kéttagú fibulákkal. A korai időszakban inkább a vasból és bronzból készült szögletes példányok fordulnak elő, attól függetlenül, hogy szíjszorítóval, vagy anélkül erősítették a bőr övszíjra őket.

Annak ellenére, hogy az övhöz tartozó leletek számos variációja fordul elő, az övek a csatkarikák alakja és a szerkezetük alapján mégis zárt csoportot jelentenek. Hiányoznak a közel egykorú temetőkből ismert úgynevezett szarmata csatok, és azok a hosszú, tagolt csatpeckekkel jellemezhető kerek vagy ovális típusok is, melyek a hun kor jellegzetes darabjai, és a kevert etnikumú, a 4. század végétől az 5. század közepéig datálható temetők jellemző mellékletei a Barbaricumban.

C) MELLÉKLETEK

Érmek [2. függelék]

A temetkezéseket életkorok és nemek szerint csoportosítva szembevetve, hogy pénzeket a legnagyobb arányban (27%) és a legtöbb sírban (40 sír) a felnőtt férfiak kaptak mellékletül. A gyermekek közül 5-nek tettek a sírjába (4%), a nők közül 16-nak (6%). Kettő olyan pénz-mellékletes sír volt, ahol nem lehetett eldönteni, hogy férfi, vagy nő volt-e az elhunyt.

A 40 pénzleletes férfisírból 24-ben ismerjük az eredeti helyüket: leggyakrabban a deréknak, illetve a keznek megfelelő környéken fordultak elő. A jobb és a bal oldal között nincs lényeges különbség (jobb: 9 db sír, bal: 4 db sír), de előfordulnak a középső testtájékon is (6 db sírban), a lábnál 5 esetben kerültek elő. Az egy sírban legnagyobb számban előforduló pénzek (8 db) is a lábnál voltak (310. sír). Egy-egy esetben bontottak ki pénzdarabot a bal boka alatt (396. sír), a bokák között (402. sír), a térdnél (315. sír), valamint a lábhoz tett lábában (553. sír). A 315. sír azért számít különlegességnek, mert az összesen 3 db érme két helyen volt: kettő a térdnél, egy pedig a koponya alatt.

A férfiakat megvizsgáltuk olyan szempontból is, hogy a sírjaikban vannak-e olyan további leletcsoportok, amelyek különösen jellemzőek rájuk. Kiderült, hogy a pénz-mellékletes sírokban több tárgycsoport is

kiemelkedik gyakoriságával. A férfisírokban előforduló összes edény (61 db) közül majd a fele (28 db) ebből a csoportból került ki, közülük 24 db korongolt, jellegzetesen késő szarmata kori típus volt, és csak 4 nehezen korhatározható, kézzel formált. Az 55 kés közül is meglepően sok, 21 példány fordult elő a sírcsoportban. A fegyveres temetkezések közül 8 lándzsás és egy kardos sírban letek pénzt, tehát minden második fegyveres temetkezésben. A 40 pénz-sír közül 23-ban bontottak ki csatot vagy övtartozékot. Az egyéb leletek közül fibula 15, torques és karperec pedig 3–3 sírban került napvilágra, csengő 3, csüngő egy, gyöngy pedig két férfi melléklete volt. Feltűnő, hogy csiholóval és kovával együtt csak 3–3 sírban fordult elő pénz. Kérdéses, hogy az ármellékletes sírok nagyobb száma (7 sír) arányban áll-e tárgy-típus temetőbeli előfordulásának nagyobb arányával.

A sírok fibuláit áttekintve nem meglepő, hogy a kevés korai típussal együtt egyetlen érem sem található. Már korábban is szó volt arról, hogy a temető használatának legkorábbi időszakában ilyenek egyáltalán nem kerülnek a sírokba, vasfibulával együtt viszont 7 sírban fordultak elő pénzmellékletek (82., 151., 187., 310., 343., 415., 444. sír).

„Pásztorkészségek”¹⁸¹

A kutatás szerint az idetartozó tárgyak a tűzkészség: tehát a csiholó és a kova, továbbá a fenőkő, az ár és a tű.¹⁸² Az öt tárgy együttes előfordulása a temetőben csak a legritkább esetben figyelhető meg. A 139. sírban csiholó és kova, valamint ár volt egy csomóban, a jobb combcsont külső oldalánál. A 230. sírban a bal lábfej alatt találtak csiholót, és vele együtt 3 db kovakövet. Talán a legteljesebb együttes a 383. sírban fordult elő, ahol töredékesen ugyan, de csiholó, ár és tű is előkerült, 10 db kovakövel, a bal alsó lábszár külső oldala mellett. A lábszár másik oldalán pedig egy fenőkő darabja is feküdt. Ez az egyetlen fenőkő, amely férfisírból származik, a temető másik darabja női sírból ismert. A 396. sírban, szintén a lábnál, csiholó, kova és tű együttese volt. A 602. sírban egy helyen, a jobb kézfejnél csiholó és ár, valamint 6 db kova került elő.

A több darabból álló és együtt előkerülő tárgy-együttesek tehát vagy „kézközelben” (139., 602. sír),

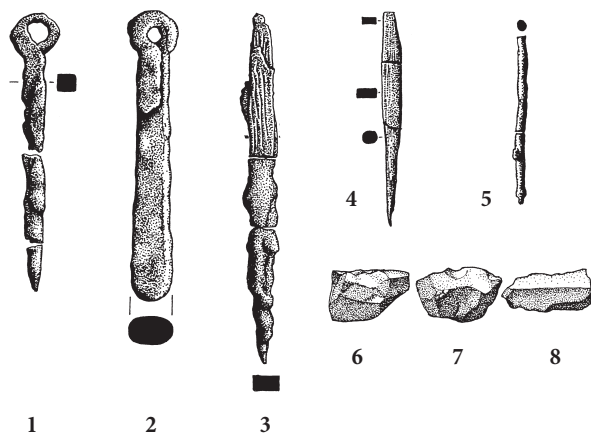
181 A kifejezés az eszközöknek egy meghatározott csoportját jelenti, használata széles körben elterjedt. Véleményünk szerint a „pásztorkészség” olyan néprajzi fogalom, ami egy bizonyos foglalkozáshoz köthető, és a tartalma csak nagyon áttételesen hozható kapcsolatba a szarmaták sírjaiban – legtöbbször egyesével – előforduló tárgyakkal (Lőrke 1938; Vörös 1994a, 270–271).

182 KULCSÁR 1998, 57.

vagy pedig a láb környékén fordultak elő (230., 383., 396. sír). A magányosan szereplő eszközök közül csiholó még előkerült a bokák alatt, lábában is (553. sír). Az árak a combcsont környékén (145. sír), a mellkason (296. sír), vagy a könyök tájékán, az alkarnál (385., 411., 511. sír), esetleg a lábnál voltak (445. sír).

A „pásztorkészséghez” tartozó tárgyak sírban elfoglalt helyének változatossága egyértelműen azt bizonyítja, hogy csak a legkritkább esetben tűntek fel feltételezett eredeti viseleti helyükön, a derék környékén. A madarasi temető férfisírjainak leleteit elemezve úgy tűnik csak elméleti feltevés marad az az elképzelés, miszerint az itteni közösség tagjai a karikás végű csiholót az övre függesztették, a kovaköveket és a tűt pedig valamilyen szerves anyagból készült tartóba helyezve, szintén az övről lógatták le.

269. kép A férfiak „pásztorkészsége”:
1. (553. sír), 2. (396. sír): csiholók; 3. (374. sír), 4. (592. sír):
árak; 5. (396. sír): tű; 6–8. (230. sír): tűzkövek

Érdemes megvizsgálni, hogy a férfisírokban gyakran előforduló pénzek – melyeket szívesen említi a szakirodalom együtt a csiholóval, kovával, tűvel és árral¹⁸³ –, valamint a kések helyzete összefüggésben volt-e egymással. Az adatokat összevetve kiderült, hogy azonos elhelyezésre csak kivételes esetben lehet bukkanni. Ezek az alábbiak: a 139. sírban a pénz (Septimius Severus; 208) együtt volt a csiholóval, a kovával és az árral; a 396. temetkezésben az érme (Marcus Aurelius; 163–169) a lábnál került elő, különböző eszközökkel és kivételes

módon egy emailos fibulával együtt. A 417. sírban az ár és a pénz (Commodus; 188–189) volt egymáshoz nagyon közel, a jobb combcsont belső, illetve külső oldalán. Az 553. sírban egy kés, egy pénzérme (Hostilianus; 251), valamint egy csiholó a lábnál elhelyezett ládikában volt, és még egy temetkezés van, a 602., ahol a pénz (Traianus; 98–100) együtt, egy csomóban helyezkedett el a használati tárgyakkal. Rendszert, törvényszerűséget tehát nem lehet megfigyelni. Egyébként is a használati eszközök gyakorisága a sírokban különböző, és összességében a férfisírok 144-es sírszámához képest meglepően kicsi. Csiholóból mindössze 10 db-ot találtunk, 9 sírban fordult elő kovakő, összesen 25 db. Fenőkből egyetlenegy volt a temetőben (383. sír). Néha problémát jelentett az ár és a tű tipológiai szétválasztása. Azokat a darabokat, amelyeknek egyik végén falenyomatot találtunk, egyértelműen árként határoztuk meg. A tűk jóval vékonyabbak, és sokszor rövidebbek is, mint az árak. Jól látható volt a különbség a két tárgy típus között azoknál a síroknál, ahol ár és tű egyaránt előfordult, mint pl. a 374. sírban. Ilyen alapon árként lehetett azonosítani 20 db-ot, és tűként mindössze 4 db-ot. A meghatározásnál az igazi nehézséget az eltörött, hiányos darabok jelentették.

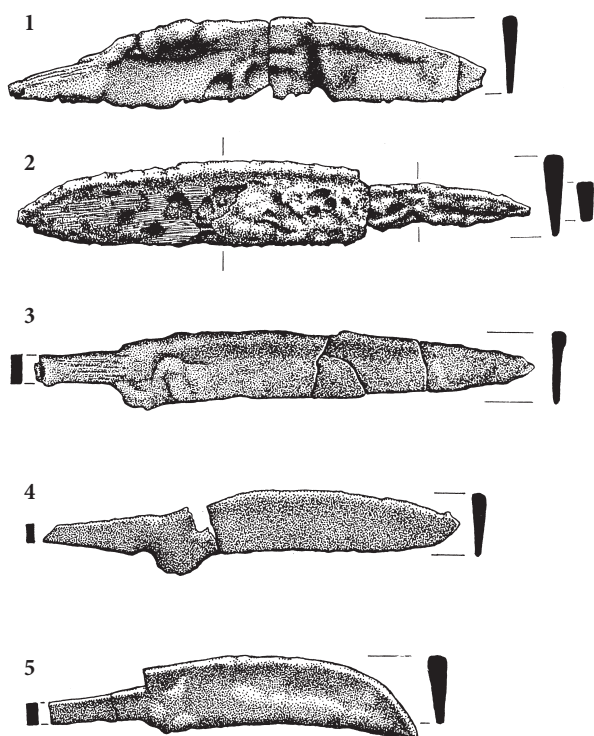
Összefoglalva: az úgynevezett „pásztorkészség” darabjai eltérő gyakorisággal és különböző helyeken fordulnak elő a temetőben a férfiak sírjaiban. A korai síregyüttesekben (139., 393. sír) és késői környezetben (158., 383. sír) egyaránt megtalálhatók, ezért nem lehet a tárgycsoport legmarkánsabb tagját, a karikás végű csiholót sem szűk időintervallumba szorítani. Nagyon nehéz eldönteni, hogy a 10 db csiholó egyetlen tipológiai csoportot alkot-e, mert a legtöbb darab törött és hiányos, de éppen a vastörédek méretei, metszetei alapján sikerült a sérült és hiányos darabokat meghatározni az ép példányokkal való összevetés segítségével.

Kések, tör

A kések a férfisírok egyik leggyakoribb lelettípusát jelentik. Összesen 55 példányt ismerünk, ezek közül 40-nek a helyét is tudjuk, és 39-nek lehetett meghatározni a típusát. A töredékes darabok közül 9 származott teljesen feldúlt sírból. A kések helyének aprólékos vizsgálatából leszűrhető, hogy feltűnően gyakran kerülnek a bal oldalra, a combcsont környékére (17 db), a bal medence mellé (3 db), a bal könyökhöz (3 db), valamint a bal

183 Kulcsár Valéria a pénzeket is a „pásztorkészséghez” sorolja (KULCSÁR 1998, 57).

270. kép Válogatás a férfisírok kései közül:

1. (385. sír), 2. (39. sír), 3. (411. sír), 4. (628. sír), 5. (384. sír)

kézfej közelébe (3 db). Ezzel szemben a jobb combcsont környékén (5 db), valamint az alkarnál (2 db) sokkal kevesebbszer találjuk meg, és csak kivételes esetben a kézfejnél, a jobb oldalon (1 db). A szeméremcsonton, valamint a combcsontok között mindössze 4 alkalommal kerültek elő. Általában a bal oldal a népszerűbb a kések elhelyezésénél, más alföldi lelőhelyek adatai alapján is.¹⁸⁴ Különleges esetnek számít a láb környéke: egy alkalommal az alsó lábszár belső oldalán találták meg (315. sír), és csak egyetlen sírban volt a lábknál elhelyezett ládikában, különböző használati tárgyakkal együtt (553. sír). Azon 40 sír közül, ahol ismerjük a kések helyzetét, a sírok felében a kések a különböző testrészekben és átlósan helyezkedtek el. Ez az egyik legfőbb érv

arra, hogy a kés nem az övre felszerelve került a sírokba, ami persze nem zárja ki (de nem is erősíti meg), hogy eredetileg az övről függesztve viselték.

A vaskések pengéje csak ritkán egyenes, majdnem kivétel nélkül enyhén, vagy erősebben ívelt hátú, és szinte mindig egyenes élű volt. Különböző hosszúságú a nyéltüskéjük, a felerősítésnek egyéb nyomára csak ritkán akadunk. A 201. sírban a penge és a nyél csatlakozásánál egy keskeny pántot és szeget lehetett megfigyelni. A penge szélessége és hosszúsága eltérő lehetett, de ez a korrodálás mértékétől és a darab állapotától is függött. Az 514. sírban a jobb alkar mellett egy 19,6 cm hosszú, 2,8 cm széles, kétélű tört bontottak ki. A tárgyat a fegyverek közé soroltuk.

Ritkán lehet az anyagban késhez tartozó tok nyomára akadni (374. sír), vaspántos fatok maradványai kerültek elő ugyanakkor a 257. sírban. A kések tehát majdnem kivétel nélkül tok nélkül kerültek az elhunytak mellé.

Sarló

A 658. férfisírban bontották ki a temető egyetlen sarlóját. Az eredeti helyzetben fekvő eszköz a combcsontok között feküdt.

Az elhunytat S alakú kapcsokkal lezárt rönkfa koporsóban, gerendákból ácsolt kamrában helyezték el, föléje halmot emeltek. A rablás következtében csak részleteiben megmaradt kettős öve, illetve ezüstfibulája alapján a temető legrangosabb férfitemetkezésének számít.

A sarló sírba helyezése kivételes szokás a szarmatáknál az alföldi szállásterületen. Ismereteink szerint hasonló korú darabot csak Tiszalök-Rázompusztáról közöltek, egy szintén különlegesen gazdag temetkezésből.¹⁸⁵ Sajnos a sír feltárásának körülményei nem voltak optimálisak, de a rítus és a leletek közötti párhuzam egyértelmű: Tiszalökön is gerendakamrába és két övvel temették el a férfit.¹⁸⁶ A két sarló közel egyforma méretű,¹⁸⁷ a tiszalökinél a penge és a nyéltüske kisebb szöveget zár be, a madarasi hozzá képest szélesebben ívelt.

184 KULCSÁR 1998, 56.

185 MÉRI 2000, 121, 5. kép 26, 8. kép 8.

186 A sírt közreadó Kovalovszki Júlia szerint a temetkezés a 4. század vége, és az 5. század közepe közé datálható (MÉRI 2000, 109).

187 A madarasi törött volt, elképzelhető, hogy hiányos is, ezért az összehasonlítást nem lehet pontosan elvégezni. A sarló hegye és a nyél vége közötti távolság Tiszalökön: 25 cm, Madarason: 28,2 cm.

A sarló a szarmata kort követő időszakban, így pl. a gepida sírokban is ritka. Kiszomboron szintén férfi-temetkezésben, a 133. sír leletei között találtak egy példányt, a koponya mellett.¹⁸⁸ Az avar temetők közül legutóbb a székkutasiból közöltek sarlókat, a 129. és a 183. női temetkezésekben bontottak ki egy-egy darabot, a lábszáraikon, illetve a medencén.¹⁸⁹ A sarlók sírba helyezésének két fajta értelmezése van: vagy munkaesz-közként, vagy a néprajzi anyagból is jól ismert rontást elhárító szerepben kerülhettek a halottakra, vagy a halottak mellé. A madarasi szarmata férfisírban a halottra helyezve került elő, tehát a helyzete és egyéb körülmények is arra utalnak, hogy a hiedelemvilág körébe kell sorolnunk a jelenséget.¹⁹⁰

Edények

A férfisírokban 61 db edény (ép, törött, edénytöredék együtt) került napvilágra. A 144 férfisírra vetítve, ez 43%-os gyakoriságot jelent, alacsonyabbat, mint a női és a gyermeksírokban. Az eltérés egyik oka lehet, hogy a férfiaknál a bolygatott sírok több mint felét teljes felületen rabolták, így a sírokból törvényszerűen több alkalommal kerülhettek ki az edénymellékletek, mint a kevéssé rabolt gyermeksírokból. Összehasonlítva a gyermeksírok edénymellékleteit a férfisírok edényeinek technikai jellemzőivel, érdekes megfigyelést lehet tenni. Míg a gyermeksírokban a korongolt és a kézzel formált edények nagyjából azonos számban fordultak elő, addig a férfisíroknál jóval magasabb a korongoltak aránya. Összesen 48 példány volt korongolt, melyek közül 8 töredék, a többi ép példány. A töredékek a teljesen feldúlt sírokból kerültek elő (6., 58., 332., 360., 481., 535., 637. sír). A 637. sírban két edényhez tartoztak a töredékek, ezért felvetődik, hogy eredetileg két edényt tettek a sírba. Valószínűbbnek tartjuk azonban, hogy a szomszédos rabolt sírok valamelyikének hányójáról kerülhetett be az egyik kerámiatöredék a 637. temetkezés rablógödreinek betöltésébe.¹⁹¹ A korongolt edények típusbeli megoszlása tanulságos. Tálak közül fordult elő a legtöbb, összesen 13 db. Mindkét kardos temetkezésben tálalt találtak például. A másik népes csoport a jellegzetesen késő szarmata, gömbös hasú, egyenes

peremű edények csoportja, amely 8 sírból került napvilágra. E 8 sír között 4 lándzsával eltemetett férfi volt. Ugyanehhez az edénytípushoz tartozik az úgynevezett öves edények csoportja is, melyből egy példány ismert, a 194. lándzsás sírból. Az ugyancsak a késő szarmata korra tehető, az előzőekhez nagyon hasonló, tehát egyenes peremű, de kettős kúpos testű edényből 3-at (386., 445., 511. sír), hombár alakú típusból egyet ismerünk, a 241. padmalyos temetkezésből. Korsóból 4, pohárból egyetlenegy, végül gömbös edényből 3 db került elő férfiak mellől.

Férfisír melléklete volt a temető egyetlen *terra sigillata* csészéje a 417. sírban. Római importként került a temető népességéhez a 611. sír pirosra festett, finom kivitellű edénye is.

Kézzel formált kerámiából összesen 13 példány ismert. Közülük egy volt töredék, egy rabolt temetkezésből. A kézzel formált edények alacsony száma nem tesz lehetővé tipológiai rendszerezést, kitűnik azonban, hogy nagyjából ugyanazok a típusok fordulnak elő, mint a gyermeksíroknál. Az arány is hasonlóképpen alakul, hiszen a férfiaknál is a legtöbb a fazék formájú edény (5 db). Méretük között nagy az eltérés: 5,5–10,8 cm a magasságuk. A többi típusból a gömbös alakút kivéve, – amelyből két darab fordult elő (307., 493. sír) –, kizárólag egy-egy példány tűnt fel: bögre (592. sír), pohár (393. sír), kisméretű pohár (462. sír), apró kettős kúpos (315. sír) és nagyobb méretű kettős kúpos hasú (602. sír). A kézzel formált kerámiák között majd a negyedik igen kisméretű volt, ami azt jelenti, hogy ezek nem gyermekjátékok voltak. Méretük miatt a tényleges edény funkciójuk gyakorlatilag kizárt, szimbolikus edényként foghatók tehát föl, a halottról való gondoskodás elvont, leegyszerűsített, jelzésszerű megnyilvánulásaként (137. sír: fazék forma, m.: 5,6 cm; 393. sír: pohár, m.: 6,4 cm; 462. sír: pohár, m.: 6 cm; 315. sír: apró kettős kúpos edényke, m.: 5,1 cm).

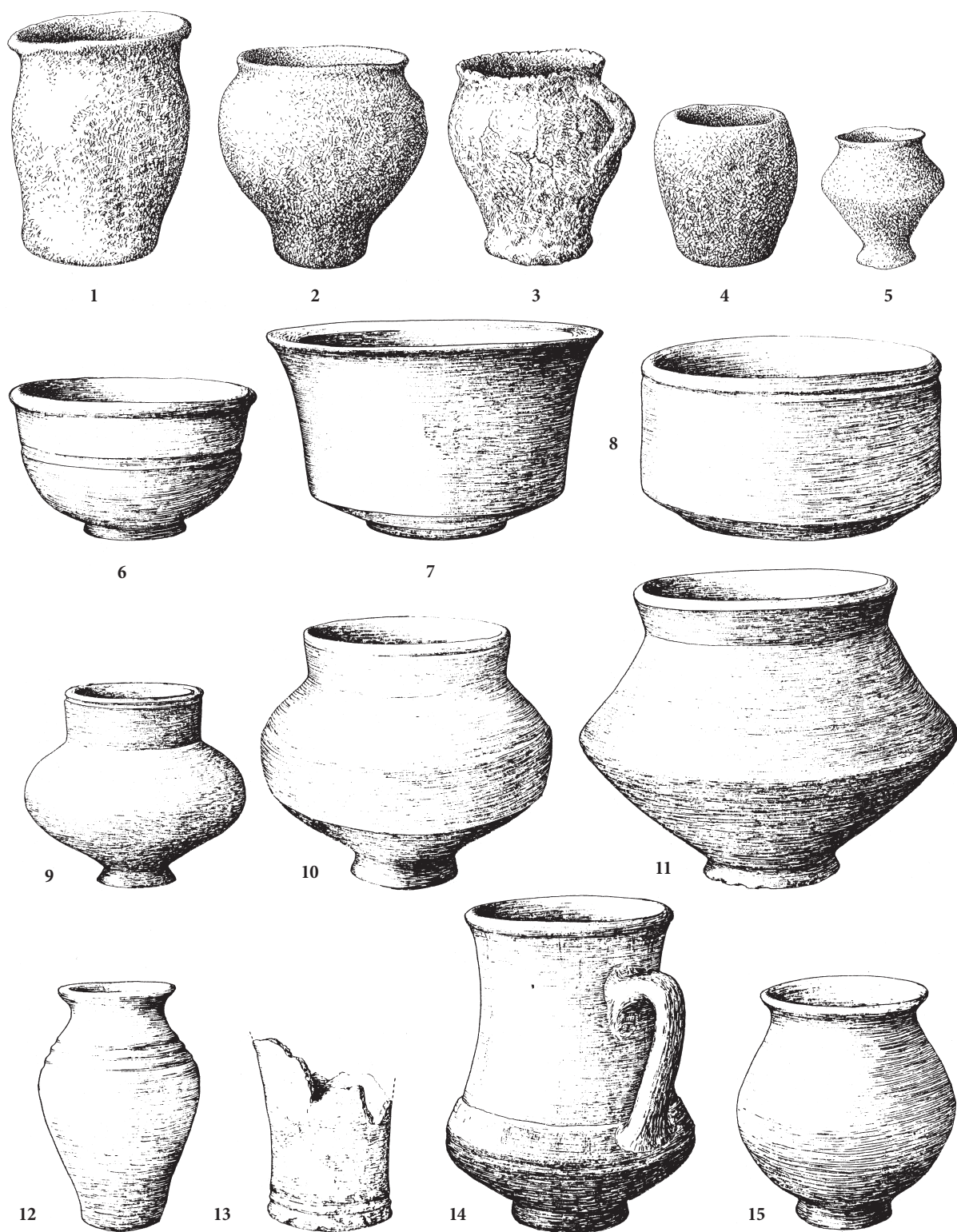
Összefoglalásul: a gyermeksírokban és a férfiak sírjaiban az edények előfordulási aránya között kb. 10%-os eltérés figyelhető meg a gyermekek javára. További lényeges különbség, hogy a gyermeksírokhoz képest náluk jóval kevesebb volt a kézzel formált típus. Nincs okunk arra gondolni, hogy a férfiaknál előforduló kevesebb kézzel formált edénymelléklet azt jelenti, hogy a

188 CSALLÁNY 1961, CLV. tábla 1.

189 BENDE 2003a, 317.

190 SOMOGYI 1982, 192–193.

191 Erre a lehetőségre a gyermeksíroknál (3.7.1. fejezet) is felhívtuk a figyelmet.

271. kép Kézzel formált és korongolt edénytípusok a férfiak temetkezéseiből:

1. (139. sír): fazék; 2. (307. sír): gömbös hasú; 3. (592. sír): bögre; 4. (462. sír): pohár; 5. (315. sír): kettős kúpos; 6. (350. sír): duzzadt peremű, félgömbs tál; 7. (27. sír): ívelt falú tál; 8. (317. sír): egyenes oldalú tál; 9. (238. sír): egyenes peremű; 10. (194. sír): öves; 11. (445. sír): kettős kúpos; 12. (241. sír): hombár alakú; 13. (187. sír): pohár; 14. (201. sír): korsó; 15. (296. sír): gömbös testű

temető használatának korai időszakában a férfisírokba kevesebb alkalommal került edény, mint a gyermekek temetkezéseibe.¹⁹² Más temetőkben is megfigyelhető, hogy a gyermekek mellé gyakrabban helyeznek kézzel formált edényt, mint a felnőttek mellé, aminek nem feltétlenül időrendi oka van, inkább a rítus egyik archaikus vonását kell benne látnunk, ahogyan ezt korábban már a gyermeksíroknál megjegyeztük.¹⁹³

Fegyverek

Fegyverek kizárólag a férfiak sírjaiban fordultak elő a temetőben.¹⁹⁴ Szálfegyverek közül 15 lándzsa került elő,¹⁹⁵ kardból kettő, valamint egy kardkoptatóhoz tartozó bronzfogalat. Idetartozik egy ritkaságnak számító tör (514. sír) és egy nyílhegy (144. sír).¹⁹⁶

A fegyvereket a sírban elfoglalt helyük alapján és típusuk szerint vizsgáltuk meg. A 15 lándzsa közül a többség a jobb láb mellett feküdt, hegyével a sír É-i vége felé. Ettől eltérő helyen, a bal felkarnál (194. sír), illetve a bal vállnál is bontottak ki lándzsahegyet (320. sír). A jobb alkar (396. sír) melletti elhelyezés azért számít különlegesnek, mert ezek szerint vagy nagyon rövid volt a nyele, vagy eltörték, és úgy helyezték a sírba. A hegy egy 27,1 cm hosszú darab volt – a hosszuk 19,5 és 30 cm közötti a temetőben –, tehát inkább tartható döfő-, mint hajítólánzsának. A rövid nyél feltételezése ezért legalábbis kérdéses, valószínűbb, hogy törötten került a sírba.

Vannak olyan sírok is, ahol a lándzsa eredeti helye bizonytalan volt (172., 197., 307., 637. sír). Két sírnál a rablás helye miatt (a felsőtest volt bolygatva) csak az a bizonyos, hogy nem a lábknál volt eredetileg. A 172. és a 637. sír teljesen feldúlt volt, így semmiféle fogódzót nem találtunk – kizárásos alapon sem – a lándzsa eredeti helyzetére.

Az ásatási megfigyeléseket összegezve: a karok táján, vagy a felsőtestnek megfelelő hely környékén helyeztek el eredetileg 5 lándzsát, 8 esetben biztosan a jobb láb mellett volt, és két olyan sír van, ahol teljesen bizonytalan a helyzete. A gyakoribb ezek szerint az elhunyt jobb

oldalára, a boka mellé, hegyével a lábak irányában elhelyezett fegyver.

A két kard közül a bal oldalon került elő az egyik, markolatával a combcsont felé fordítva (145. sír), a másik a bal felkarcsonthoz volt helyezve (262b. sír). A bronzból készült kardtok koptatója egy teljesen feldúlt sírból származik, magának a kardnak azonban semmilyen nyomát nem találták (480. sír).

A rövid szúrófegyverek közül egyetlen tör került elő, amely a jobb alkar mellett helyezkedett el az 514. sírban. Méretei (h.: 19,6 cm; sz.: 2,8 cm), valamint kettős éle egyértelművé tette meghatározását. A temető 473. lándzsás sírjából került napvilágra egy töredékes vastárgy, amit kérdőjelesen nyílhegynek határoztunk meg. Hiányzik a hegye, és a mérete miatt sem sorolható biztonsággal a nyílhegyekhez: túl nagy a többi, hiteles darabhoz képest (h.: 8,1 cm). Eredeti helye megegyezett a lándzsáéval, a dokumentáció szerint a lándzsa hegyének folytatásaként bontották ki.

Tipológiai elemzésre egyedül a lándzsák csoportja alkalmas. Hosszuk 19,5–30 cm között mozgott. Néhány esetben, amikor erre lehetőség volt, a dokumentáció alapján a sírban mért hosszat vettük figyelembe, mert az erős korrodálódás miatt a legtöbbjük pengéje tönkrement, szétesett, már nem volt mérhető, amikor kikerült a sírból. Emiatt kénytelenek voltunk néhány esetben csak megközelítő méretadatot megadni a sírleírásokban. A legbiztosabb adatsor a köpű átmérője, felépítésénél fogva ugyanis legtöbbször ez maradt meg épen. Megvizsgáltuk, hogy a penge és a köpű hossza hogyan aránylik egymáshoz. A köpűk hossza 5–10 cm volt, tehát a pengék minden esetben hosszabbak a köpűknél. A 7 ép példánynál ez a különbség 4,8–16 cm között mozog, a különbség tehát feltűnően nagy. A penge hossza 13,7 és 23 cm közötti, szélessége 2,5–5 cm, a köpű átmérője 1,5–2,9 cm között változik. A 194. sírban egy különleges megoldást lehetett megfigyelni: a köpű tömör volt, és egy meglehetősen vastag fanyél volt rá rögzítve, legalábbis a falenyomatok alapján ez a megoldás kínálkozik. A köpű belsejében 5 esetben találtunk felerősítésre utaló, keresztben álló szegecsset (172., 190., 340., 473., 637. sír). Két oldalról egy-egy

192 A 4–5. századi lelőhelyek adatait megvizsgálva feltűnő, hogy a késői temetőkben erősen lecsökken a gyermeksírokban az edények száma, a korábbi kb. 50%-ról kb. 30%-ra (Vörös 2005a, 138).

193 Vörös 1996, 130. A hivatkozott példa Szeged-Tápé, ahol a gyermeksírok leleteit külön is elemeztük. Kevés adat áll rendelkezésre, pedig érdemes lenne a gyermeksírokban előforduló edényeket ebből a szempontból is megvizsgálni (Vörös 2005a, 127–150).

194 Egy tört női sírban is kibontottak (188. sír), de azt a használati eszközök között, a késekkel együtt tárgyaljuk a 3.7.3. fejezetben.

195 A lándzsák közül 5 db korábban már bekerült a teljes Kárpát-medencei lándzsaanyag vizsgálatába (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1995, 16).

196 A temető egyetlen nyílhegyével Istvánovits Eszter és Kulcsár Valéria foglalkozott, nagyobb összefüggésbe helyezve a darabot (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1995, 12, 2. kép 13).

szegecs rögzítette a 320. sír különleges, vaspálcával és egy alsó tokkal is megerősített nyelű lándzsáját. Egy T alakban megmaradt szegecs a 257. sírban kibontott lándzsa köpűjében észleltünk.

Megvizsgáltuk, hogy van-e összefüggés a lándzsa mérete és a sírban elfoglalt helye között. Kiderült, hogy a 3 legnagyobb lándzsacsúcs a legkülönbözőbb helyeken fordult elő: a felkarnál (194. sír, h.: 29,7 cm), a jobb alkarnál (396. sír, h.: 27,1 cm) és a jobb lábfej mellett (340. sír, h.: 30 cm). A jobb lábfejnél kibontott példányok méretei 15,8–30 cm közötti széles méretskálán helyezkednek el.

Összefoglalóan tehát elmondható, hogy a temetőben napvilágra került 15 lándzsahegy majd mindegyike különböző méretű, felépítésű, és arányaiban is eltérő. Határozottan elkülönülő csoportokat – tehát hogy melyek voltak döfő-, illetve dobólándzsák – elkülöníteni nem tudtunk, csupán valószínűsíthetjük, hogy a sorozat kisebb darabjai lehettek a dobólándzsák, a nagyobbak és súlyosabbak pedig a döfőlándzsák csoportjába tartoztak.¹⁹⁷ Egyetlen esetben ismertük meg a nyél hosszát is, méghozzá a 320. sírban előkerült vaspálcával erősített nyelű lándzsa esetében. Itt a nyélhossz 42,5 cm volt, ami feltételezések szerint a rövid nyelek közé tartozik, amely összhangban van a hegy aránylag kicsi, 19,5 cm-es hosszával.

A penge kialakításának vizsgálata során szempont volt, hogy vajon egyenletes vastagságú, vagy pedig borda erősíti az egyik, vagy a másik oldalán. A viszonylag kisméretű darabok közül 2-nél találunk bordát mindkét oldalon (257., 383. sír), illetve egy esetben csak az egyikén (320. sír). Mivel a legtöbb penge sajnos rossz állapotban volt, ilyen jellegű részletes megfigyeléseket nem tudtunk minden esetben végezni, ebből a néhány adatból viszont semmiféle általánosító következtetést nem vonhatunk le.

A fegyveres sírokban tehát főként lándzsahegyeket bontottak ki, ezek időrendi helyzete a kísérő leletek alapján a 4. század második fele – 5. század eleje.¹⁹⁸ A lándzsás sírok a temető középső sírcsoportjának szélén találhatók, a többi késői sír között. A két kard közül az egyik (145. sír) a kísérő leletek és a temetőben elfoglalt helye alapján a 2–3. század fordulójára keltezhető, a gyöngy karék és a csengő együttese férfisírokban is erre az időszakra jellemző. A sírba helyezett érem (Septimius Severus; 198–202) ebben a ritka esetben egykorú lehet a többi melléklettel. A sír a temető középső részén helyezkedett el, közvetlenül a korai fibulák által behatárolt rész közelében.

A másik kard (262b. sír) időrendi helyzete viszont a lándzsás sírokéval egyezik meg; az S alakú kapcsokkal összefogott koporsóba helyezett férfit aláhajlított lábú bronzfibulával és ovális csattal ellátott övvel temették el.

A barbaricum fegyveres temetkezések többsége a 4. század második fele és az 5. század eleje közötti időszakra korhatározható,¹⁹⁹ egy földrajzilag jól körülhatárolható területen, a Tisza és a Maros, valamint a Tisza és a Körösök összefolyásának vidékén, két fontos tiszai átkelőhely (a mai Csongrád és Szeged) környékén. A madarasi lelőhely ezekhez képest elkülönült területen helyezkedik el, néhány másik késő szarmata lelőhellyel együtt a Duna-Tisza közén,²⁰⁰ közel a *limes*hez. A fegyveres temetők népessége között vannak egyértelműen szarmata közösségek (Madaras, Sándorfalva-Eperjes), és különböző mértékig keverték (Szeged és Csongrád környéki temetők), amelyek a 4. század végén az Alföldre bevándorolt germán és iráni eredetű, különböző arányú csoportok összeolvadásából, vagy egymás mellett éléséből alakultak ki.²⁰¹

197 Ugyanerre az eredményre jutott Istvánovits Eszter és Kulcsár Valéria a Barbaricum teljes területéről összegyűjtött adatok elemzésével. A lándzsahegyek hossza 13,2 és 40 cm között mozog, „egy-egy csoport körülhatárolása szubjektív, s ezzel nem lehet eredményre jutni” (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1995, 20).

198 KŐHEGYI–VÖRÖS 1996, 186.

199 ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1995, 19.

200 VÖRÖS 1989, 2. kép.

201 ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1999, 93.

3.7.3. A NŐI SÍROK LELETEI

A temető szarmata sírjai közül 262 db bizonyult női temetkezésnek, közel kétszer annyi, mint férfi (144 db) és gyermek (129 db). Az 50 bolygatatlan sír mellett majdnem ugyanennyi részben bolygatott (48 sír), és 164 teljesen feldúlt temetkezést lehetett női sírnak meghatározni.

A) ÉKSZEREK

Fülbevalók

A fülbevalók a madarasi szarmata asszonyok egyik leggyakoribb, leggazdagabb leletcsoportja. A számok önmagukért beszélnek: az ékszer az 50 bolygatatlan temetkezés közül 28 sírban fordult elő, ami 55%-os gyakoriságot jelent. Mivel a sírok nagy részénél elsősorban a mellkast bolygatták, nem lehet csodálkozni a rablott sírok fülbevalóinak alacsony számán: a részben bolygatott 48 közül csupán 3-ban, a teljesen feldúlt 164 közül 12-ben fordult elő, ami mindkét csoportnál 7%-os előfordulást jelent.

A fülbevalók viseletének módja sírban elfoglalt helyzetük alapján szinte kivétel nélkül egyértelműen meghatározható volt. Leggyakrabban a koponyához tapadva kerültek elő, vagy annak közvetlen közelében, a két oldalán. Természetesen előfordult, hogy az elfordult fejtartásnál az ékszer a koponya alá került. Az állatjáráások miatt is számolni kellett néha ezen ékszerek elmozdulásával, sőt a járatban való előkerülésével is.

A fülbevaló páros ékszer, sironként majdnem mindig két darab fordult elő, de ettől eltérő eset is akadt. 9 sírban egyetlen darabot találtak, 3 volt a bal, 5 a jobb oldalon. 5 bronzból készült (26., 140., 342., 361., 515. sír), és 4 ezüst (81., 202., 348., 423. sír) fordult elő magányosan. A sírokat részletesebben megvizsgálva kiderült, hogy a 9 közül 6 esetben (202., 342., 348., 361., 423., 515. sír) az ékszereknek csupán kisebb-nagyobb töredéke vagy töredékei maradtak meg a sírban. Mivel sokszor vékony, könnyen korrodálódó huzalból készítették őket, valószínű, hogy a fülbevalók párjának hiánya teljes korrodálódásukkal magyarázható. A megmaradt 3 masszív, jó minőségű anyagból készített

magányos fülbevaló párja hiányozhat az állatjáráások miatti „eltűnésből” is, de előfordulhatott az is – a továbbiakban erre is ki fogunk térni –, hogy a jó anyagú, masszív fülbevalóknak néha vékony, könnyen korrodálódó párjuk volt. Természetesen az sem zárható ki teljesen, hogy ritkán egyetlen fülbevalóval temették el az elhunytat.

A fenti 9 esetet leszámítva, az elvárhatónak megfelelően, a fülbevalók párosan kerültek elő a temetkezésekből. Ezek között volt olyan kettős, amelyik különböző típusokból állt össze: a sima hurkos-kampóshoz két részből álló, hosszan feltekercselt végű párosult (180., 229., 438., 483. sír), vagy egy vastag, jó megtartású, huzalból hajlítotthoz vékony, rossz megtartású darab került (295. sír). A különböző fülbevalók együttes előfordulása kronológiai megfigyelésekhez adnak kitűnő támpontot. Vaday Andrea a hurkos-kampós típuson belül két csoportot különít el: az egyikbe az egyetlen huzalból hajlítottak tartoznak, a másikba pedig a kétrészes darabok. A két rész abból adódik, hogy a hurok felőli tekercselés (díszítés) nem a hurok folytatásaként készül el, hanem egy külön, erre a célra használt huzalból tekercselik fel, a rögzítését pedig két oldalról egy-egy *nodusszal* oldják meg.²⁰² A madarasi temetőben tapasztaltak Vaday Andrea időrendi megállapítását erősítik meg: a sima hurkos-kampós típus a temető teljes használati ideje során divatban maradt (2/3. század–4/5. század), de vannak olyan változatai (ezüst, nagy átmérőjű, dúsan díszített darabok), amelyek egy szűkebb időhátart jelölnek ki (4. század), illetve az elhunyt társadalmi helyzetére utalnak. A kéttagúak kivétel nélkül bronzból készültek, és a temető fiatalabb korszakában kerültek sírba (4. század második felétől).

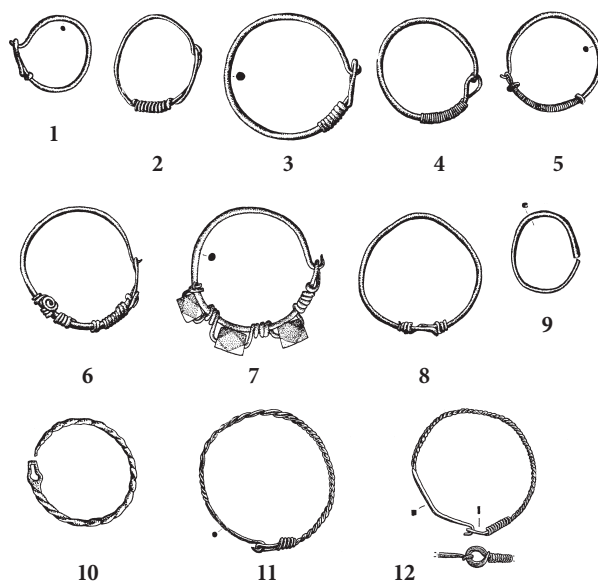
A különböző típusvariánsok egy temetkezésen belüli együttesére egyszerű magyarázatot találtunk: az egy huzalból hajlított hurkos-kampós fülbevalók hiányzó, elveszett párját az ékszer viselője később más típusúval pótolta, előfordult, hogy az újabb divatnak megfelelő, két részből állóval. Ez a jelenség is jól mutatja az egyszerű ékszer időbeli módosulását, kisebb-nagyobb változását. A kéttagú fülbevalók megjelenése az Alföldön a 4. század közepe körüli időkre tehető, és használatuk egészen a szarmata kor végéig megfigyelhető.²⁰³

202 VADAY 1989, 45–46.

203 VADAY 1989, 46.

A 43 db fülbevalót anyaguk, formájuk, záródásuk szerinti bontásban vizsgáltuk meg. Döntő többségében a hurkos-kampós típus a jellemző. Várható volt, hogy leggyakrabban bronzhuzal az alapanyaga ennek az ékszer típusnak. Összesen 15 sír tartozik ide, ezüstből 6, aranyból 2 db készült. A bronzból készült példányok között a legtöbb különösebb díszítés nélküli, sima volt, de előfordult tordírozott (347., 377. sír), illetve különleges záródású is, egyik végükön körte alakú nyílással (26., 377. sír). Az ezüstből készített példányok közös jellemzője, hogy dúsan díszítettek, és voltak közöttük igen nagy átmérőjűek (56., 73., 229., 285., 376., 410. sír). A fülbevalók közül a 285. sírban kibontott vastag, ezüsthuzalból hajlított, karneolgyöngyökkel díszített példányok a temető legrangosabb karikaékszerei. Az ezüst fülbevalós nők a temető gazdag temetkezései körébe tartoztak, ami a leletanyag sokszínűségében, kivitelében is megmutatkozott. Közös vonásuk továbbá, hogy mind a 6 sírban gyöngyözött ruhában temették el az elhunytakat, a kísérő leletek között előforduló fibulák (kéttágú, oldalt hajlított lábú típusok), alapján a temető 4. századi időhorizontjához tartoztak. Az arany ritka anyag a temetőben, a fülbevalókon kívül a női ruhadíszek (flitterek) készültek még aranyból. Valószínű, hogy éppen az értékes nemesfém tárgyak, ékszerek megszerzése volt a sírrablások kiváltó oka.²⁰⁴ Összesen két sírból ismerünk hurkos-kampós, aranyhuzalból készült fülbevalót (19., 66. sír), nem véletlen ugyanakkor, hogy mindkét temetkezés a teljesen feldúlt, kirabolt sírok közé tartozik, közülük az egyik körülárlakolt halmos volt (66. sír).

A szarmatáknál ritka típusnak számít a sima, zár szerkezet nélküli, karika alakú fülbevaló. A 103. sírban a koponya két oldalán a csecsnýlvány mellett kerültek elő a bronzkarikák, melyeknek funkciója – helyzetük miatt – egyértelműnek tűnik. A 84. sírban a koponyától kissé távolabb, egymás mellett feküdt két ezüstkarika, melyek mérete, kialakítása megegyezett a 103. sírban találtakéval. A 378. sírban a koponya két oldalán egy-egy felcsavart végű ezüstkarika került elő. A nyakban is találtak azonban további 6-ot, melyek egymásba kapcsolva, a torques és a nyaklánc íve között helyezkedtek el. Tekintettel arra, hogy a karikák zártak, használatuk módja fülbevalóként nem teljesen világos. Helyzetük miatt azonban mégis erre a funkcióra gondolunk, hozzátevé, hogy esetleg a hajviselettel is kapcsolatba hozhatók.

272. kép A női sírok fülbevalóinak típusai:

1. (295. sír), 2. (140. sír), 3. (438. sír), 4. (521. sír), 5. (483. sír), 6. (229. sír), 7. (285. sír): hurkos-kampós; 8. (378. sír): felcsavart végű karika; 9. (103. sír): karika; 10. (377. sír): tordírozott, bronz; 11. (66. sír), 12. (19. sír): tordírozott, arany

Mint korábban említettük, több alkalommal is előfordult, hogy egy-egy tárgynak csupán a töredékét sikerült megmenteni, annak ellenére, hogy a temetkezés kétségkívül bolygatatlan volt. Ilyenkor az előkerülési hely segíthet a funkció meghatározásában. Egy-egy apró ívelt bronz-, vagy ezüsthuzal-töredék alapján azonban csak valószínűsíthetjük, hogy a tárgyunk eredetileg fülbevaló lehetett, akár bolygatott, akár bolygatatlan sírban bontották ki. 3 ezüst (143., 175., 439. sír), és 4 bronzból készült (37., 184., 239., 499. sír) huzaltöredéket tartunk feltételezően fülbevalónak, de a típust illetően végképp nem lehet határozottan állást foglalni. A statisztika alapján azonban nagyon valószínű, hogy a hurkos-kampós fülbevalók nagy családjába tartoztak.

Összefoglalva: a temető női sírjaiban egy-két kivételtől eltekintve a hurkos-kampós záródású típus két variánsát találjuk meg (egy- és kéttágúakat), a 2–3. század fordulójától kezdve egészen a temető használatának megszűntéig (4–5. század fordulója). A típus díszítésének különböző módzatai a 3. század végi, 4. század eleji sírokban jelennek meg szórványosan először, a dúsan díszített darabok

204 Más korszakban is megfigyelték, hogy a sírrablók tudták, hogy mit remélhetnek egy-egy temetkezésben, mielőtt még nekiláttak volna a „munkának”. Tomka Péter a börcsi korai avar sírok rablásának elemzése során jutott arra a következtetésre, hogy a síroknak biztosan voltak jelei, a sírrablók ezeket értelmezve választották ki a sírokat és a rablás módszerét (TOMKA 2005, 165–166).

sokszor ezüstből készültek, és átmérőjük is megnő. Ezek viselete a kísérő leletek alapján a közösség kiemelkedően gazdag asszonyaira jellemző a 4. század során. A 4. századi sírokra jellemző továbbá a temetőben szórványosan feltűnő – a sima hurkos-kampós záródásúaktól eltérő – különleges, egyedi típusok használata is. A kéttagú fülbevalók a temető használatának késői fázisához köthetők, és kivétel nélkül bronzból készültek.

Fibulák

A fibula a nők kedvelt ékszere és egyben viseletük fontos tartozéka volt. A bolygatatlan sírokban (50 sír) összesen 30 db-ot bontottak ki, ami elméletileg 60%-os gyakoriságot jelentene. Mivel azonban 5 sírban kettő is előfordult, a 25 fibulás sírt véve alapul az előfordulási arány 49%. A bolygatatlan férfiakkal ez az arány 28% volt.²⁰⁵ A két csoport (női és férfisírok) közötti különbség kézenfekvő oka éppen az lehet, hogy a fibulák nemcsak praktikus ruhakapcsolók voltak, de sokszor díszítettségük, anyaguk miatt mutató és értékes ékszerek is, és ezért főként a nők és a lányok viselték. Különösen azokban az esetekben nyilvánvaló a díszítő funkció, ahol egy sírban egymás mellett két darab is előfordul, és ezek ráadásul díszes római darabok [11. táblázat].

női sírok	bronz	ezüst	vas	összesen
50 bolygatatlan	17	5	8	30
48 részben bolygatott	9	2	1	12
164 bolygatott	15	6	7	28

11. táblázat A fibulák gyakorisága a női sírokban

A gyermek- és a férfisírokhoz hasonlóan a legtöbb női sírban is egy-egy fibula volt; a fibulák helye az áll alatti, mellkasi rész, a nyak tája, vagy annak közvetlen környéke. Két fibula 8 női temetkezésben fordult elő, a gyermekek-nél egyszer (egy leány sírjában), a férfiaknál pedig egyszer sem. A kettős fibulaviselet időrendi szempontból is fon-

tos, mivel a legritkább esetben fordul elő együtt pontosan ugyanaz a típus, így a különböző darabok egymásmellettisége időbeli azonosságot is jelent, ugyanúgy, mint a fülbevalóknál. A fibulák típusait és a kísérő leleteket megvizsgálva kiderül, hogy a temető korai időszakára jellemző elsősorban a kettős fibulaviselet, és itt is kimondottan a leletekben gazdag, felékszerezett nők ruházatához tartozott. A 162. sírban egy emailos fibula bronz korongfibulával együtt került elő, a bal kulcscsontnál szorosan egymás mellett. Ez a nő azért érdemel külön is figyelmet, mert felhúzott lábakkal, enyhén zsugorítva temették el.²⁰⁶ A 291. sírban két egyforma, kéttagú, oldalt hajlított lábú, közepes méretű ezüstfibula került napvilágra, a jobb felső kar belső oldalánál, illetve a mellkas közepén. Ez a sír volt a temető egyetlen gyöngyözött övvel elhantolt asszonya, ahol a ruhaal is kivarrott volt. Az 597. sírban a két emailos fibulával eltemetett nő mellcsontjának jobb és bal oldalán került elő az egykorú, ugyanolyan típusú fibulapár. A temetkezés kimondottan gazdag volt leletekben, a viselethez gyöngyözött ruha is tartozott. A 622. sírban a jobb kulcscsontnál kibontott emailos fibula mellett a mellcsont felső részén egy térdfibula is előkerült. A két darab egymáshoz nagyon közel, mindössze 3 cm-re helyezkedett el. A felsorolt sírok egy kivétellel a 2–3. század fordulóján induló időszakhoz köthetők, a kivételt jelentő 291. sír két fibulája a 3. század közepe után kerülhetett földbe.

Két fibulát is tartalmazó sírok előfordultak a bolygatottak között is. A 165. sírban egy térdfibula mellett egy ezüst lemezrátétes került elő; a 148. sírban egy nagyméretű ezüstfibulához pedig egy bronzból készült kéttagú társult. A 174-esben egy ezüst korongos darabon kívül, csak egy bronz tűszerkezet utalt arra, hogy a sírban egy másik korongfibula is előfordulhatott.

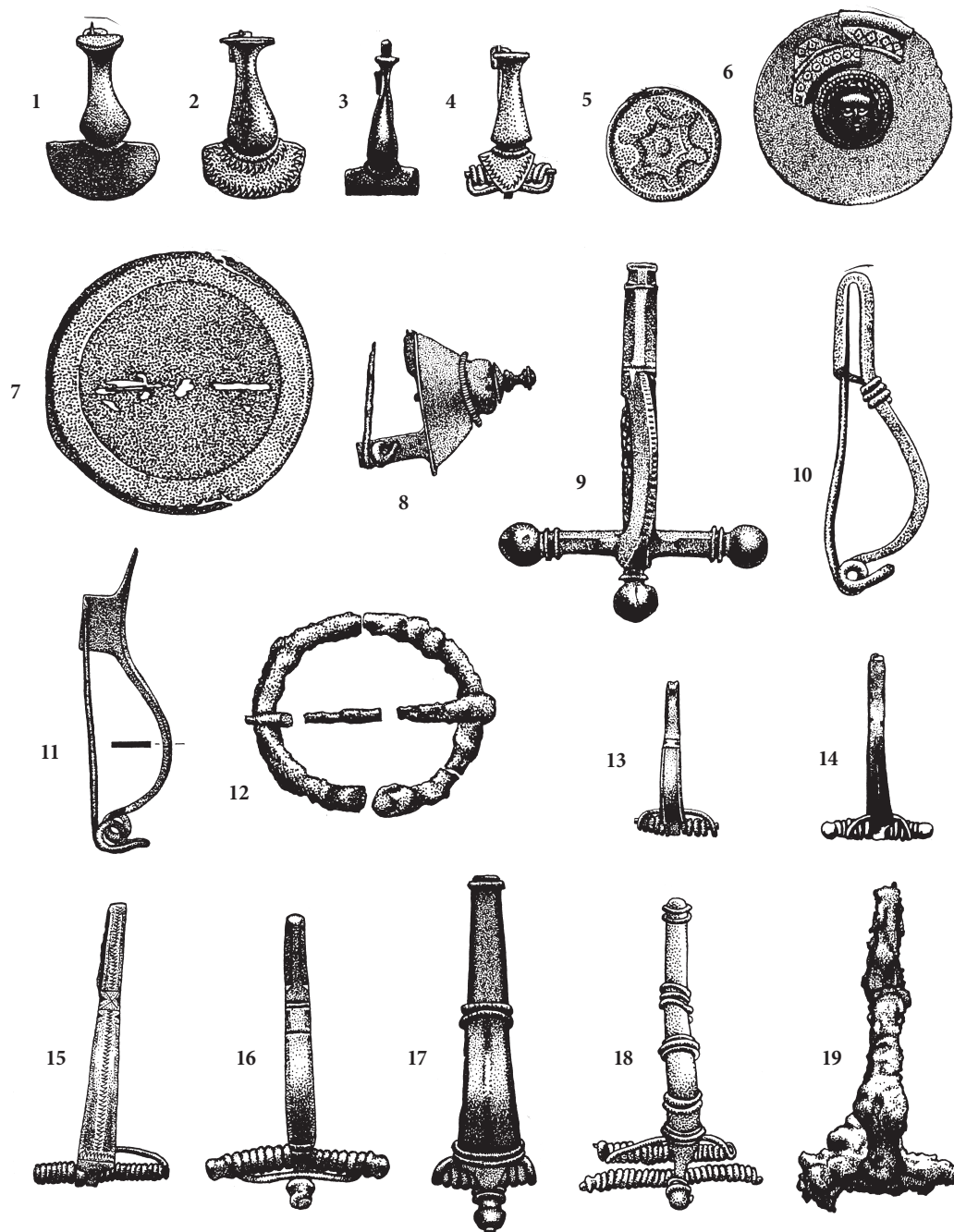
A kettős fibulás sírok közül kétség kívül a 285. volt az egyik legkésőbbi. Az ezüst-, illetve vasfibula, melyek közül az egyik a bal kulcscsontnál fordult elő, a másik pedig a bal csuklónál, helyzetéből adódóan az előzőektől eltérő viseletet, vagy pedig egyszerűen a tárgy elmozdulását jelenti. Ez a temetkezés is kimondottan gazdag volt, a karneolgyöngyös fülbevalópár az eddigi kutatások szerint az egyik legkésőbbi típus,²⁰⁷ de ugyanakkor a ruha gyöngyözése nem szól a nagyon késői korhatározás mellett, legfeljebb a 4. század legvégére utalhat.²⁰⁸ Ezzel a sírral együtt

205 A teljes alföldi anyag ismeretében Kulcsár Valéria kimutatta, hogy a nőknél kétszer gyakrabban kerülnek elő fibulák, mint a férfiaknál (KULCSÁR 1998, 52); ez az adat közel megegyezik a madarasi temetőkben megfigyelttel. A szerző a gyermeksírokban előforduló fibulák gyakoriságára nem tér ki.

206 A rendellenesen (pl. zsugorítva) eltemetett halottak többsége nő, és szinte kivétel nélkül mellékletekkel, felékszerezve temetik el őket (KULCSÁR 1998, 33).

207 VADAY 1989, 46.

208 KULCSÁR 1998, 50–51.

273. kép A főbb fibulatípusok a nőknél:

1. (596. sír), 2. (621. sír), 3. (165. sír), 4. (622. sír): térdfibulák; 5. (615. sír): emailos; 6. (162. sír): lemezzátétes; 7. (361. sír), 8. (174. sír): dobozfibulák; 9. (180. sír): hagymagombos; 10. (363. sír): egytagú, aláhajlított lábú; 11. (231. sír): egytagú, oldalt hajlított lábú; 12. (136. sír): gyűrűfibula; 13. (148. sír), 14. (188. sír), 15. (229. sír), 16. (295. sír), 17. (148. sír), 18. (379. sír): kéttagú, oldalt hajlított lábú bronzfibulák; 19. (7. sír): kéttagú, oldalt hajlított lábú vasfibula

tehát összesen három, 3. század közepe utánra keltezhető kettősfibulás női sírt ismerünk a temetőből (148., 285., 291. sír), a többség (5 sír) az ezt megelőző korszakba tartozott.

Megvizsgáltuk, hogy vajon számuk mellett a fibulák anyaga, díszítettsége és ezzel együtt típusa összefüggés-

ben van-e valamilyen módon a sírok gazdagságával és leleteinek sokszínűségével. Bizonyítható, hogy az ezüstből készült darabok többsége – a rablás ellenére is – kimondottan gazdag síregyüttes része volt. Ugyanez az állítás a férfiakra is érvényes, hiszen az egyetlen férfisírból előke-

rült ezüstfibula a temető talán legrangosabb temetkezéséből származik (658. sír). A 19. sír csepp alakú lemezes ezüstfibulája mellett arany fülbevaló is volt a teljesen feldőlt sírban. Az is kitűnik, hogy az ezüstfibulákkal több alkalommal került elő másik, ugyancsak ezüsből vagy bronzból készült lelet (karika: 148. sír, karperec: 174. sír). Több esetben a rablás mértéke miatt, tudniillik, hogy ezek a sírok teljes felületükön raboltak voltak, elképzelésünk sem lehet a temetkezések eredeti tartalmáról, igazi gazdagságáról.

Összegezve a megfigyeléseket, az alábbi táblázatban [12. táblázat] együtt ábrázoltuk az eredeti helyzetben levő, a részben bolygatott, illetve a teljes felületen rabolt sírok fibuláinak előfordulását, anyaguk szerint. A férfisíroknál a legtöbb a vasból készült példány, jóval kevesebb a bronz, és mint említettük, csak egyetlen esetben fordul elő ezüstfibula. A női sírokban megfigyelhető túlsúlyuk azt sugallja, hogy a fibuláknak a

	bronz		
nem és életkor	gyermek	nő	férfi
darabszám	27	41	16
	ezüst		
nem és életkor	gyermek	nő	férfi
darabszám	3	13	1
	vas		
nem és életkor	gyermek	nő	férfi
darabszám	12	16	23

12. táblázat A fibulák gyakorisága anyaguk szerint a különböző csoportoknál

viselkedésben jóval hangsúlyosabb volt a díszítő szerepük, mint gyakorlati funkciójuk. A gyermeklányoknál hasonló tendenciát tapasztaltunk.

Az áll alatt, a mellkason megtűzött ruházat nagyjából a 3. század közepétől lesz egységesnek mondható: az egytagú és kéttagú, aláhajlított lábú és oldalt hajlított lábú fibulák mindkét nemnél és a gyermekeknél is megjelennek. A különbség azonban itt is tetten érhető, mert a fibulák anyaguk és méretük szerint különböznek: a nők a kisebb, finomabb darabokat részesítik előnyben, míg a férfiaknál a vasból készült példányok a gyakoribbak. A fibula anyaga, mére-

te, száma a többi lelet gazdagságától, minőségétől is függ, tehát a gazdag síregyüttesekben gyakrabban fordulnak elő nemesfémekből (ezüsből) és bronzból készített fibulák.

Gyöngy nyakláncok

A gyöngyök a nők legnagyobb és legszínesebb leletcsoportja, ékszereket fűztek belőlük (nyaklánc, gyöngy karperec és karék), és a viseletben is fontos szerepük volt.²⁰⁹

A nyakláncokat típusuk és jellegük miatt kizárólag eredeti helyzetükben maradt temetkezésekben érdemes vizsgálni. A temető rabolt női sírjaiban a bolygatatlan sírok nyakláncainak gyöngytípusai alapján kérdőjelekkel is csak 7 bolygatott sírban lehetett azonosítani nyakláncot (148., 214., 232., 270., 362., 478., 598. sír). E sírok egy részében a gyöngyök a bolygatás ellenére a nyak és mellkas tájékán maradtak, ami szintén segítette a funkciójuk meghatározását.

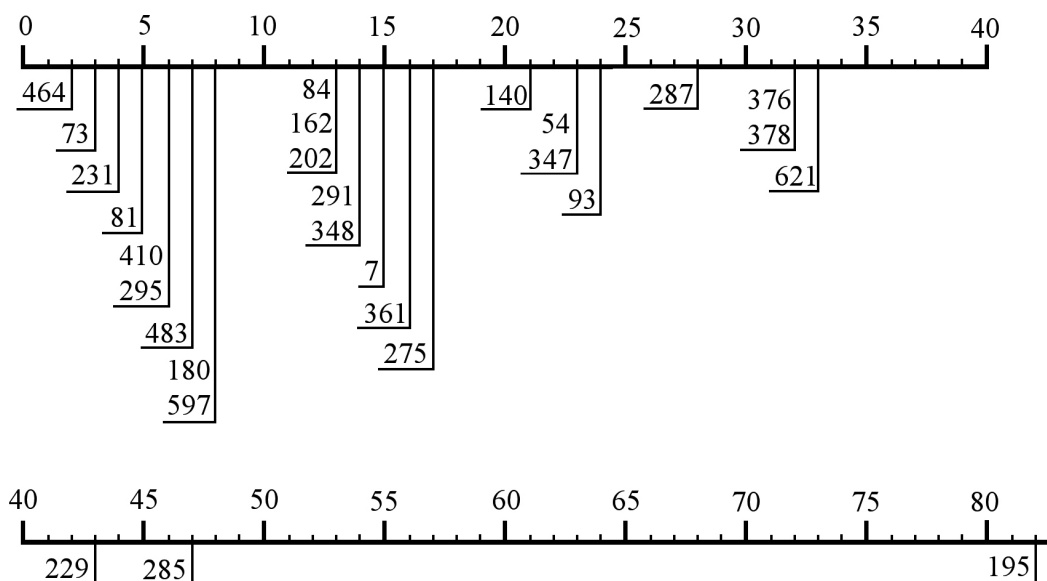
Nyakláncot az 50 rabolatlan sír közül 28-ban bontottak ki, ami 47%-os gyakoriságot jelent. A madarasi asszonyok egy kivétellel, egyetlen gyöngy nyakláncot viseltek; a 229. sírban egy 18 db borostyángyöngyből álló sor alatt, karneolokból és mészkőgyöngyökből fűzött, 25 db-os másik nyaklánc is ívelődött.²¹⁰

A statisztika szerint [274. kép] gyöngyszemekből akár kettő is alkotott ékszert, egy fűzéken a legtöbb darab 82 volt. Megvizsgáltuk közelebbről is azokat a sírokat, melyekben a leggazdagabb gyöngy nyakláncok előkerültek. A legtöbb gyöngyből (82 db-ból) álló nyaklánc tulajdonosa a 195. sírban nyugodott, amely egy 4. század végétől keltezhető késő szarmata edénnyel korhatározott temetkezés volt, szerény mellékletekkel. A legtöbb gyöngyöt tartalmazó sír több szempontból is kivétel, viszont a többi, nagyszámú gyöngyöt magában foglaló nyakláncos sír jóval korábbra korhatározható temetkezés, és kimondottan gazdagnak tartható: ékszergarnitúrák, közöttük karperecek, fibulák és gyöngyös aljú ruha a közös jellemzőjük. Fontos megjegyezni, hogy a 28 gyöngy nyakláncsal eltemetett asszony közül 21-en viseltek egyúttal gyöngyözött aljú ruhát is. A 20–43 db-os nyakláncok tulajdonosai közül mindegyiknek (10 sír) gyöngyhímzéses volt a ruhája. Ezek az összefüggések nem csak az elhunyt társadalmi rangjával, gazdagsá-

209 KULCSÁR 1998, 48–51.

210 KÓHEGYI 1982, 129. Kőhegyi Mihály statisztikai szempontból vizsgálta meg a gyöngyöket, főként a borostyánok temetőjén belüli aránya érdekelte.

274. kép A nyakláncok gyöngyösszetétele számuk szerint

gával lehetnek összefüggésben, hanem a korabeli divattal is. Tudjuk ugyanis, hogy a gyöngyözött aljú ruhák a 4. század végéig fordulnak elő, a késő szarmata korra ez a fajta viselet teljesen megszűnik.²¹¹ A ruhák gyöngyözött részei, amelyek értelemszerűen a sír láb felőli végében voltak kibonthatók, a rablás mértéke és iránya miatt, többször maradtak eredeti helyzetben, mint a mellkason elhelyezkedő gyöngy nyakláncok és egyéb ékszerek. Ilyen alapon tehát nem állíthatjuk azt, hogy a 65 gyöngyözött aljú ruhához csupán 28 gyöngy nyaklánc tartozott. Fontos viszont, hogy a rabolatlanok esetében a 47%-os nyaklánc előforduláshoz 70%-os gyakoriságú ruhaalj-gyöngyözés tartozott.

A gyöngyékszerek közé tartoznak még a gyöngy karékek és gyöngy karperecek, melyekkel később foglalkozunk, itt csak megjegyezzük, hogy a gyöngy karpereces nők mindegyikének volt nyaklánc, és egy kivételével gyöngyhímzéses ruhája is.

A nyakláncok rögzítésére a nyak táján a gyöngyök között előkerült apróbb bronz-, illetve vaskarikák szolgálhattak (275., 285., 347. sír). A 295. sírban 3 karika is napvilágra került, melyeknek pontos párhuzamai a 345. sírban találhatók, ahol viszont nem szerepel a leletek között gyöngy nyaklánc.²¹² Valószínű, hogy a nyakat díszítették, éppen ezért felmerül, hogy a 295. sírban is külön szálon lóghattak.

Meglepően kevés alkalommal talákoztunk gyöngyszemek közé fűzött csüngővel: 3 olyan gyöngy nyaklánc van, ahol lunula (291., 621. sír), valamint ovális formájú bronzcsüngő (195. sír) szerepel.

Az ékszertípust megvizsgáltuk a gyöngyszemek típusa alapján is [lásd: 13. táblázat]. Néhány esetben fordult csak elő, hogy egyfajta gyöngyből fűzték őket, mégpedig lecsapott sarkú kék üveggyöngyből: 54. (22 db), 81. (5 db), 295. (6 db), 348. sír (14 db).²¹³ A többinél borostyán-, karneol-, mészkő-, korall- és üveggyöngyök alkották a nyakláncot. Az egyes anyagokon belül elkülöníthető formai típusok legtöbbje megtalálható a gyöngy karperecekben, karékekben és a ruhaaljak gyöngyözésében is. Vannak azonban olyanok, melyek kizárólag itt fordulnak elő. Ezek között találhatók a temető gyöngykészletének legmutatósbabb, legmívesebb darabjai. Csak a nyakláncokba fűzve találkozhattunk az alábbiakkal: a borostyánok közül a finoman kidolgozott korong (140., 287. sír), valamint a téglalakúakkal (376. sír). A mészkőgyöngyök között egyetlen kivételes esetben téglalakú formájú is feltűnt (93. sír). Az üveggyöngyök jelentik a leggazdagabb, legváltozatosabb csoportot. Különleges típusnak számít a szív alakú üveggyöngy (285., 287., 376. sír), valamint a csavart csüngő formájú (7. sír). Színük miatt a türkiz színű, lecsapott sarkú, nagyon szabályos üveggyöngyöket kell

211 KULCSÁR 1998, 50–51.

212 Nem párhuzam nélküli jelenség, hogy a karikák gyöngyök nélkül, önállóan is előfordulhatnak női temetkezésekben (VADAY 1989, 46).

213 A homogén anyagú nyakláncok nem szerepelnek a 13. táblázatban. A 348. sírban az egyik gyöngy lila színű.

sírszám	gyöngytípus					egyéb
	borostyán	karneol	mészkő	korall	üveg	
7. sír				12 db	3 db	
73. sír	1 db	2 db				
84. sír					13 db	
93. sír			3 db		21 db	
140. sír	4 db	14 db			3 db	
162. sír				1 db	12 db	
180. sír	5 db	3 db				
195. sír	4 db	4db		30 db	44 db	bronzcsüngő
202. sír	1 db		4 db		8 db	
229. sír	18 db	23 db	2 db			
231. sír			2 db		2 db	
275. sír					17 db	
285. sír	5 db	19 db	8 db		15 db	2 db karika
287. sír	2 db	13 db	1 db		12 db	
291. sír		11 db	3 db			lunula
347. sír			3 db		19 db	bronzkarika
361. sír	1 db				15 db	
376. sír	17 db	3 db	6 db		6 db	
378. sír	7 db	5 db	4 db		16 db	
410. sír		3 db			3 db	
464. sír			2 db			1 db karika
483. sír	4 db				3 db	
597. sír		1 db		1 db	6 db	
621. sír	26 db		1 db		6 db	lunula
összesen	95 db	101 db	39 db	44 db	224 db	

13. táblázat A vegyes összetételű gyöngy nyakláncok típusuk és számuk szerint

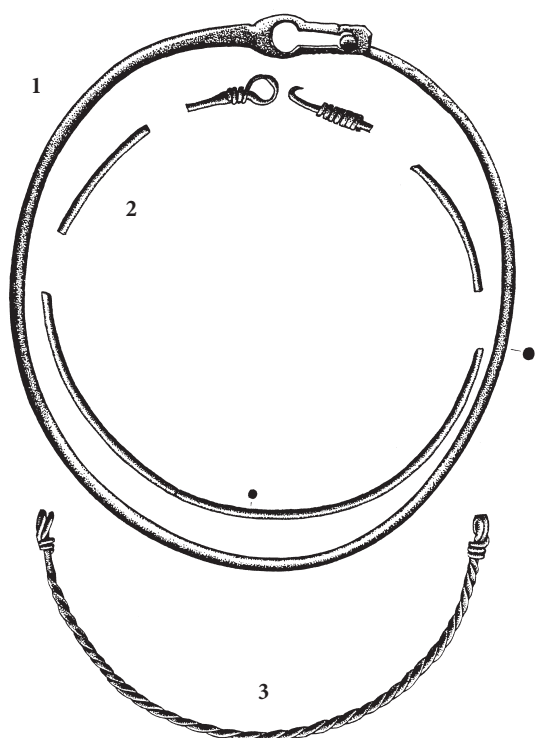
kiemelni (93. sír), valamint a lapos korong és rombusz formájúakat (597. sír). A táblázatunk [13. táblázat] mutatja az egyes gyöngysorok összetételét, valamint a különböző típusok előfordulásának gyakoriságát.

Összefoglalóan érdemes elmondani, hogy anyaguk szerint leggyakoribb az üveggyöngyök gazdag csoportja, melyek a vizsgált csoportban 19 nyakláncban fordultak elő, 224 példánnyal. A következő a gyakorisági sorrendben a karneolgyöngy, melynek sokszögű és hasáb alakú példányai egyaránt ismertek. Összesen 12 sírban találoztunk velük, együttesen 101 darabbal. A mészkőgyöngyök a karneolokéval közel hasonló arányban, 12 sírban kerültek napvilágra, de számuk jóval kisebb, mindössze 39. A borostyánok 13 sírban 95 példánnyal képviseltetik a csoportot. A legritkább a korallgyöngy, mindössze 4 temetkezésből került elő 44 példány.

Torquesek

A nyakperek a madarasi temetőben a nőknél is ritka ékszertípusnak számítanak: 7 bolygatatlan sírban kerültek elő (7., 73., 140., 229., 291., 378., 483. sír), ami 16%-os gyakoriságot jelent, és két bolygatott sírban is volt egy-egy példány (148., 609. sír). Emlékeztetőül: a gyermekeknél 10, a férfiaknál pedig mindössze 5 darabot tártak fel. Tekintetbe véve, hogy a nőket a gyermekekhez képest gyakrabban rabolták, valószínűleg eredetileg ennél gyakoribb lehetett körükben a nyakperec használata.

A torquesek minden esetben viseleti helyükön voltak, a nyaknak az áll alatti részén, a mellkas felső tájékán. Különös jelenségnek számít, hogy a bolygatatlan sírok közül 4-ben csak kisebb-nagyobb töredékük került elő. Erre a jelenségre semmilyen magyarázatot nem

275. kép A torquesek típusai a nők sírjaiban:
1. (7. sír), 2. (281. sír): egész torquesek; 3. (140. sír): féltorques

találtunk. A torquesek a fülbevalókhöz képest jóval vastagabb, tartósabb ezüst-, illetve bronzhuzalból készültek, a korrodálódás tehát nem jöhet szóba. A viseletükhöz kapcsolódóan érdemes még megjegyezni, hogy minden nyakperces sírban előfordult gyöngyből fűzött nyaklánc, a zárt típusú torquesekkel együtt is, tehát a féltorquesek rögzítésében biztosan nem volt szerepük a gyöngysoroknak.²¹⁴

Tipológiaiilag záródásuk szerint két nagy csoportba szokás osztani a nyakpereceket.²¹⁵ A női sírokban csupán egyetlen zárt, bronzból öntött, masszív példány fordult elő, egyik végén körte formájú áttöréssel, a másikon pedig gombos végződéssel (7. sír); valamint egy

ezüsből készült darab töredéke is előkerült, melynek ellapított, kiszélesedő vége utal záródásának fajtájára (73. sír). A másik csoportba a féltorquesek tartoznak. Közülük 4 bronzból készült (140., 148., 229., 378. sír), kettő közülük tordírozott (140., 378. sír). Ebben a csoportba egy ezüst (291. sír) és egy vasból készült (483. sír) példány is tartozott. Különlegesnek számít a 609. sírban lelt töredék, amely az előzőekkel ellentétben ezüstpántból készült, felületén tremolírozás nyomai-val és pántrátéttel.

Az előzőeket összefoglalva tehát, a kevés számú torques között – anyagukat illetően – a leggyakoribb a bronzból formált (5 db), ennél kevesebb az ezüst (3 db), és csak elvétve fordul elő vas (1 db). Többségben vannak a féltorquesek (6 db), a zártakból (2 db) az egyiket csupán valószínűsíteni tudjuk, és volt egy bizonytalan típusú darab is.²¹⁶ A féltorquesek a temető nyitásától kezdve vannak használatban, a masszív, öntött technikával készült zártak pedig inkább a 4. századtól jellemzőek. A nyakperecek között sok az apró különbség, pontosan egyforma darabokat alig lehet találni. Sok a törött, a hiányos példány is, ez utóbbi a bolygatatlan sírokra is jellemző, ezért a jelenség inkább a temetkezési rítussal függhet össze, és nem a tárgyak korrodálódásával. Ha összevetjük a kevés nőhöz és a még kevesebb férfihoz köthető darabokat, óvatosan arra következtethetünk, hogy a férfiaknál a késői, míg a nőknél éppen ellentétesen, inkább a korábbi időszakban fordultak elő gyakrabban.

Csüngők

A gyöngy nyakláncok tárgyalásánál szóltunk arról, hogy néhány esetben csüngők a gyöngyök közé fűzve is előfordultak (195. sír: bronzlap, 291. sír: ezüst lunula, 464. sír: bronzkarika, 621. sír: lunula). A kimondottan csüngőként értelmezhető tárgyak mellett voltak különböző méretű és anyagú karikák is a nyakon, vagy a mellkasi részen. Ezeknek az apró tárgyaknak a nyak körüli előfordulása fontos támpontot jelent ahhoz,

214 A féltorqueseket érdemes ívük szerint megvizsgálni, ugyanis a zárt U alakúak követik a nyak kerekességét, tehát pontosan illenek rá, míg a szélesen ívelt, néha majdnem egyenes darabok a nyak alatti részre fekszenek fel. A hurokban végződő végék rögzítésének mikéntje egyelőre rejtély.

215 Az egyik csoportba a hurokban végződő végűek tartoznak, a másikba pedig, ahol ettől eltérően, tehát ellapítva, különböző formában áttörve alakították ki az ékszer egyik végét (VADAY 1989, 48–49).

216 A teljes alföldi anyag ismeretében Babolcsi Andrea foglalta össze legutóbb a témához tartozó ismereteket és következtetéseket (BABOLCSI 2004). A torquesek tipológiája és kronológiája közötti összefüggéseket érdemes az újabb adatok tükrében tovább vizsgálni.

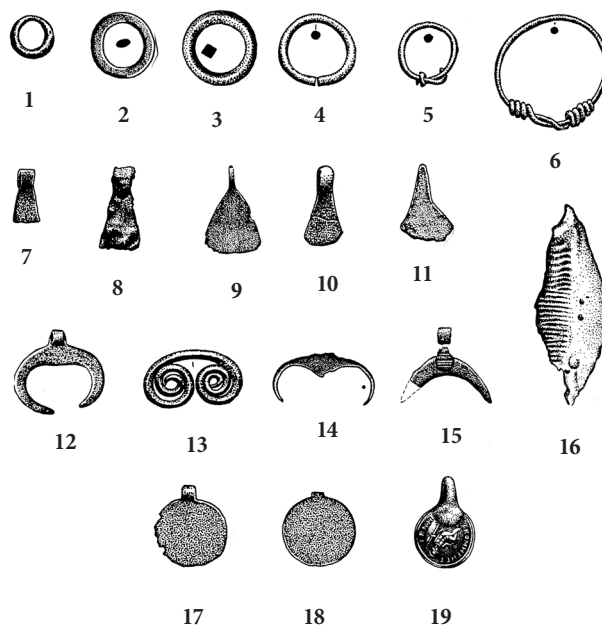
hogy mire használták őket. Nyilvánvaló, hogy vagy önállóan, vagy pedig más tárgyakkal együtt felfűzve, a nyakba akasztva, ékszerként is szolgáltak; másik csoportjuknak pedig gyakorlati funkciója lehetett: a nyakláncot rögzítette. A kétfajta szerepet nem lehet mindig világosan elkülöníteni egymástól. Ez azért lényeges, mert a bolygatott sírokban is megjelennek a karikák, melyekhez az *in situ* párhuzamaik alapján kellene funkciót rendelni. Eredeti helyzetben volt a 285. sír vas-, illetve bronzkarikája, melyet a nyaklánc felerősítéséhez szolgáló tagként értelmeztünk; s ezt a funkciót szolgálhatta esetleg a 347. sír bronzkarikája is. A 295. sírban 3 apró öntött, egy ezüst- és kettő bronzkarika fordult elő a gyöngyökkel együtt a nyakban; valószínű, hogy ezeket viszont csüngőként, a gyöngyök közé fűzve viselték. A 345. sírban ugyancsak 3, az előzőeknek pontosan megfelelő karika került elő. A temetkezéshez nem tartozott gyöngy nyaklánc, tehát a 3 karika itt önmagában jelenthette a nyak ékszerét. Nem volt mindig egyértelmű a funkció, amikor bronzhuzalból hajlított, az öntöttekhez képest jóval nagyobb méretű karikák kerültek napvilágra női sírok koponyáinak környékéről. Ilyenkor – különösen, ha nyaklánc nem szerepel a sírban – a haj összefogására, rögzítésére gondoltunk (pl. 275. bolygatatlan sír).

Különösen gazdagnak számított a 378. sír ékszer-együttese, főként a nyak környékén. A torques és az alatta ívelődő nyaklánc között 6 felcsavart végű karikából álló ékszer került elő, melynek felerősítése nem világos.

A fentiekén kívül a kar, illetve a csukló környékén fordulnak még elő különböző csüngőtípusok. Feltűnő, hogy a gyermeksírokhoz képest a nőknél egyes típusokból elenyésző számú példány került csak elő. Eredeti helyzetben összesen 4 sírban találtak csüngőket: az egyik csontváz bal csuklójánál egy ismeretlen formájú öntöttbronz tárgyat (378. sír); egy másik esetben a bal medencében egy ezüstbulla (597. sír); a 287. sírban a jobb oldalon ugyancsak a medencében egy balta formájú, vasból készült csüngőt; s végül a 204. sírban a jobb felső karnál két darab ezüstműből készült; ásó alakú ékszert (204. sír). A két hasonló csüngő jól megkülönböztethető egymástól: az ásó alakú mindig ívelt, széles forma, a balta keskeny és az alja legtöbbször egyenesre vágott.

A bolygatott temetkezésekből további csüngők példányai ismertek, a legtöbb közülük lunula volt. Szinte mindegyik különbözik valamilyen apró részletben a másiktól. Anyagukat tekintve bronzból (116., 214. sír), illetve ezüstműből készültek (119., 181., 657. sír).

A tárgy típus fontos csoportját jelentik a rablott sírokban is a balta, illetve az ásó alakú csüngők, amelyek között előfordulnak bronzból (balta: 477. sír, ásó: 148.

276. kép A nyaknál és a csuklónál előforduló csüngők:

1. (148. sír), 2. (230a. sír), 3. (610. sír), 4. (663. sír): öntött karikák; 5. (615. sír), 6. (649. sír): felcsavart végű karikák; 7. (477. sír), 8. (170. sír): balta alakú csüngők; 9. (148. sír), 10. (287. sír), 11. (13. sír): ásó alakú csüngők; 12. (119. sír), 13. (621. sír), 14. (214. sír), 15. (116. sír): lunulák; 16. (66. sír): kauricsiga; 17. (656. sír): kerek függő; 18. (597. sír): bulla; 19. (657. sír): aranypénz csüngő

sír), valamint ezüstműből (ásó: 13., 143. sír) készült példányok is. A 170. sírban egy vasból kialakított darab került napvilágra. Ezekből a csüngőkből több alkalommal találtak egy sírban több példányt (13. sír: 3 db, 148. sír: 2 db, 204. sír: 2 db). A gyermeksírokhoz képest viszont meglepően kevés a csüngők száma, összesen két példányt ismerünk, mindkettő vasból készült (232., 299. sír).

A pénzek felfüggesztése lehetővé teszi ékszerként való viselésüket, kizárólag a nőknél (143., 657. sír). Kiemelkedő lelete e csoportnak a 657. sírban előkerült aranypénz [2. függelék]. De van olyan eset is, amikor egyszerre két, erősen kopott éremutánsat is előfordul füllel ellátva, csüngődísz funkcióban (663. sír). A kerek formájú tömör csüngők közé tartozik a 656. sírban lelt darab, amelyről elképzelhető, hogy szintén a pénzből készült csüngőket utánozta. A fémből készültek mellett vannak még borostyánból megformált, csüngőként értelmezhető, finom kivitelű és díszítésű ékszerek (495. sír). Csüngőként felhasznált kauricsiga is előfordul. Összesen 4, erősen hiányos állapotban lévő példány került elő a temetőből, kizárólag női sírból (63., 66., 175., 499. sír). A sírok kivétel nélkül teljesen feldúltak voltak, így

a csigák eredeti helyét sem ismerjük. A korszakból 64 lelőhelyről 76 leletegyüttesből ismertek a nagy kaurik – ilyenek a madarasiak is – melyek a 3. század második felétől kerültek a nők, ritkábban a lányok sírjaiba.²¹⁷

Sajnos kevés *in situ* lelettel lehet találkozni, eredetileg bizonyára sokkal gazdagabb volt a csüngők csoportja. Vaday Andrea 13 különböző típust tudott elkülöníteni; a madarasi anyag ehhez képest szegényesnek tűnik.²¹⁸

Fém karperecek

A nőknél az ékszerekkel leggazdagabban felszerelt testtájék kétségkívül a csukló volt; ugyanezt szűrtük le a leánygyermek sírjainak elemzésénél is. A különböző típusú karperecek, karékek, csüngők, a temetkezésekben előforduló egyik legsokszínűbb és legnagyobb ékszercsoport.

Fém karperecek 34 bolygatatlan temetkezésből kerültek napvilágra, összesen 66 db, tehát majd mindig egy sírban legalább kettő karperec fordult elő. A legtöbb közülük bronzból készült (52 db), gyakoriságban a vas követi (10 db), ezüstből csupán néhány került elő (4 db).

A legszerényebb kivitelűek az ezüstből és a vasból készült darabok, ezeket kivétel nélkül egyszerű huzalból hajlították. Ezzel szemben a bronzból készültek között vannak a huzal karperecek mellett öntött technikával készített, és ún. pánt karperecek is. Az alábbi táblázatban a bronz karpereceket egyrészt típusuk, másrészt pedig előfordulásuk helye szerint vizsgáltuk meg.²¹⁹ A 3 típus előfordulásának gyakorisága nem tér el lényegesen egymástól (huzal: 16 db, öntött: 15 db, pánt: 19 db). A sírszám azonban már különbséget mutat, ugyanis a 15 öntött karperec 7 sírban került elő, ami azt jelenti, hogy mindegyikben legalább kettő volt. Az egyes típusok elhelyezkedése, hogy melyik karon, milyen gyakorisággal fordulnak elő, nagyon tanulságos: a jobb karra összesen 33 karperec került, míg a balon mindössze 19 fordul elő. A jobb csukló dominanciája különösen a pánt karpereceknél jelentős, ahol 13 esetben a jobb csuklót ékítették, és csak 6 sírban a balt.²²⁰

A vas karperecek használatánál ezzel szemben éppen a bal csukló a domináns, ugyanúgy, mint a férfiaknál és a gyermekeknél: 10 példány közül 7 a bal oldalon volt, csak egy a jobbon, és egy a medence közepén (93. sír), így ennek oldalhoz tartozása nem eldönthető, ezért nem szerepel a táblázatban [14. táblázat]. Érdekesebb, hogy van 3 olyan temetkezés, ahol az elhunyt csuklóján kizárólag vas karperec fordult elő (73., 93., 140. sír).

A fém karperecek tipológiai vizsgálatának sorába és statisztikájába azokat a darabokat is próbáltuk beilleszteni, amelyeknek nem ismerjük az eredeti helyét. A rablógödrök betöltésében kibontott töredékeket sokszor nehéz meghatározni, különösen a vasból készült darabok okoztak fejtörést. Az erősen korrodálódott huzaltöredékek egy részét csak kérdőjelesen lehetett karperecnek tartani. A bronzhuzal karperecekkel könnyebben boldogultunk, bár közöttük is voltak töredékek (214., 397. sír). Egy torzult példány (160. sír) és egy ép tartozik a csoportba (148. sír). Az öntöttbronz karperecek közül egy félbetört darab származik rablott részből (521. sír), a pánt karperecek közül pedig egy beütögetett díszűnek nem ismert a helye a sírban (90. sír). Az ezüstből készültek számát gyarapíthatja egy huzal (500. sír), valamint egy egyedi, lemezből formált tartozhat még ide (174. sír). Különlegesnek számít a 146. sír egymásra hajlított végű bronz karperece, amely az ásató megfigyelése szerint a bolygatatlan sír részben, a sír alja fölött 120 cm-re került elő. A típusa és a mérete szokatlan a szármataknál, helyzete pedig azt sugallja, hogy korábbi lehet, és a temetés során került a sír földjébe.

Összegezve: bár az ékszer típusnak rengeteg változata ismert,²²¹ a madarasi anyagban 3 csoportot határozottan el lehetett különíteni, ami időrendi csoportokat is jelent: 1. bronzpánt karperecek – a 2–3. század fordulójától; 2. kiszélesedő végű huzal karperecek – a 3. század közepétől; 3. masszív, öntöttbronz karperecek – a 4. századtól.

A pánt karperecek emailos és térdfibulákkal együtt kerültek sírba, de példányaik még a masszív, öntött karperecekkel együtt is feltűnnek a 4. századtól, jelleg-

217 A kauricsigákat Kovács László határozta meg, ezúton is megköszönjük a hasznos adatokat (vö. Kovács 2008, 82, 84). A madarasi temető csigáinak leírása: Kovács 2008, 913–917.

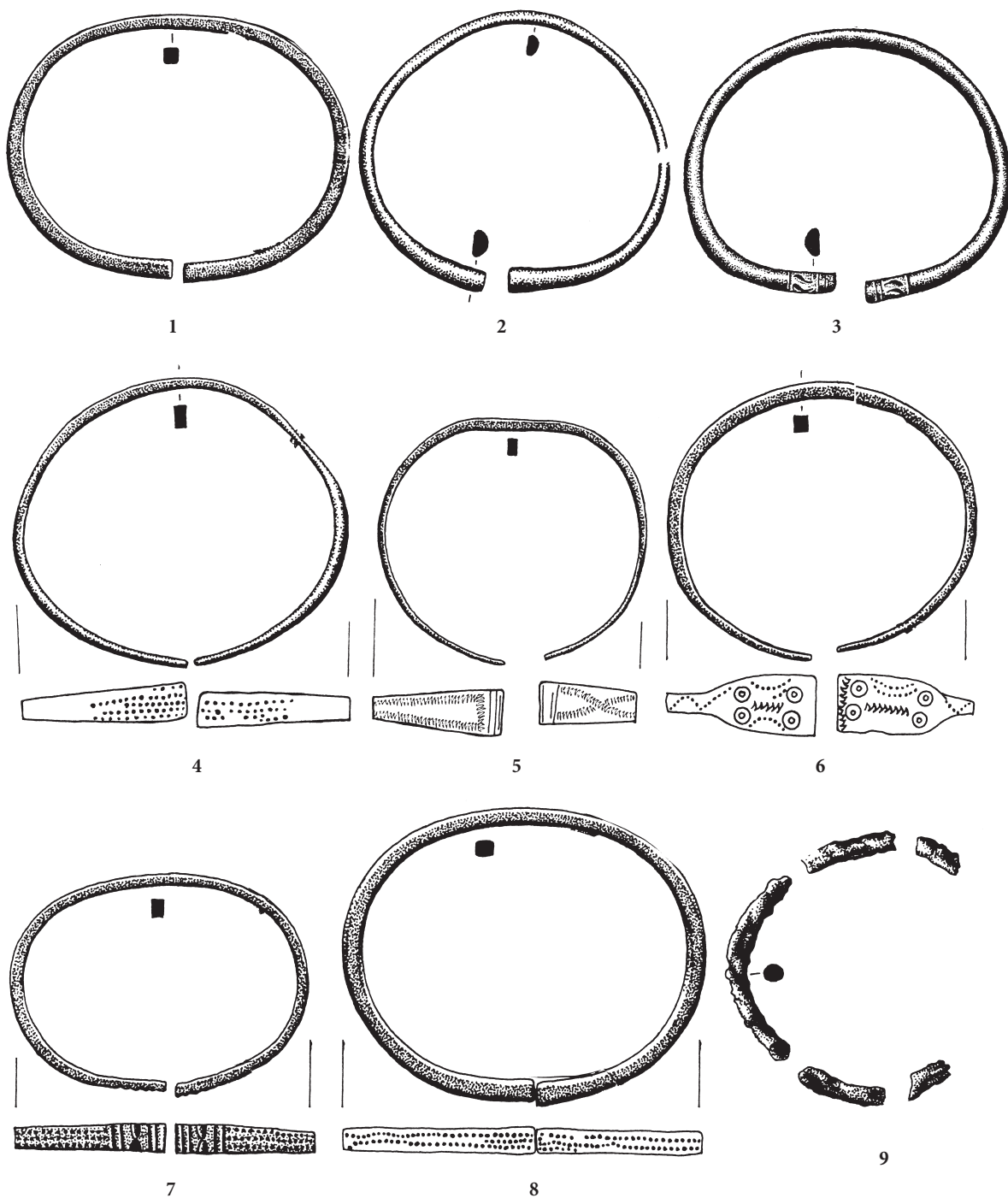
218 VADAY 1989, 54–63.

219 Táblázatunkban [14. táblázat] csak a jobb és a bal oldalhoz tartozó darabok szerepelnek.

220 A jobb kar hangsúlyosabb díszítésre általában jellemző a szármata ékszerviselethez (KULCSÁR 1998, 54).

221 VADAY 1989, 49–53.

277. kép A női sírok karpereceinek főbb típusai:

1. (493. sír): huzal; 2. (438. sír), 3. (247. sír): szélesedő végű huzal; 4. (478. sír), 5. (597. sír), 6. (376. sír): pánt;
7. (378. sír), 8. (363. sír): öntöttbronz; 9. (378. sír): vashuzal

zetes késő szarmata környezetben. A huzal karperecek enyhén kiszélesedő végű változata egészen a temető használatának végéig kedvelt volt. Az öntött, sokszor gazdagon díszített karperecek leletei között is késői

tárgytípusok, így öves edények, egyenes falú tálak, késői típusú fülbevalók stb. fordulnak elő elsősorban. Használatuk a férfisírokban ritkán előforduló öntött karperecekkel egyidejű.

sír szám	bronz karperecek						vas karperecek		ezüst karperecek	
	huzal karperecek		öntött karperecek		pánt karperecek					
	jobb kéz	bal kéz	jobb kéz	bal kéz	jobb kéz	bal kéz	jobb kéz	bal kéz	jobb kéz	bal kéz
7. sír			1 db	1 db						
54. sír			2 db					1 db		
73. sír								1 db		
103. sír	1 db	1 db								
140. sír								1 db		
180. sír	1 db	1 db								
184. sír	1 db	1 db								
195. sír	1 db									
202. sír		1 db								
229. sír					1 db					
247. sír			1 db	1 db						
264. sír	1 db									
275. sír		1 db					1 db			
287. sír					1 db			1 db		
295. sír									2 db	1 db
342. sír	1 db	1 db								
347. sír	2 db									
348. sír					1 db	1db				
363. sír			2 db	1 db						
376. sír					2 db			1 db		
377. sír			1 db	1 db						
378. sír			2 db			1 db		1db		
410. sír		2 db			2 db					
423. sír					1 db			1 db		
438. sír			1 db	1 db						
478. sír						2 db				
483. sír					1 db	1 db				
515. sír					1 db					
597. sír					1 db	1 db				
621. sír					2 db					1 db
Összes	8 db	8 db	10 db	5 db	13 db	6 db	1 db	7 db	2 db	2 db

14. táblázat A fém karperecek megoszlása a csuklókon a női sírokban

Gyöngy karperecek

Ez az ékszertípus is abba a csoportba tartozik, amelyet csak bolygatatlan sírokban lehet és érdemes megfigyelni. A gyöngy karperecen előforduló típusok szerepelhetnek nyakláncban és a ruha kivarrásán is, ezért a bolygatott sírok gyöngyanyagából lehetetlen kiválasztani az eredetileg a karkötőkbe fűzött gyöngyszemeket.

Mindössze 6 olyan sírt találtunk a női temetkezések között, ahol eredeti helyzetben gyöngy karperec fordult elő, ezért különösebb következtetéseket nem tudunk levonni a rendelkezésre álló kevés anyagból. Tényszerűen annyit lehet megállapítani, hogy a bal csuklót 5 esetben (229., 231., 291., 378., 621. sír), míg a jobbat 3 sírban (81., 229., 231. sír) díszítette gyöngy karperec. A nyakláncsal azonos típusú gyöngyök 4 sírban fordultak elő (81., 291., 378., 621. sír), ami a rabolt sírok gyöngy karpereceivel kapcsolatos megállapításunkat erősíti meg.

Az ékszerek gyöngyszemeinek mennyisége között elég nagy a szóródás: 5 és 20 szem közötti mennyiséget fűznek fel. Megvizsgáltuk, hogy a fém és a gyöngy karperecek mely sírokban fordulnak elő együtt. A 229. sírban mindkét karon gyöngy karperec volt, a jobb oldalhoz egy bronzpánt karperec társult. Két sírban különösen hangsúlyos volt a bal csukló: egy-egy vashuzal karperec tartozott a gyöngy karperechez. Megnéztük

sírszám	jobb kéz	bal kéz	egyéb
81. sír	7 db		
229. sír	13 db	5 db	1 db bronzpánt karperec
231. sír	12 db	20 db	
291. sír		13 db	1 db vas karperec
378. sír		7 db	3 db vas, bronz karperec
621. sír		7 db	3 db ezüst, bronz-huzal karperec
Összesen	3 db gyöngy karperec (32 db gyöngy)	5 db gyöngy karperec (52 db gyöngy)	8 db fém karperec

15. táblázat A gyöngy karperecek és a velük együtt előforduló karékszerek a nők temetkezéseiben

azt is, hogy a leggyakrabban előforduló gyöngytípusok milyen anyagból készültek. Karneol és borostyán 3–3 sírban fordult elő, mész- és kőtőben, de ugyanúgy, mint a nyakláncokban, itt is az üveggyöngy a leggyakoribb, 5 sírban fűzték a karkötőbe.

Karékek

A férfi- és gyermeksíroknál már részletesen kitértünk az ékszertípus elkülönítésének problematikájára. A nőknél is azokat az eseteket határoztuk meg karékeknek, ahol a csuklók tájékán 1–3 db gyöngy együttese fordult elő. Ilyet a madarasi temetőben mindössze 5-öt találtunk, a bal (73., 285., 376. sír) és a jobb oldalon (275., 464. sír) egyaránt előfordultak. A karékba fűzött gyöngyök száma így alakult: 4 esetben 2–2 db gyöngyöt találtak (73., 285., 376., 464. sír); egy alkalommal fordult elő egyetlen szem üveggyöngy (275. sír). Mindegyik gyöngy karék alkotórésze az üveggyöngy, a 285. sírban mindkettő az volt, máskor borostyánokkal (73., 376. sír), illetve mész-kővel (464. sír) találták együtt őket.

Gyűrű

Szinte a legritkább ékszertípusnak számít a szarmata kor időszakában.²²² Madarason is egyetlenegy esetben fordult elő eredeti helyzetben: a 361. sír asszonyának bal keze egyik ujján egy bronzpántból hajlított, díszítetlen gyűrű volt. Tipológiai hasonlóság miatt került elő a 270. sír bolygatásából is, de a mérete (átm.: 3,7 cm) miatt inkább foglalatnak tartható.

B) VISELET

Övek

A nők övviseletéhez kevés leletet lehetett a sírok anyagából összegyűjteni, amiből nem feltétlenül következik az, hogy nem is használtak az öltözetükhöz öveket. A férfiaknál, ahol a csatok és tartozékaik jelentik a legváltozatosabb és legnépesebb leletcsoportot, az öv a viselet leghangsúlyosabb része volt. A két csoport között nem csak a gyakoriságban van különbség; a nőknél van olyan övtartozék, méghozzá az övkarika, ami kizárólag

222 VADAY 1989, 63–64.

náluk fordul elő, és ez egyben eltérő anyagú és záródású övet is jelent.

Övkarikák két bolygatatlan és 7 bolygatott sírból kerültek napvilágra. Kivétel nélkül vasból készültek, az eredeti helyzetben levő példányok a máshol is megfigyelték rendje szerint, a bal oldalon voltak, vagy a medencék környékén (291., 597. sír).²²³ A bal oldalon kibontott karikák textil-, vagy puha bőrvőhöz tartoztak, szalagjaik, illetve a karikára erősített szálak, melyeket szívesen díszítettek gyöngyökkel, csüngőkkel, téglékkel, sokszor egészen a térdekig lógtak le.²²⁴ A két eredeti helyzetben kibontott övkarika közül az 597. sírban előkerült példány feltűnően nagy átmérőjű, és ehhez képest nagyon vékony volt, ezért csak kérdőjelesen határoztuk meg a funkcióját. A 291. sírban a vaskarikához 5 nagyméretű gyöngy is tartozott; ez az egyetlen olyan temetkezés, amelyben gyöngyözött öv fordult elő. Az övhöz tartozónak ítéltük meg azt az U alakúra hajlított bronzcsövet is, melyet funkciója szerint – a férfisírok hasonló leleteivel megegyezően – az öv végére rögzítettek, hogy a szíj, vagy a textilszalag végének kopását megelőzzék. A bolygatott sírokból előkerült vaskarikák funkciójára a méretük utalhat elsősorban.²²⁵ Két esetben merült fel annak a lehetősége – mivel a korrodálódás és a tárgy töredékes állapota kételyeket ébresztett –, hogy nem övkarikáról, hanem nagyméretű kerek csatfejről lehet szó (14., 624. sír), a többi példánynál a funkció egyértelmű (13., 114., 165., 181., 292. sír). A vaskarikás nők síregyütteseiben térdfibula, emailos fibula, valamint korai típusú gyöngyök fordulnak még elő (165., 597., 624. sír), ami azt jelenti, hogy ez a viselet a temető indulásától jelen van, és egészen a 3. század közepéig szórványosan megmarad (291. sír).

Ritkán bőrvőhöz tartozó különböző anyagú és típusú csatok, tartozékok is előkerültek a nők sírjaiból. A vascsatokat funkciójuknak megfelelően legtöbbször a deréktájon bontották ki, a jobb (245. sír) és a bal oldalon egyaránt (7. sír) előfordulnak. Különleges helyzetben, a vállnál találták a 8. sír D alakú csatkarikáját. Ugyanúgy, mint a férfiaknál, az övet rögzítő karikából vagy csatból

általában egy-egy szerepel, de vannak kivételek, mint pl. a 7. sír, ahol a bal medencénél két darab ovális formájú csat került elő. A két csat elsősorban a férfisírokra jellemző, de itt a többi melléklet alapján nincs okunk abban kételkedni, hogy a sírban nyugvó elhunyt nő volt. A 186. temetkezésben is két ovális csat volt, itt azonban nem ismerjük a tárgyak eredeti helyzetét, és a 124. sírban kibontott D alakú darab helye is ismeretlen. Az ovális és D alakú csatok a férfisírokban megfigyeltékkel összhangban a temető használatának késői fázisában jelennek meg a női sírokban is, bár az erősen bolygatott temetkezések kevés fogódzót kínálnak. A késő szarmata típusú edények (8., 245. sír), illetve a kéttágú, oldalt hajlított lábú vasfibula (7. sír) egyértelműen a 4. századra, de még inkább annak második felére, esetleg végére datálják a leletegyütteseket.

Eredeti helyzetben bronzból készült övtartozékokat csupán egyetlen temetkezésben, a 134-esben találtak. A keresztcsonton kibontott szögletes, öntöttbronz csatkarikához vaspecék tartozott és lemezes bronz szíjszorító. A vaspecék azért fontos, mivel a bal combcsont külső oldala melletti vasból készült szíjvég eltérő anyagát magyarázza, és övhöz való tartozását valószínűsíti.²²⁶ A szíjvéggel ellátott övek, mint korábban láttuk, elsősorban a férfiak temetkezéseire voltak jellemzőek Madarason. Az iménti példa mutatja, hogy ez a fajta megoldás nem tartozott kizárólag csak az egyik nemhez, sőt jó néhány párhuzam is alátámasztja ezt a megfigyelést.²²⁷ Eredeti helyzetben egyetlen másik bronz vagy ezüst övtartozék sem került elő. A teljesen bolygatott sírcsoport leletei között további darabok, illetve töredékek utaltak arra, hogy a bronz-, illetve ezüstcsatok valamilyen mértékig használatosak voltak a közösség nőtagjai körében. A 4. és a 13. sírban ezüst szíjvég, megvastagodó bronz csatkarika és csatpecék, a 71. sírban szögletes bronz csatfej, a 653.-ban pedig bronzcsat és szíjvég került napvilágra. Ezüstlemezes szíjvéget a 499. sírban bontottak ki.

Összegezve: a nők körében nem számított jellegzetes és gyakori viseleti tárgynak az olyan öv, melyet maradandó tartozékokkal, csattal, szíjvéggel és egyéb díszítő-

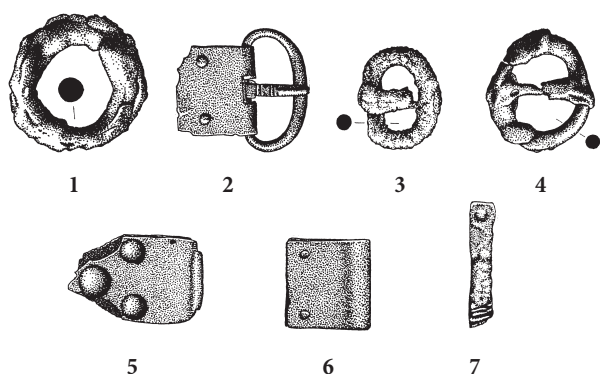
223 Vörös 1981, 9. kép; VADAY-SZÖKE 1983, 107–109, 22–23. kép; FARKAS 2000, 24.

224 Kezdetben vita folyt arról (Vörös 1981; VADAY-SZÖKE 1983; DINNYÉS 1991), hogy az övkarikákról az öv textilszalagjai, ráerősített bőrszalagok, vagy erős (növényi rostokból készült) szálak függték-e le. Az 1–3. század közötti gyakorolt szokás széles körben elterjedt és számos variációja előfordult egymás mellett.

225 Vörös 1996, 127.

226 Az eltérő anyagok előfordulása ugyanazon a tárgyon lehet esetleg egy későbbi javításnak a nyoma is. Előfordul, hogy a bronz római fibulák tűjét vastúval pótolják, ezeknél bizonyítható, hogy pótlásról van szó.

227 A női övek kutatástörténetét és a csattípusokat a női temetkezésekben legutóbb Istvánovits Eszter és Kulcsár Valéria foglalta össze (ISTVÁNOVITS-KULCSÁR 2002, 95–96).

278. kép Övtartozékok a nők temetkezéseiből:

1. (292. sír): vas övkarika; 2. (653. sír): lemezes bronzcsat;
3. (124. sír): D alakú vas csatkarika; 4. (245. sír): ovális vas csatkarika; 5. (499. sír): ezüst szíjvég; 6. (653. sír): bronz szíjvég;
7. (134. sír): vas szíjvég

elemekkel láttak volna el. A megmaradt leletek alapján a kevés előkerült öv jónéhány típust képviselt: karikával felszereltek, csattal záródók és szíjvégesek egyaránt előfordultak. Elsősorban vasból készültek; kevés bronz, és még kevesebb ezüstből készült példányt ismertünk meg. A férfisírokban előforduló *in situ* övkészletekhez hasonlóan a nőkénél is megjelenik egy síron belül a különböző anyagok együttes használata. A férfiakkal ellentétben, a nők csak elvétve viseltek csattal záródó bőrovet. A karikás sírokban textilből, vagy puha bőrszalagból készített csomózott övek voltak. A karika beiktatása nélkül használt csomózott övekhez, a hosszan lelógó szalagokhoz csak ritkán találunk bizonyítékot, ilyenek például a szalagokat összetűző kampós fejű tűk a medence, illetve a combközép vonalában.

A ruhák gyöngyözése

A női temetkezések leggyakoribb leletei a gyöngyök. A legtöbb a lábak környékén fordul elő.²²⁸ Az ásató a sírleírásoknál több alkalommal leírt határozott rendben elhelyezkedő gyöngyöket, melyeknek vonala, lyukiránya arra utalt, hogy eredetileg felvarrva viselhették őket. A ruhakivágások nyaki részének, elejének vagy ujjának jól azonosítható további gyöngyhímzését nem emlí-

ti az ásató, és a gyöngyök alapján nem is tudunk ilyet egyértelműen meghatározni. Ezzel szemben határozott csoportot alkotnak azok a sírok, ahol a láb környékén nagyszámú gyöngy került elő. A láb tájéka tágra értelmezendő, ugyanis az alsó lábszártól a lábfejekig, illetve a lábfejek környékéig terjedő területekről származó gyöngyökről egyaránt említést tesz a dokumentáció. A gyöngyök funkciója az ásató szerint különböző lehet; véleménye szerint elsősorban kézenfekvő a ruhaal kivarrása, másrészt pedig a lábbelié. Tekintettel arra, hogy néhány utalástól eltekintve semmilyen dokumentációnk nincs a gyöngyök elhelyezkedésére és rendszerére vonatkozóan, ezért a funkció meghatározására tett kísérletek sajnos legtöbbször eredménytelenek maradnak. A leírások a lábak, a lábszárak és főként a bokák környékét, valamint a lábfejeket említik; a gyöngyanyag nyilvántartása, felszedése, restaurálása és értelemszerűen a leltározása is eszerint történt. Még akkor is „lábanként” történt a dokumentálás, ha a leírásban szoknya kivarrása szerepelt. Az analógiák ismeretében biztosak lehetünk abban, hogy a madarasi nőknél is leggyakrabban a ruházat alját hímezték gyönggyel, különböző szélességű sávokban. A gyöngysorok rendszere a legritkább esetben derül ki, csupán az a biztos, hogy legtöbbször vízszintes sorokba rendezve kerültek a ruha alá. Az ásató megjegyzi egy-két alkalommal, hogy színként sorban helyezkedtek el a gyöngyök,²²⁹ vagy, hogy cikcakk formában voltak kivételesen felvarrva. Ez utóbbit határozza meg egyébként kérdőjelesen lábbeli díszének. Fontos megfigyelése az is, amikor az eltérő típusú gyöngyök elhelyezkedését írja le az ásatási dokumentációban, hogy az üveggyöngyök rendszerébe hogyan illeszkedett speciálisan a mészkőgyöngyök sora, pl. a 114. sírban [1. számú színes tábla]. A részletes dokumentáció hiányában azonban a legtöbb esetben azt sem tudjuk eldönteni, hogy szoknyát vagy nadrágot viselt-e az elhunyt, ugyanis csak az utóbbi évek ásatási módszerei tették lehetővé ezt a fajta megkülönböztetést. Annak ellenére, hogy kivételesen sok, a bolygatott sírokban és a bolygatatlanokban együtt 65 db gyöngyözött aljú ruhát volt módunk megvizsgálni, ebben a kérdésben sem a statisztika, sem a gyöngytypusok vizsgálata nem segített.

A ruhák gyöngyözése nem csupán fontos viselet-történeti adatokat jelent, hanem egyéb megfigyelések-

228 Az ásató, Kóhegyi Mihály számításai szerint a temetőben összesen 24 560 db gyöngyöt konzerváltak, ennél természetesen valamivel több került elő az ásatás során (KÓHEGYI 1982, 129). A rablást megelőzően a sírokba került gyöngyanyag mennyiségéről csak halvány elképzeléseink lehetnek, hiszen a nők sírjainak 73%-át rabolták ki.

229 Az ásató az egymás feletti sorokban sárga, fehér, zöld, kék, vörös, lila, piros, fekete gyöngyöket említ (KÓHEGYI 1982, 129).

re is alkalmat ad. A kutatás eddigi eredményei alapján tudjuk, hogy a gyöngyözött ruhák használata az 2. századtól indul és valamilyen mértékig a 4. században is jellemző volt.²³⁰ A szarmata kor legkorábbi, illetve legkésőbbi fázisában ritkán használtak ilyen ruhákat, de a gyöngyös viselet még így is legalább két évszázadon át volt jellemző a szarmata nőkre. A gyöngyök részletes vizsgálata, statisztikája és tipológiája²³¹ azonban a madarasi temető anyagának révén lehetőséget nyújt a viselet alakulásának, változásának belső kronológiájának finomításához is.²³²

Az 50 bolygatatlan temetkezés közül 36 sírban lehet azonosítani gyöngyhímzést, ami 70%-os gyakoriságot jelent. A részben bolygatott 48 sír közül már csupán 22-ben (46%) míg a legnagyobb számban előforduló teljesen bolygatott 164 sír közül csak 6-ban (4%) tudunk gyöngyhímzést valószínűsíteni. E számok mögött, mint már korábban is említettük, sokkal több van, mint azt első látásra sejteni lehet. A temető legkésőbbi fázisát sokkal intenzívebben rabolták, mint a legkorábbit, így tehát a gyöngyözött aljú ruhás nők sírjait, melyek közül a legtöbb a temető korai fázisába tartozik, sokkal kisebb arányban bolygatták meg, mint a gyöngyözött aljú ruhákban sokkal szegényebb, későbbi temetőrészt. A vizsgálatba bevontuk mindazokat az eseteket is, ahol a gyöngyök nem voltak eredeti helyzetben, vagy éppen a rablott betöltésből kerültek elő, de számuk, típusuk – összevetve az eredeti helyzetben levőkével – e csoportba sorolta őket.²³³ A statisztikai vizsgálatoknál (pl. a színek aránya) értelemszerűen csak a bolygatatlan gyöngyhímzésekkel számoltunk.

A ruhaaljakat a gyöngyök anyaga és típusa szerint vizsgáltuk meg, majd a részletekbe menő elemzésnél ezzel együtt figyelembe vettük a színek előfordulásának gyakoriságát is. (Fontos szempont összevetni az egyes *in situ* sírokban előkerült gyöngyök számát is egymással, de ezzel itt most nem foglalkozunk.) A ruhák alján előforduló gyöngyanyagot tehát anyaguk (üveg, karneol, mészkő, borostyán, korall, egyéb), vagy formájuk (üveggyöngyök: nyomott gömb, rövid hasáb, lecsapott sarkú, hólyagos, hasáb, egyéb; karneolok: sokszögű, hasáb; mészkőgyöngyök: henger, gömbölyű, hordó alakú, csüngő formájú; borostyánok: henger, szabálytalan hasáb, korong alakú)

szerint csoportosítottuk. Az üveggyöngyök nagy csoportjában a színeket is figyelembe vettük, megszámoztuk az egy-egy kivarráshoz tartozó zöld, fekete, fehér stb. darabokat. Az adatokat – reményeink szerint – áttekinthető, egymással összevethető táblázatokban ábrázoltuk [1. függelék 1–65. táblázat]. A gyöngytípusok gyakorisága alapján 4 csoport látszik körvonalazódni.

1. csoport. A gyöngykivarrások vezető gyöngytípusát itt a hosszúkás forma és 4 apró, nagyjából félgömbös kitüremkedés jellemzi, ami miatt a „hólyagos” elnevezést kapta a típus. Madarason 13 asszony ruhájának meghatározó gyöngytípusa volt ez (bolygatott és bolygatatlan sírokban), de ide lehet esetleg még sorolni további 7 bolygatott temetkezést is. Bár e kivarrásokban ritkán előfordulnak mészkő- és karneolgyöngyök is, mégis inkább jellemző az üveggyöngyök különböző fajtáinak (hasáb, spulni, nyomott gömb, kása, ikergyöngy) feltűnése. Időrendi helyzetüket illetően ezek a temető legkorábbi, gyöngyözött ruhában eltemetett asszonyai, elsősorban a sírokban fellelhető római fibulák alapján. A táblázatban a 13 db sír bolygatott és az *in situ* kivarrásainak adatai együtt szerepelnek [2. színes tábla].

2. csoport. A második csoportba azokat a ruhaaljakat soroltuk, ahol kizárólag üvegből készült gyöngyök fordulnak elő. Ehhez a csoporthoz 22 temetkezés tartozik. E nagy csoporton belül jól elkülönült az a 6 temetkezés, ahol kizárólag nyomott gömb alakú és rövid hasábos gyöngyök fordultak elő. E két típust szétválasztottuk, de sokszor gondot jelentett az elkülönítésük, mert a szabálytalan gömb alakú és a sokszor lekerekített végű rövid hasábos gyöngyök között igen sok átmenetet figyeltünk meg. A 2. csoportba tartozó többi sírnál ugyanez a két típus jelentette a többséget, de rajtuk kívül más formájú üveggyöngyök is tartoztak a ruhaaljhoz. Ebbe a csoportba 4 bolygatott és 12 *in situ* temetkezést soroltunk. A táblázatban az eredeti helyzetben talált gyöngyanyag szerepel (12 db sír) [3. színes tábla].

3. csoport. A kivarrások harmadik nagy csoportjában a nyomott gömbös és rövid hasábos üveggyöngyök mellett (emlékeztetőül: ezek voltak a „főszereplői” a 2. csoport kivarrásainak) mészkőből, borostyánból és karneolból készült gyöngyök is szerepelnek. A különböző anyagú gyöngyök aránya síronként eltér. E nagy csoporton belül,

230 KULCSÁR 1998, 50–51.

231 A szarmata gyöngyök tipológiájának kidolgozása Vaday Andrea nevéhez fűződik, aki a Szolnok megyei anyag alapján rendszerezte a népes csoportot (VADAY 1989, 97–106).

232 VÖRÖS 2003a, 145–150.

233 Maradtak bizonytalan státusú gyöngyök is az anyagban; előfordult ugyanis, hogy nagyszámú, szórványként feltárt gyöngyöt nem tudtunk besorolni egyik funkcióba sem. Ezek az esetek kétségtávol vitathatóak. A további kutatások finomíthatják és árnyalhatják eredményeinket.

melyhez összesen 38 sír tartozott, jól elkülönülnek azok a kivarrások, amelyekben főként nyomott gömbös, valamint rövid hasábos gyöngyök szerepeltek. A csoporthoz összesen 20 temetkezés tartozott, melyek közül 6 volt a bolygatott és 14 volt eredeti helyzetben. Különleges csoportot jelent az a 7 temetkezés, ahol lecsapott sarkú lila, illetve kék üveggyöngy típusok szerepelnek. Ezeknél a síroknál az a különös, hogy ezekkel együtt csak kevés karneol fordul elő. Az a benyomásunk, hogy a lila és kék, méretükben és színükben a karneolokhoz közelítő üveggyöngyök ezekben az esetekben, mint a karneolt helyettesítő „bizsuk” szerepelnek. A táblázatban a hitelesen megfigyelt 14 db sír anyagát mutatjuk be [4. színes tábla].

4. csoport. A negyedik csoportba soroltuk azokat az eseteket, amikor főként borostyán- és karneolgyöngyök fordulnak elő a ruhaaljakon. Ebbe a csoportba két rabolt és egy *in situ* helyzetben levő kivarrás tartozik. Jellemzőjük az igen nagy mennyiségű borostyángyöngy (200., 204., 435. sír), és csak két esetben került a ruhára karneolgyöngy is.

Érdekesnek ígérkezett megvizsgálni, vajon az üveggyöngyöknél van-e olyan szín, amely domináns az egyik, vagy a másik csoportban. A 2. csoportban a csak üveggyöngyöket magába foglaló nyomott gömbös és rövid hasábos típusoknál, az 5 eredeti helyzetben levő ruhaaljon összesen 564 db zöld, 468 db kék, 313 db piros, 233 db narancs, 169 db fehér és 48 db fekete gyöngy fordult elő. E számsorból kiderül, hogy többnyire két-két komplementer szín a domináns, itt elsősorban a zöld-kék páros, amely közel kétszer nagyobb számban szerepel, mint a piros-narancs színűek. Annál a csoportnál, ahol a nyomott gömbösök és rövid hasábosok mellé egyéb típusú üveggyöngyök is csatlakoztak, a zöld megtartotta domináns szerepét (1310 db), de utána azonnal a fehér következik (1003 db). A kék szintén fontos összetevő, ráadásul a nyomott gömbös, rövid hasábosokat gyakoriságban követő gyöngyök (lecsapott sarkúak) között is a legtöbb a kék színű, összesen 838 db. Ezután következik a piros-narancs színpáros a gyakorisági rendben 522–420 darabbal.

Felmerült, hogy vajon van-e valamilyen lényeges változás akkor, amikor a nyomott gömbös és rövid hasábos üveggyöngyökhöz a mészkő, a borostyán, a karneol anyagúak csatlakoznak (3. csoport). Az eredeti helyzetben levő 14 sírban megfigyelt ruhaaljakon szintén a zöld fordult elő leggyakrabban (1697 db). Érdekes, hogy a zöldet itt is a fehér követi (1579 db), majd közel azonos arányban fordul

elő a kék (1031 db) és a piros (1024 db). Ha hozzávesszük azonban, hogy a piros és a narancs együttes előfordulása a nagyobb (kiegészítő színek, tehát közel azonos hatásúak, összesen 1024, illetve 752 db), akkor itt a kék egy kis mértékben háttérbe szorul az előző csoporthoz viszonyítva.

Az előbb elemzett csoportok színösszetétele és azok gyakorisága tehát kis eltéréssel azonos, attól függetlenül, hogy a gyöngyözésben szerepel-e a sokkal ritkábban, kisebb mennyiségben előforduló mészkő- karneol-, és borostyángyöngy.

Az alaptípust jelentő hólyagos gyöngyös viseletnél (1. csoport) eltérően alakul a színek aránya. Kiindulási pontunk az a 6 *in situ* kivarrás volt, melynek anyagában zömében hólyagos gyöngyök fordultak elő. A számokat vizsgálva kiderül, hogy az előző csoporttal ellentétben itt a piros és a narancs együttese a domináns (464 db, 316 db). E számadatokhoz képest a 142 db zöld, a 40 db kék és a 11 db fehér erősen a háttérbe szorul. A bolygatott temetkezéseknél is ugyanezt a tendenciát figyeltük meg.

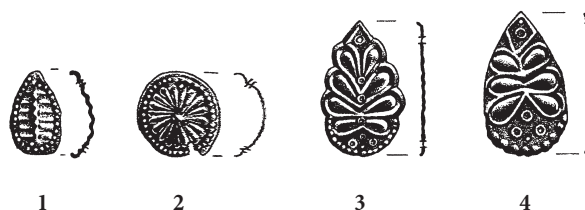
Áttekintve a különböző típusú kivarrásokhoz tartozó egyéb leleteket, kiderül, hogy az úgynevezett hólyagos gyöngyök kizárólag a legkorábbi időszakra jellemzőek. Tekintettel arra, hogy alig van olyan temetkezés, ahol az üveggyöngyökből csak egy-két típus fordul elő, megnéztük, hogy a legnagyobb változatosságot mutató üveggyöngyök típusai milyen arányban, hol fordulnak elő. A lényeg az volt, hogy vannak olyanok, melyek a nyomott gömbös és rövid hasábos, valamint a hólyagos csoportban egyaránt előfordulnak. Érdekes, hogy a hólyagosokkal együtt előfordulnak nyomott gömbösök és rövid hasábosok, de ez fordítva nem igaz. Tehát azokban a síroknál, ahol a nyomott gömbös és rövid hasábos kivarrás a jellemző, egyáltalán nincsenek hólyagos gyöngyök. Közös továbbá az úgynevezett spulni formájú, általában piros vagy fehér, esetleg fekete színű gyöngy. Az is feltűnő, hogy a hólyagos gyöngyökkel együtt soha nem kerül elő lecsapott sarkú gyöngy, csőgyöngy és nagyméretű kettős kúpos típus. Ezzel szemben csak ennél a csoportnál fordulnak elő kásagyöngyök és ikergyöngyök. A kása- és ikergyöngyök, valamint az apró korong formájúak a legkorábbi időszakra jellemzőek, és többnyire a betelepülő jazigok gyöngyanyagában találkozunk velük a ruhák aljának gyöngyözésében.²³⁴

Ez azt jelenti, hogy a gyöngytípusok alapján – bár vannak átfedések – sikerült a temetőben egy jól körülhatárolható korai, és egy attól elkülönülő későbbi csoportot szétválasztani.

Kérdés, hogy a nők életkora kapcsolatba hozható-e a gyöngyözött viselettel. A 65 sír közül összesen 37 esetben rendelkezünk életkori adattal. Mint kiderült, egyetlen olyan eset fordul elő, amikor a *Juv.-Ad.* átmenetbe tartozó fiatal nő viselt gyöngyözött ruhát. Az *Ad.* korúak közül 20, a *Mat.* korúak közül 14 viselete volt a hímzett aljú ruha. Ezzel szemben a *Sen.* korú asszonyok közül összesen kettő sírjában bontottak ki a lábnál gyöngyöket. Az életkori adatok tehát egyértelműen azt bizonyítják, hogy a hímzett ruha az érett korú nőket, asszonyokat illette meg elsősorban. Erre a megfigyelésre már a gyermeklányok sírjainak elemzésénél is utaltunk. Mint emlékeztet ott egy 12–14 éves leánygyermek (84. sír) volt az egyetlen, aki hímzett ruhát viselt, itt pedig egy gazdagon felékszerezett, tűtartóval és 3 tűkörmelléklettel eltemetett 18–20/22 éves volt a legfiatalabb. Megtévésző lenne azonban, ha kijelentenénk, hogy a madarasi legidősebb asszonyok ruhaviseletéhez nem tartozott hozzá a hímzett aljú szoknya, illetve nadrág. Áttekintve az antropológiai adatokat kiderül, hogy az egész temetőben összesen 6 *Sen.* korú asszonyt említ az antropológiai vizsgálat. Egyszerűen arról van tehát szó, hogy a temetőben igen kicsi az időskorú asszonyok aránya, a gyermekefordulásnak, a hímzett ruhák hiányának tehát alapvetően ez lehet az oka.²³⁵

Arany ruhadíszek, flitterek

Két halmos női temetkezésből kerültek elő felvarrható aranylemezek. A 650. sírből egy kerek, rozetta formájú, erősen domborodó darab, valamint 3 levél alakú lemez származik, mindegyiken 2–2 lyuk figyelhető meg a peremrészen. A 656. sír nagyméretű, nyújtott formájú, levél alakú lemezei (3 db) az előzőekhez képest laposak, de itt is 2–2 lyuk szolgálja a felerősítést. A bolygatott sírbetöltésből származó arany lemezdíszek eredeti helye, funkciója ismeretlen, méretük és a felvarrásra utaló lyukak alapján a ruházat, vagy a fejdísz ékítményei lehettek.

279. kép Arany ruhadíszek típusai a női sírokból:

1. (650. sír): levél alakú, domborított; 2. (650. sír): rozetta alakú, félgömbös; 3. (656. sír), 4. (656. sír): levél alakú lemezek

A Kárpát-medencében és szomszédságában 30 leletegyüttesből kerültek elő felvarrható arany ruhadíszek.²³⁶ A különböző formájú, mintájú lemezek zöme az 1–2. századra korhatározható.²³⁷ A flitterek első horizontja az Alföldön az első betelepülők hagyatékába tartozik, a beköltöző jazig arisztokrácia asszonyainak temetkezéseibe kerülnek az 1. század 20-as éveitől az arany fülbevalókkal és az aranylemezekből sodort gyöngyökkel együtt.

A madarasi aranyak egy újabb bevándorlási hullámhoz köthetők a quad-markomann-szarmata háborúk lezáródása után, a 2. század végén. A D-i halomcsoportba eltemetett, gazdagon felékszerezett, aranyflitteres ruhájú nők a frissen beköltöző szarmata csoport arisztokráciájához tartoztak. A 650. és 656. sírok aranyelelei párhuzam nélkül állnak az alföldi szarmaták leletanyagában.

Ruhátűző tűk²³⁸

A tűket a nők a ruházatuk megtűzéséhez használták, de előfordulnak eszközként is a sírokból, varrott funkcióban. Problémát jelent, hogy többségük vasból készült, ezért a vékony árákat és a vastag tűket nehéz egymástól megkülönböztetni, a rabolt sírokból a sokszor töredékes, korrodálódott darabokat meghatározni vagy funkcióhoz kötni.²³⁹

A viselethez tartozó tűk vasból és bronzból készülhettek; a vállnál, a mellkason, a csípők környékén vagy

235 A madarasi sírok ruhaaljainak gyöngyözéséből néhány mintát összevetettek avar sírokból származó hasonló gyöngyökkel. A vizsgálat kimutatta, hogy az avarok a szarmata sírokból származó gyöngyöket használták fel, mivel a minták vegyi összetétele tökéletesen megegyezett. A szarmata sírok rablása tehát részben az avarok rovására írható (FÓRIZS et. al 2001, 72, 77).

236 ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2006, 217, 6. kép.

237 ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2006, 218.

238 Egy megjelenés alatt álló munkában az alföldi szarmata női sírokból előforduló tűk feldolgozását, közöttük a madarasi darabok értékelését is elvégeztük (VÖRÖS 2011).

239 VADAY 1989, 122.

a combcsontok közepe táján tűzték meg a ruházat különböző részeit.²⁴⁰ Madarason a 294. sírban a mellkasra került elő egy eredetileg valószínűleg varráshoz használt bronztű, de miután az éppen a fokánál tört el, másodlagosan felhasználva, a felsőruha kivágását vagy egymásra boruló szárnyait tűzték meg vele. A ruhatűző tűk leggyakrabban kampóban végződtek. Az 597. sírban az apró bronztű a jobb combcsont felső végénél, tehát a deréknak megfelelő helyen került elő. A ruhát a mellkasra két fibula rögzítette, a derekán karikás övet viselt. Az analógiák alapján a textilöv lelógó szalagjait tűzték meg a kampós végű tűvel.²⁴¹ A 292. rablott sírban nem ismerjük a vastű helyét, de a sírban talált vas övkarika alapján itt is tartozhatott elvben a textilövhöz, de eszköz (varrótű) is lehetett. A 143. sír gombos fejű bronztűjét varrásra semmiképp, kizárólag megtűzésre használhatták. Annak ellenére valószínűnek látszik ez a funkció, hogy a sír minden lelete a rablott részből került elő.

A ruhatűző tűk az 1. század elejétől az első betelepülők viseletéhez tartoztak.²⁴² A római fibulák tömeges elterjedése a 2. századtól visszaszorítja ugyan a használatukat (a 2–3. század fordulóján induló madarasi temetőben is csak elvétve fordulnak elő), de szórványosan a korszak végéig feltűnnek.²⁴³ A textilöveken használt tűk gyakran kerülnek elő övkarikákkal együtt. Felmerül a lehetősége, hogy a csipők és a combcsontok táján előforduló magányos ruhatűző tűk akár tartozhattak karika nélküli csomózott textilövekhez is, tehát az övtípus használatának egyedüli bizonyítékai lehetnek a női temetkezésekben.

C) MELLÉKLETEK

A nőkre jellemző, hogy sokféle, különböző funkciójú használati tárgy, szerszám és eszköz került temetkezéseikbe. Ide tartoznak a munkaeszközök közül az orsók, kések, tűk és tűtartók, árák, az úgynevezett „pásztor-készség” részei, tehát a kova, a csiholó és a fenő- vagy csiszolókö. A szépítkezés tartozékai közül a tükrök és a téglék is e csoportba sorolhatók. A madarasi teme-

tőben eddig szarmata környezetből ismeretlen szerszám, egy fűrész is előfordult női temetkezésben, és ugyancsak különleges, bár nem ismeretlen tárgy, lószerszám tartozékai is előkerültek. Nem hiányzik a mellékletek közül a pénz és az edény sem.

Érmek [2. függelék]

Pénzérmék elsősorban mellékletként kerülnek a sírokba. Jellemző tárgytípus a temető teljes népességének temetkezéseiben, de eltérő arányban: leggyakrabban a férfiak kapták (27%), a gyermekeknél ugyanakkor a legritkábban (4%) találjuk meg, a női temetkezésekben 6%-os a mérhető gyakoriságuk.

A 16 pénz mellékletes női sír közül csupán 3 olyan temetkezés volt, ahol ismerhetjük a pénzek eredeti helyét. A 273. sírban a karok mellett, a 342-esben a deréknak megfelelő részen, míg a 361. sírban a lábánál elhelyezett ládikában bontották ki. Ez azt jelenti, hogy a férfisírokkal ellentétben, ahol a deréktájék volt preferált, a nőknél semmilyen általánosítható szokásról nem beszélhetünk, egyrészt az esetek kis száma, illetve a hiteles sírokban megfigyelt előkerülési helyek különbözősége miatt. Megvizsgáltuk, hogy a pénz melléklet adásának szokása kapcsolatba hozható-e a temetkezések jelölésével. Két halmos és két körárkos sírban volt pénz, valamint 12 jelöletlenben. Az aránytalanságnak a halmos és körárkos sírok raboltságának mértéke (tudniillik, hogy ezeket szinte mindig teljes felületen rabolták) lehet az oka. A pénzes sírok leleteinek részletes elemzése – a női temetkezéseket is beleértve – arra az eredményre vezetett, hogy a temetőnek elsősorban a késői fázisában kerültek a sírokba pénzek.²⁴⁴

Áttekintve a pénzek verésének, kibocsátásának időpontjait, kiderül, hogy 2. századi a többsége (10 db 103–165 közötti). A másik időszakot a 266–340 közötti vert pénzek (összesen 9 db) jelenti, tehát a pénzleletek összetétele és aránya megegyezik az alföldi Barbaricumban megfigyelt általános tendenciákkal.

240 A combcsont közepének környezete a kéz ujjainak megfelelő helyet jelöli, ahol az ár, a kés, a tűzkésztség is elő szokott néha fordulni. Ilyen esetekben csak nagyon óvatosan lehet a (vas)tűket a viselethez kötni, mert nagyobb a valószínűsége, hogy eszközként használták őket.

241 VADAY-SZÓKE 1983, 88. Endrőd-Szujókereszt 88. sír: itt kivételes módon két tű tartozott az övhöz, az egyik a csipőnél, a másik az övgyöngyei között került elő.

242 FARKAS 2000, 13, 27.

243 VADAY-DOMBORÓCZKI 2001, 16.

244 KÖHEGYI-VÖRÖS 1996, 197–198.

Jellemző, hogy csak a nőknél vannak átlukasztott (243. sír), illetve füllel ellátott pénzek (143., 657. sír), ezekben az esetekben csüngőként viselték őket, vagyis ékszerként funkcionáltak.

Két temetkezésben fordult elő, hogy az általános szokástól eltérően nem egy, hanem két (372. sír), illetve 3 pénz került a sírba (361. sír). Ilyen különleges esetek, illetve a sírokban előforduló pénzek vizsgálata fontos kronológiai megfigyeléseket is lehetővé tesz. A 372. sírnál kiderült, hogy egy Hadrianus érme (128–132) és egy Gallienus (259–268) pénz került együtt a sírba. A 361. temetkezésben előkerült 3 pénzdarab közül a legkorábbi egy Faustina junior denár volt, a következő a 270–275 közötti időszakból, a legkésőbbi pedig Diocletianus 284–294 közé datálható érmeje volt. E pénzegyüttesekből kiderül, hogy legalább 120 év különbség van az egyes érmek verési időpontja között. Ez a két eset is aláhúzza azt az általános véleményt, hogy a 2. századi római ezüstök korhatározó szerepe korlátozott, és csak nagyon nagy körülményekkel vehetők tekintetbe.

A legkorábbi pénzes sírok között található egy gyöngyös aljú ruhában eltemetett nő (273. sír: Traianus érme). A sírban megfigyelt gyöngyözés – a gyöngytípusok alapján – viszont a késői fázishoz tartozik. Lényeges továbbá, hogy a 4. századi pénzek öves edényekkel (116., 192. sír), valamint csillámos fazékkal együtt kerültek elő (342. sír). A pénzes sírok leleteinek összetétele alapján tehát nem mondhatjuk, hogy valamilyen szempontból külön csoportot alkotnának, az viszont egyértelmű, hogy a 657. bolygatott temetkezés, amelyben fülecskével ellátott aranypénzt találtak, a temető egyik leggazdagabb sírja volt. A többiben alig találtunk leletet, mivel erősen rablottak voltak, ezért az összehasonlítására nem volt lehetőség (72., 112., 182., 243., 349., 372., 589., 652. sír).

„Pásztorkészségek”

A „pásztorkészség” kifejezés eredetileg néprajzi terminus, egy adott foglalkozáshoz köthető, használata a régészetben vitatható,²⁴⁵ különösen a nőknél. A tárgycsoport

részben gazdagabb, részben viszont szegényesebb, mint a néprajzi anyagból ismert „pásztorkészségek”, ezért a kifejezés használata a férfiaknál sem megalapozott.

3 bolygatott női sír betöltésében bontottak ki tűzkésztséghez tartozó csiholót és/vagy kovát. A tárgytypusok főként a férfiak sírjaira jellemzőek Madarason is.²⁴⁶ A 88. sírban, ahol kovakő került elő, gyöngyözött aljú ruha és orsógomb töredéke is a leletek közé tartozott. A 160. sírban, ahol a megmaradt embercsont-maradványok kétséget kizáróan szintén nőhöz tartoztak, az egyik végén karikás, a másikon trapézossá szélesedő végű csiholó került napvilágra, összesen két darab kovakővel. A teljesen feldúlt 614. temetkezésben borostyángyöngyökkel együtt bontottak ki egy kovakövet. Sajnos egyik sírban sem ismerjük a tárgyak eredeti helyét, bár az esetek kis száma miatt messzemenő következtetésekre akkor sem juthattunk volna, ha megtalálásukkor eredeti helyzetben lettek volna. Azzal együtt, hogy a rablás is közrejátszhatott a tűzkövek és a csiholók alacsony számában, bátran állíthatjuk, hogy a tűzkésztség nem tartozott a temetőben a gyakori melléletek közé egyik csoportban sem.²⁴⁷

A tűknél jóval gyakrabban kerülnek elő árák a női temetkezésekben is, csakúgy, mint a férfiaknál. Összehasonlítva azonban a százalékos gyakoriságot, kiderül, hogy a férfiak sírjaiban kétszer annyi fordult elő, mint a nőkben (nők: 6,8%, férfiak: 14%). A gyakoribb sírba helyezés azt sugallja, hogy a hétköznapi életben is hangsúlyosabb szerepet kaptak az árák, mint a tűk. Elsősorban a férfiak használták, és a tűzcsiholásban lehetett szerepük a náluk ritkán felbukkanó tűkkel együtt.²⁴⁸ E tárgytypust eredeti helyzetben csak a legkritkább esetben bontották ki női sírokban. E néhány esetben a tárgy a kéz környékén (81. sír: a bal térd közelében, 621. sír: a jobb ujjcsontok környékén), vagy a láb tájékán (584. sír: a bal boka mellett, 188. sír: a jobb láb alatt) került elő. A példányok többsége azonban a bolygatott részben fektült (70., 88., 124., 292., 319., 394., 466., 494. sír), ami a meghatározásuknál is olykor gondot jelentett, mert néha töredékesek voltak (146., 228., 372. sír). Két esetben kérdéses volt, hogy egyáltalán árként határozható-e meg az előkerült darab (148., 160. sír).

245 „A pásztor övére akasztva, vagy ujjában karikára fűzve együtt találjuk a tűzcsiholót acélt, a kovát és taplót rejtő erszényt meg a kést hüvelyben. Így mindenestül készségnek nevezi őket a pásztor.” (Lükő 1938, 108, 6. kép). A fejezetcímbe használt idézőjelek a felmerült kétségek miatt kerültek a kifejezés mellé.

246 KULCSÁR 1998, 57.

247 A tűzköveket Kertész Róbert határozta meg, a részletes leírásukat a sírok többi leletével együtt adjuk közre a 2. fejezetben.

248 VADAY 1989, 121.

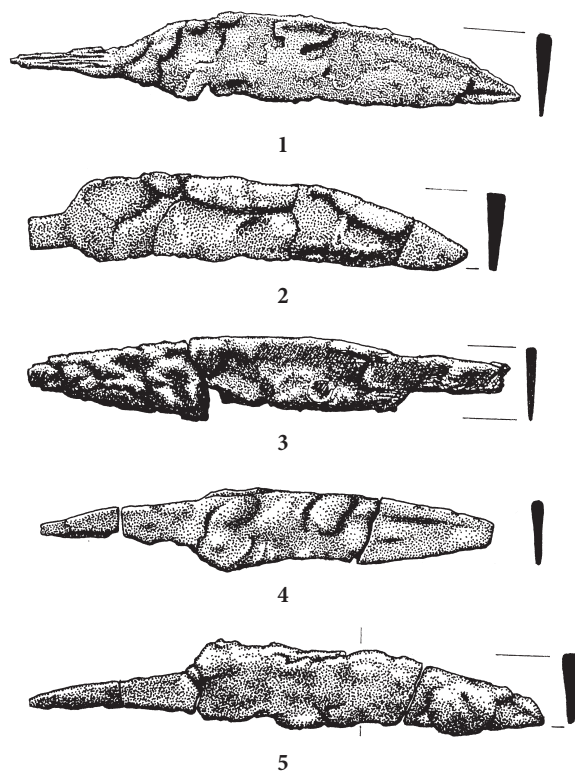
Olyan kőeszköz, amelyik formája és felületének kopása alapján bizonyosan fenőkőnek határozható meg, egyedül a 383. férfisírból ismert. A nők temetkezései közül a 477-esben a jobb boka mellett került elő egy törött kőtárgy, amelyen viszont a fenőkővekre jellemző kopásnyomok egyáltalán nem fedezhetők fel. A sírban egy részben bolygatott csontvázat bontottak ki, akit orsógombja és gyöngyhímzéses ruhája a nők közé sorolt. Az atipikus tárgy eredeti funkciója bizonytalan, kérdés marad, hogy eredetileg valóban élesítésre vagy csiszolásra használták-e.

Kések, tör

A férfiak sírjaiban, beleértve a rablottakat is, közel 40%-os volt a kések sírba helyezésének gyakorisága, ezzel szemben a bolygatatlan női sírokban ennek értéke mindössze 20%-os. Érdekes módon a részben bolygatottakban magasabb: 27%-os, de hozzá kell tenni, hogy itt a 13 db közé, 5 olyan apró töredéket is beszámítottunk, amelyek csak kérdőjelesen tarthatók késnek. A teljesen feldúlt 163 sír közül 23 tartalmazott kést, de itt is jó néhány kérdőjeles töredék volt (7 db). Egyet újkorinak határoztunk meg; a bolygatott betöltésben előkerült darab a rablás időpontjára utalhat.

Az első kérdés, amit fel kell tenni, hogy van-e általános, megszokott helyük a női sírokban a késeknek? Gyakorlatias szempontok miatt először az ujjak környékét vizsgáltuk meg – vajon milyen gyakran helyezik a halottak „kezei ügyébe” e tárgyakat –, de mindössze két ilyen esetet találtunk, mindkét alkalommal a bal oldalon feküdt a kés (285., 515. sír). A másik praktikus, a kés viselete szempontjából ésszerű terület, a deréknek megfelelő medencetájék és a combcsontok felső része, ilyenkor az övről függesztve is bekerülhettek a kések a sírokba. Itt már jóval több adatot találtunk: kétszer a jobb (231., 291. sír), 7-szer pedig a bal oldalon (98., 134., 136., 345., 348., 376., 609. sír). A nőknél kevés az övre utaló lelet a sírokban, gyakoribb, hogy a textil-, vagy a puha bőrvöveget csomózással rögzítették a derékon. Az övnek megfelelő testtájékon kibontott kések lehettek a csomózott övek-re erősítve is, de egyértelmű bizonyíték híján felmerül, hogy egyszerűen a halottra helyezték ezeket.

A férfisírokkal ellentétben, ahol csak kivételes esetben tették a lábhoz a kést – akkor is egy ládikában, kü-

280. kép Kések a nők sírjaiban:

1. (98. sír), 2. (369. sír), 3. (134. sír), 4. (221. sír), 5. (231. sír)

lönböző más használati tárgyakkal együtt (553. sír) –, a nőknél a lábvégekhez 3 alkalommal került, ha ide számítjuk a késekkel együtt tárgyalt tört is (114., 188., 584. sír).²⁴⁹

A felsőtest különböző részeire helyezett kések alkotják az utolsó csoportot, amikor is a kések feltalálási helyeként a jobb oldali bordák (103. sír), és a bal oldali felkar környéke (245., 478. sír) szerepelt a dokumentációban. Egyetlen olyan eset fordult elő, amikor a test tengelyében, a combcsontok között bontottak ki kést (362. sír).

Végigtekintve a különböző testtájékokon elhelyezett kések helyzetén kiderül, hogy a megfigyelések szerint 9 alkalommal a bal oldalt részesítették előnyben, és ennél jóval kevesebbszer, háromszor pedig a jobb oldalt. Az oldal megválasztásánál a kések sírbeli helyzete meg- egyezik a férfiak késeinek helyzetével. A combcsont, a

249 A kések lábhoz helyezése a nők körében és főként a D-Alföldön figyelhető meg (KULCSÁR 1998, 56–57).

medence, a könyök és a kézfej környéke volt e tárgyak legfőbb előkerülési helye, tehát vagy a kéz közelébe, de gyakrabban az övtájékra kerültek a kések. Az adatok szerint nem a kéz környéki terület volt frekvenciált, hanem a bal oldali viseleti hely, amely az övről való függesztést teszi számos alkalommal valószínűvé. A bal oldal kitüntetett szerepére több adatunk is van: a nők karikás díszöve mindig a bal oldalon zárult, és a vas karpereceket is a bal csuklókon viselték.

A kések majdnem kivétel nélkül rossz állapotban kerültek a gyűjteménybe, korrodálódtak, töröttek és hiányosak. A kevés ép példány (8 db) nem jelent elég alapot ahhoz, hogy a női sírokba került kések tipológiájáról beszélhessünk, inkább csak tendenciákat lehet megfigyelni. Az ép példányok (98., 114., 134., 160., 221., 231., 348., 369. sír) alkalmasak egyedül arra, hogy a hosszukról képet alkothassunk: e példányok 9–12 cm között mozognak, tehát elég szűk mérettartományban, a penge pedig ebből 7–9 cm hosszúságú. A szélességük is egységes: 1,5–2 cm-es. Az eredeti méretet a korrodálódás módosíthatta, ezért nem is törekedtünk milliméteres pontoságra. Egyetlen kés tér el a szabványtól: a 245. bolygatatlan sírba egy legalább 18 cm hosszúságú példány került (törött és hiányos, ezért a méret csak hozzávetőleges). A sír a temető használatának késői időszakába tartozik.

A kések típusait egyébként a nyéltüske és a penge egymáshoz viszonyított állása, valamint a penge hátának és élének íve szerint érdemes csoportosítani.²⁵⁰ A madarasi anyagban egyaránt előfordul alsó, középső és felső nyélállású kés is. A töredékeket is bevonva a vizsgálatba, a leggyakoribb a középső nyélállású típus. A kések háta csaknem kivétel nélkül ívelt valamilyen mértékig, az élükről azonban nehéz megállapítani, hogy ha íveltek voltak, az valóban típusjegyük, vagy a használat közben kialakult állapot.

A fanyélnek a lenyomata sokszor jól kivehető a nyéltüskén. A felerősítéshez csak ritkán használtak szegecseket, a rendelkezésünkre álló kevés adat csak a férfiak késeire vonatkozik. A férfiak sírjaiban nemcsak kétszer gyakoribbak a kések, mint a nőknél, de az előbbiek jóval nagyobbak is. A tendencia annak ellené-

re egyértelmű, hogy a hosszabb kések még gyakrabban törtek el, és lettek hiányosak.

Tipológiailag külön csoportot jelent, de használata miatt itt tárgyaljuk azt az egyetlen tört, amelyet a 188. sírban találtak. A tör elhelyezkedése – a jobb lábfej alatt – megegyezik a kések egyik kisebb csoportjának sírban elfoglalt helyével. E női temetkezésben a tört, mint használati eszközt tárgyaljuk és fogadjuk el, hozzátéve, hogy maga a tárgytípus egyik nem leletegyütteseire sem jellemző.²⁵¹ A férfisírok közül is csak egyben került elő (514. sír). A férfisírban is vitatott, hogy vajon mire használhatták, annak ellenére, hogy egy másik fegyverrel együtt feküdt a sírban. Nem kizárt, hogy a hétköznapi használaton túl – akárcsak a hosszú késeknek – a közelharcban, vagy a vadászatban is szerepe lehetett.

Orsók

Közhely, hogy az orsó a különböző korok és népcsoportok sírjaiban nemet (nő) és kort (felnőtt) jelző régészeti tárgynak számít.

A 262 női sírban 53 db orsótartozék, tehát gomb vagy karika került elő. Ha a rablás mértéke szerinti csoportokat megnézzük, kiderül, hogy e jellegzetesen női munkaeszközt csak kevesen kapták túlvilági útravalóul: a bolygatatlan 50 temetkezés közül mindössze 14 sírban fordult elő. Érdekes módon a részben bolygatottakban, melyeknek száma 48 volt, pontosan ugyanennyi, a 164 teljesen kirabolt női temetkezésben pedig 25 db került elő. A teljes sírszámot figyelembe véve minden ötödikben fordult elő orsótartozék.²⁵²

Az eredeti helyzetben kibontott darabok a sírban elfoglalt helyük szerint 4 jól elkülöníthető testtájékon lehetnek: a combcsontok mellett, a lábcsonatok (bokák) végénél, a csontváz tengelyében és végül a térdeknek megfelelő helyen. Közülük a legnépesebbet a combcsont melletti sávban bontották ki: a bal oldalon két esetben, a jobb oldalon 13-szor. A combcsont és a kézfejek környékének választásánál joggal lehet állítani, hogy ilyen-

250 VADAY 1989, 120–121.

251 A szarmata sírokba csak elvéve kerülnek török. Tiszaföldvár-Téglagyár lelőhelyen került elő egy másik példány, a 3. sírban, ami szintén női temetkezés volt. Vaday Andrea késő szarmata vagy hun korinak határozta meg a temetőrészletet, a madarasi 188. sír leletegyüttese a 4. század végére tehető (VADAY 1989, 121, Kat. 318). Férfisírból Mezőszemere, Kismari-fenék lelőhely 29. sírjából ismerünk egy példányt (VADAY-DOMBORÓCZKI 2001, 10, Abb. 9. 1).

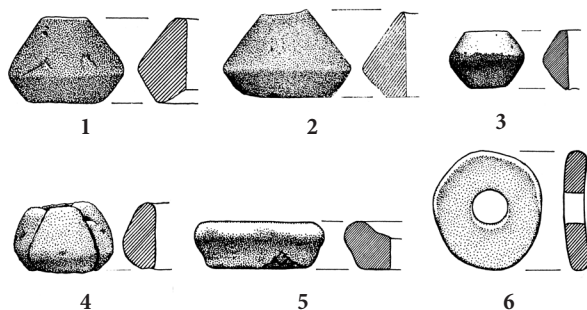
252 Kulcsár Valéria gyűjtése szerint az 1519 sír közül (1–5. század, teljes alföldi népesség) 228 sírban fordult elő orsógomb vagy orsókarika (KULCSÁR 1998, 57).

kor az asszonyok „keze ügyébe” helyezték a munkaeszközt, nyilvánvalóan a fából készült orsószárral együtt. Ez utóbbi feltételezést alátámasztja néhány olyan ásatási megfigyelés is, amikor a gombot, illetve karikát élén állva bontották ki a sírban.

Az orsók sírba helyezésének másik helye a lábvégek környéke volt (7., 184., 231. sír). A térdek és a combcsontok között, tehát a csontváz tengelyében, kétszer találtak orsógombot, illetve karikát; ilyenkor az elhunytat helyezték az orsószárat (376., 597. sír).

A térdnek megfelelő helyen 3 sírban kerültek elő (8., 365., 515. sír), hozzátéve, hogy itt is a bal oldalon voltak. A combcsont körül, a térdknél talált orsógombok különböző helyzete abból adódhat, hogy ilyenkor az orsózár vége esett az elhunytak „keze ügyébe” (ezek voltak a combcsont környéki esetek), a másik, kisebb csoportnál pedig éppen fordítva: az orsógomb volt közel a kézfejekhez. Az elmondottak alapján tehát a jól megfigyelhető és értelmezhető esetekben domináns a jobb oldali kéz közelébe való elhelyezés. A részletes tipológiát mellőzve itt csupán összegzően megjegyezzük, hogy a két alapvető típusból közel hasonló mennyiségű fordult elő: orsógombból 30 db, karikából pedig 23 db. Az orsókarikákat kivétel nélkül szürke, gyorskorongolt edények aljából vagy oldalából alakították ki.

Az orsótartozékok mérete, kidolgozása, formája nagyon különböző. Tipológiailag 3 csoportot lehet szétválasztani: 1. szélesebbik végükön homorú, bikónikus or-

281. kép Az orsógombok és orsókarikák jellemző fajtái a nők temetkezéseiből:

1. (621. sír), 2. (140. sír), 3. (14. sír), 4. (347. sír): orsógombok;
5. (16. sír), 6. (390. sír): orsókarikák

sógombok, amelyek korai leletekkel (pl. emailos fibulával: 615. sír) jellemezhető sírokban fordulnak elő; 2. szimmetrikusan kettős kúpos és gömbhöz közelítő, lapított formájú típusok teszik ki a gombok nagyobb hányadát, számtalan egyedi alakkal és mérettel jellemezhető példánnyal; 3. orsókarikák, melyeknek kialakítása az igénybe vett alapanyag (szürke, korongolt edény oldala, alja) adottságainak függvénye, ezért vastagságuk, átmérőjük legtöbbször egyedi; a temető zárásáig feltűnnek a sírokban, és használatuk párhuzamos a 2. csoportba tartozó típusokéval.

Fűrész

Az 500. sírből fanyelű vasfűrész darabjai kerültek elő, ami ugyanolyan ritkaságszámba megy, mint a lelőhely egyetlen sarlója a 658. férfisírből.

A sír a méretei alapján (4,22 m × 2,04 m) eredetileg halmos lehetett. Nagy része bolygatott volt, csak a lábvégekhez helyezett lószerszám (zabla és a szíjazat tartozékai) maradtak az eredeti helyükön. A fűrész darabjai is a bolygatott részben voltak. A méretét nem ismerjük, és az arányai sem biztosak a rekonstrukciós rajzon. A lenyomatok alapján fából készült nyele volt, amit szegecsekkel erősítettek a fűrészlap elkeskenyedő végére. A fűrészlap enyhén ívelt formát mutat, valószínűleg hegyben végződött.

A sírban ezüsthuzal karperec és ezüst övtartozékok maradtak a rablás után. Ezüsből a legrangosabbak ékszerei készültek (fibulák, fülbevalók, nyakperek), és a temetkezés rítusa is amellet szól, hogy a D-i halomcsoportba temetett nő a helyi arisztokrácia tagjai közé tartozott. A fűrész ritka lelet, nem ismerjük párhuzamát az alföldi szarmata sírokból.²⁵³ A rítus jellemzői alapján nem tartjuk valószínűnek, hogy a halmos sírokban a vaseszközök foglalkozásra vagy munkavégzésre utalnának, inkább hitvilági háttérük lehetett.²⁵⁴

Tűk és tűtartók

A varrótüket két jellemzőjük alapján lehet határozotlan kiválasztani: abban az esetben ha fokuk van, vagy ha tűtartóba helyezve kerülnek elő. Mivel a tűk kevés

253 Legutóbb avar sírből közöltek fűrész: az örménykúti 1. női sírből. A temető rész közléje a 7–8. század fordulójára korhatározza leletét (BENDE 2003, 189–190, 2. kép 4).

254 SOMOGYI 1982, 191.

kivételtől eltekintve vasból készültek, a fokuk a korrodálás következtében „eltűnik”, viszont amennyiben tűtartóban kerültek a nők sírjaiba – véleményünk szerint – csak varrótűk lehettek. A tűk ritka leletei a madarasi női síroknak.

Korábban már volt arról szó, hogy milyen nehézséget okoz a vastag tűk és a vékony árák tipológiai szétválasztása, de azokban a ritka esetekben, amikor együtt fordulnak elő, egyszerű az elkülönítés (pl. 134. sír). Ilyenkor a többi eszközzel együtt, valószínűleg közös tartóeszközben, szerves anyagból készült erszényben lehettek (ez utóbbi nyomát nem találjuk).

A varrótű is lehetett presztízstárgy, ha díszes tűtartóba helyezve került a sírba. Madarason két bronzlemezről hajlított, lecsüngő bronzlapocskákkal díszített tűtartó is előkerült. A 114. sírban eredeti helyzetben, a két combcsont között bontották ki az egyiket, a belsejében a vastúvel. Az 584. sírban a bolygatott részben csak a tűtartó díszítésének a töredékei maradtak meg, értelmezésüket a 114. sír ép darabja alapján sikerült megoldani.²⁵⁵ Fém tűtartók szórványosan az 5. század közepéig előfordultak, a római és a germán sírokban is a gazdag női sírok mellékletei közé tartoztak.²⁵⁶

Tégely

A tégely a szarmata női temetkezésekre jellemző tárgytípus; fémből, csontból egyaránt készülhetett. Madarason egyetlenegy darab fordult elő; a bolygatatlan 622. sírban, a jobb könyök és a bordák közötti részen, eredeti helyzetben feküdt. A tégelyek a 2–3. századi sírokból ismertek,²⁵⁷ a belsejükben néha megmaradt piros és fehér festék miatt a szépítkezés kellékeihez szokás sorolni őket. A madarasi csontból készült, kevés párhuzama van, ennek ellenére a funkciójában nincs okunk kételkedni.²⁵⁸ A tégely időrendje a sírban talált két római fibula (emailos és térdfibula) alapján megegyezik a párhuzamul idézett Szeged-Csongrádi úti temető legkésőbbben földbe került sírjainak korával, azaz a 2. század végével.

Tükrök

A tükrök kizárólag női temetkezésben fordulnak elő, 6 sírból összesen 8 példány került elő a temetőben.²⁵⁹ A római tárgyak csoportjai között alább esik még szó a tükrökről, itt elsősorban a temetkezési szokásokhoz fűződő vonatkozásairól érdemes szólnunk.

A 89. halmos sírban a dokumentáció egy nőhöz és egy férfőhöz tartozó csontmaradványokat említ. Éppen az erősen korrodálódott tükrő töredékei lehetnek bizonyítékok arra, hogy a sírban eredetileg nő nyugodott. A 116. sírban, amely szintén halmos volt, egy nagyméretű tükrőnek ugyancsak két töredékét találták. E töredékek azért bírnak különös fontossággal, mivel egyrészt eredetileg ennek a tükrőnek lehetett mind közül a legnagyobb átmérője (kb. 12 cm), másrészt pedig ez volt a temető egyetlen peremes darabja. A 46. sírban egy 3 darabba repedt, eredeti helyen kibontott tükrő került a napvilágra; ez a temetkezés is halom alatt feküdt. A lábnál levő talak mellett bontották ki, az ásatási dokumentációban rögzített megfigyelések szerint eredetileg szerves anyagból készített tokban lehetett.

3 temetkezésben (114., 204., 256. sír) fordultak elő a tükrök további példányai. Közülük a 114. sír azért különleges, mert egyszerre 3 kisméretű, ép darab is előkerült belőle a sír különböző részeiről: csak az egyik volt eredeti helyzetben, a térdek között, a másik kettő a bolygatással feldúlt részből származik.²⁶⁰ Mivel a láb-szárcsontok bolygatatlanok voltak, a másik két darab a deréktól fölfelé, a koponyáig terjedő területen lehetett eredetileg. A 204. sírban a jobb medencelapát mellett, a sírleírás szerint a kézfejen bontották ki, a szervesanyagmaradványok alapján itt is tokban helyezték a tükröt a sírba. A 256. sírban, amely a sírgödör mérete alapján halmos volt, a tárgy eredeti helye nem volt megfigyelhető, bár azok közé tartozott, melyek épen kerültek a sírba: ugyanolyan méretű volt, mint a 46. és a 204. sírban előkerült példányok.

A tükrök eredetével kapcsolatosan egyértelmű a kutatás állásfoglalása: a madarasi temetőben előforduló darabok is rómaiak voltak. Kronológiai besorolásuk

255 KŐHEGYI–VÖRÖS 1998, 7–14.

256 VÖRÖS 2011.

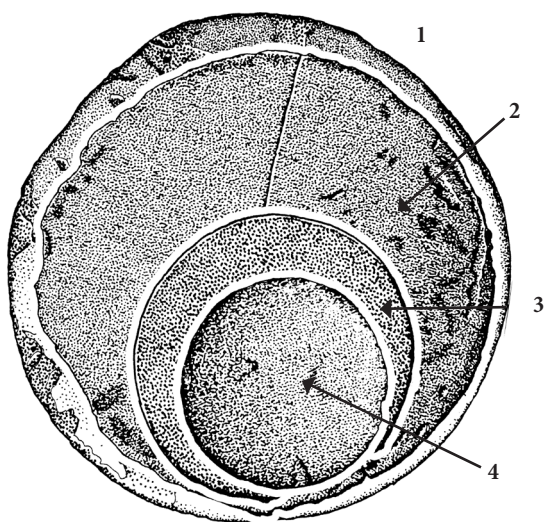
257 Az ismert párhuzamok többsége fémből készült (VADAY–SZŐKE 1983, 113–114).

258 Csontból készült darabot a Szeged-Csongrádi úti temetőből ismerünk (VÖRÖS 1981, 10. kép 8).

259 A tükrökkel alaposabban a 3.8.2. fejezetben, a római import leletcsoportok tárgyalásánál foglalkozunk.

260 KŐHEGYI–VÖRÖS 1998, 7–14.

282. kép Sima szélű tükörök a temetőből:
1. (204. sír), 2. (46. sír), 3. (256. sír), 4. (114. sír)

problémás, ugyanis nagyon tág időhatárok közé tehető a használatuk.²⁶¹

Összefoglalóan: a kevés számú tükör két jól elkülönülő tipológiai csoportba tartozik. A többség (7 db), a sima tükörkhöz, egy pedig a peremesek csoportjába sorolható. A darabok átmérője 3,7–12 cm között mozgott. Az összes, töredékesen talált példány halmos sírból származik (46., 89., 116. sír). Mivel ezek kivétel nélkül erősen feldúlt temetkezések voltak, nem tudni, hogy rituális eseményről, vagy pedig a tárgyak rablás következtében történő sérüléséről van-e szó (vö. az edénytöredékek előfordulásának nagy számát a női síroknál). Hozzá kell tenni, hogy mindegyik tükrös temetkezés valamilyen mértékig rablott volt, de 3 sírban az eredeti helyüket mégis sikerült rögzíteni (46. sír: a lábnál, 204. sír: a kéznél, 114. sír: az elhunyt helyezve került elő). A sírok közül 4-ben koporsó nyomait is megfigyelték, és majd mindegyik temetkezésben volt valami figyelemre méltó: vagy a sír jelölése (89., 116. sír: halom, 46. sír: körülárokolt halom), vagy gerendakamra nyomai (204. sír), vagy egyedi tárgy, illetve tárgye gyűjtés, pl. tűtartó (114.

sír) előfordulása. A körülményeket egybevetve úgy gondoljuk, hogy tükörök a nők sírjaiban ritka presztízstárgyak voltak.

Lószerszám

Az 500. sírban, amely erősen bolygatott volt, és csupán a sír láb felőli vége maradt érintetlen, lószerszámhoz tartozó tárgyak kerültek elő.²⁶² A sír – méretei alapján – eredetileg halmos lehetett; emellett szólnak a rablás ellenére megmaradt különleges és ritka leletei is (ezüst övdíszek, ezüst karperec, fűrészfű). A téglalap alakú nagy csat és a karikás zablák összetartozása kétségtelen. Egy kisméretű öntöttbronz lap is ezen a bolygatatlan részen helyezkedett el, közel az említett lószerszámhoz, ezért a szíjzart díszeként értelmezzük.

A lószerszámhoz tartozó tárgyakat az alföldi szállásterületen – a madarasin kívül – csak 5 lelőhelyről ismerünk, közülük 4 halmos sír volt (Galgahévíz, Geszteréd, Hortobágy-Poroshát, Vizesdpuszt), és csak egy (Hévízgyörk) jelöletlen.²⁶³ Az eddigi adatok férfisírokra vonatkoznak – mindegyikben előfordult fegyver is –, így a madarasi az első olyan lelőhely, ahol női sír melléklete volt a lószerszám.²⁶⁴

Edények

A leggyakrabban sírba kerülő melléklet a női sírokban az edény. Különböző anyagból készültek, méretük is egészen eltérő lehet, de funkciójuk ugyanaz. A csaknem kivétel nélkül mindig a sír láb felőli részében, a lábfejek környékén kibontott, a koporsón belülre elhelyezett kerámiák, üvegpoharak, faedények az elhunytól való gondoskodást jelenítik meg. Madarason egyetlen edényben sem találtuk annak nyomát, hogy temetéskor került volna valami beléjük, a feltárás során legalábbis nem dokumentáltak erre utaló jelet. A belsejükből restaurálás, tisztítás előtt kikerülő betöltést semmilyen vizsgálatnak nem vetették alá, tehát erre nézve sem pozitív, sem negatív adatunk nincs.²⁶⁵

261 ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1993a, 12–13.

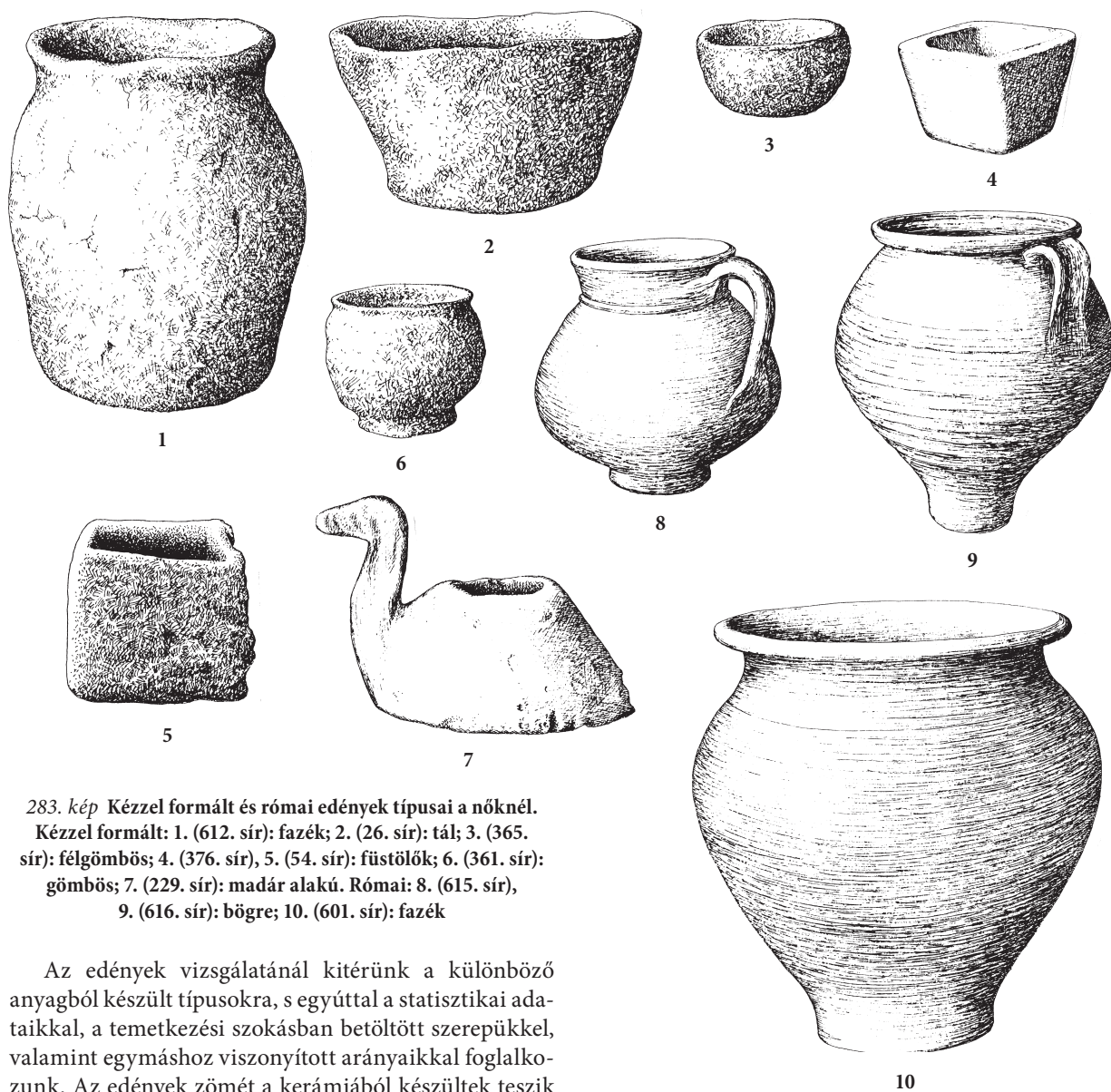
262 A Tiszaföldvár-Városföldje, Jegyző-tag 5. századi településnek a 7. számú házában kerültek elő a madarasisival megegyező típusú zablák. A darabok kapcsán Istvánovits Eszter összegyűjtötte és értékelte a szarmata szállásterületen előkerült hasonló darabokat (ISTVÁNOVITS 1999, 181–182, Plate XLII, 3, Plate XLIII).

263 KULCSÁR 1998, 65–66.

264 KULCSÁR 1998, 66. A madarasi halmok leletanyaga és temetkezési szokásai alapján a közösségben a nőknek kitüntetett szerepük volt.

265 A teljes alföldi anyagban is csak a legkritikább esetben fordul elő, hogy az edényekben bármit is találtak volna (KULCSÁR 1998, 71).

283. kép Kézzel formált és római edények típusai a nőknél.

Kézzel formált: 1. (612. sír): fazék; 2. (26. sír): tál; 3. (365. sír): félgömbös; 4. (376. sír), 5. (54. sír): füstölők; 6. (361. sír): gömbös; 7. (229. sír): madár alakú. Római: 8. (615. sír), 9. (616. sír): bögre; 10. (601. sír): fazék

Az edények vizsgálatánál kitérünk a különböző anyagból készült típusokra, s egyúttal a statisztikai adataikkal, a temetkezési szokásban betöltött szerepükkel, valamint egymáshoz viszonyított arányaikkal foglalkozunk. Az edények zömét a kerámiából készültek teszik ki, de voltak a sírokból olyan vastartozékok, alkatrészek is, melyek egyértelműen faedényhez tartoztak,²⁶⁶ és volt néhány üveg is a temetőben.

A kerámiaedények előfordulását először a bolygatatlan női sírokból vizsgáltuk meg. Az 50 sír közül 28-ban fordult elő, amely 55%-os gyakoriságot jelent, amit érdekes volt összevetni a bolygatott temetkezések adataival. A részben bolygatott sírok közül, melyek száma 48 volt, összesen 39 edény fordult elő, ami 81%-os

gyakoriságot jelent. A részben bolygatottak kiemelése azért indokolt, mivel a rablás iránya általában a fejet, a mellkast, esetleg a medencetájékot érintette. Ha eredeti helyzetben maradt sírrészletről beszélünk, akkor szinte kizárólag mindig a sír láb felőli vége, ezen belül is a lábfejek környéke jöhet szóba, tehát éppen az edények helye. A bolygatott és a részben bolygatott sírok edényleleteinek összesített gyakorisága alapján kijelenthető,

266 VÖRÖS 2003c, 65–69.

284. kép A korongolt edények fontosabb típusai a nők temetkezéseiben:

1. (101. sír): félgömbös tál; 2. (46. sír): kónikus tál; 3. (442. sír): egyenes oldalú tál; 4. (188. sír): félgömbös tál;
5. (195. sír): egyenes peremű edény; 6. (247. sír): öves edény; 7. (162. sír): hombár alakú edény;
8. (328. sír): pohár; 9. (584. sír): bögre; 10. (333. sír): gömbös edény

hogy a nőknél jóval nagyobb az edénymelléklet előfordulása (68%), mint a férfiaknál (43%), vagy a gyermekekénél (53%).

Már korábban is szó volt arról, hogy a bolygatatlan női sírok nagyrészt a temető korai időszakához tartoznak, amit jól tükröz pl. a bolygatatlan sírokban előkerült kerámiaanyag megoszlása is: kézzel formált edényekből 15, a korongoltakból 13 db került elő. Ezzel szemben a részben bolygatottak között a 14 kézzel formált edény mellett 25 korongoltat bontottak ki. Ebből azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a temető középső és késői időszakában a kerámiameléklet adása gyakoribb szokás volt, mint a legkorábbi fázisban. A teljesen feldúlt síroknál a szokás gyakoriságát nem tudjuk hitelesen megfigyelni. A 164 teljesen feldúlt sírból összesen 65 edényt azonosítottunk, közülük 52 volt korongolt, és csak 13 a kézzel formált.

Megvizsgálva az anyag állapotát kiderül, hogy csupán 32 db volt ép, a többi töredék, s így nyilvánvaló, hogy az összes sírszámhoz (164) képest az előkerült kerámiaanyag az eredetinek csupán a töredékét jelentheti.

Az edények tipológiai összetételét vizsgálva kiderül, hogy a bolygatatlan sírokban a korongoltak között a gyermekekénél és a férfiaknál megszokott típusok fordulnak elő a nőknél is. Tálak (2 db), gömbös vagy váza alakú edény (1–1 db) ritka volt, a legtöbb az egyenes peremű, nyomott gömbös hasú, késő szarmata kori edénytípusból került a sírokba (5 db). A gyöngye égetésű edényeknél előfordult, hogy csak összeomlott, csomókban levő apró töredékeket lehetett dokumentálni, ezeket mállékony anyaguk miatt nem lehetett rekonstruálni (3 db). A kézzel formáltak között 9 db különböző méretű fazék formájú edény volt. Két tál, vagy po-

hár is a csoporthoz tartozik, valamint néhány egyedi, különleges típusú darab: a 376. sírban négyzetes formájú apró edényke, az 54. sírban pedig egy eredetileg valószínűleg két részből álló osztott, szögletes edény, vagy füstölő fele került elő. A legkülönlegesebb a 229. sír madár alakú edénye volt.

A részben bolygatott női sírok korongolt anyagának összetétele hasonló az előző csoportéhoz, de nagyon tanulságos az azoktól eltérő típusok feltűnése. Jóval nagyobb számban fordultak elő tálak (8 db), ugyanakkor a késő szarmata kori egyenes peremű, nyomott gömbös hasú típusból arányaiban kevesebb volt (4 db). A gömbös (2 db), valamint a hombár alakú (1 db) edénytípus ugyan nem jelent új formát, viszont új típus a korsó (3 db), valamint a pohár (1 db).

Előkerültek két olyan nagyméretű edény töredéke is, melyeknek eredeti típusát pontosan nem tudjuk meghatározni (az egyik egy kétfülű öblös, hálómintás edény, a másik pedig valószínűleg egy hombár lehetett), mindkettő a ritka edénytípusok csoportjába tartozik.

A magas edényeket a halmos sírok gerendakamráiban helyezték el, míg a kicsi méretű edények helye a koporsón belül volt. Csak a nők sírjaiban fordulnak elő a telepekről ismert, eredetileg a háztartásban használt edénytípusok. A kézzel formáltak között 10 db fazék formájú, 2 tálka és 2 bizonytalan formájú töredékes darab fordult elő.

A feldúlt sírokban magas a töredékek aránya: gyorskorongoltból a 20 ép példánnyal szemben 32 a töredékek száma. A kézzel formáltaknál viszont 8 : 5 az arány az épek javára.

Csak a női sírokra jellemző vonás az is, hogy egy sírban 3 külön edényhez tartozó töredék, illetve ép edény fordul elő (477. sír).²⁶⁷ Az ép edény a lábnál volt a szokásos helyen, a két nagyméretű edény töredékei pedig a bolygatásból kerültek elő. Ugyancsak két edény fordult elő a 229. és 347. sírban is.

A kerámiaanyagon belül különleges csoportot jelentenek a lassúkorongon formált darabok (3 db). Egy csilámos anyagú főzfazék alsó része eredeti helyén került elő a 342. sírban. Főzőedényből sem töredék, sem egész nem került elő sem a férfiak, sem a gyermekek sírjaiból. A fazék a háztartási edénykészlet része volt, tehát ilyen összefüggésben kerülhetett be a női temetkezésekbe,

bár a szokásnak nem ismerjük párhuzamát. A fazékok kronológiai szempontból is fontosak, ugyanis a 4. század utolsó harmadától kezdődő szűkebb időszakra tehető a használatuk.²⁶⁸

Az 5 üveg pohárhoz tartozó üvegcserepek többsége (4 db) teljes felületükön rabolt sírokból származnak, tehát eredeti helyüket nem ismerjük a sírokban (14., 42., 59., 66. sír). Az ötödik egy bolygatatlan sír lábrészénél, különböző egyéb tárgyakkal együtt, ládikában feküdt (361. sír). Még ennél is lényegesebb, hogy az üvegleletes női sírok közül 4 halom alól került ki, a bolygatatlan viszont jelöletlen volt. A temetőn belül a halmosak kivétel nélkül mind az É-i csoportban találhatók. Egyébként a férfiak és a gyermekek sírjainak vizsgálata kapcsán kiderült, hogy az ő esetükben szintén két halomsírból (5., 43. sír) kerültek még elő üveg pohár töredékei.

Ugyancsak római eredetűek azok az edények, melyeket a 163., 601., 615., 616. sírokban bontottak ki. Típusukat tekintve a háztartások szürke vagy éppen vörös színű vagy vörösre festett bögréinek edénycsoportjához tartoznak. A temető egyetlen *terra sigillata* férfisírból származik (417. sír). A női sírokban előforduló apró kaviccsos római házikerámiát egyetlen edény képviselte (601. sír). Az imént az üvegek között említettünk egy ládikába helyezett, szabályos formájú, csiszolt szélű töredéket; ugyanez a jelenség a kerámiák esetében is előfordul: a 656. sírban egy *terra sigillata* edény kisméretű, gondosan lecsiszolt oldalú darabja került elő. Az edénydarabok gondos megőrzése és sírba helyezése azt jelenti, hogy a római tárgyaknak még a töredékei is megbecsült ritkaságnak számítottak a közösség kevésbé tehető csoportjai számára.

A férfi- és a gyermeksírokhoz hasonlóan a nők sírjaiban is találkozunk ritkán faedények vasból készült tartozékaival. A 144. sírban egy vastag falú faedény (faveder?) peremének háromszög formájú, peremre erősített, vasból készült tartozékait találták. Sajnos a sír feldúlt volt, így az eredeti méret bajosan rekonstruálható.²⁶⁹ Már korábban szó esett azokról a kicsi, vasból hajlított fülekről (161., 338.: gyermeksírok; 444.: férfisír), melyek formájuk, falenyomatos szárai és helyzetük alapján kisméretű faedényhez tartozhattak, de a méretük miatt inkább apró tégelyek voltak (245. női sír, m.: 4 cm). A 657-esben a vasból hajlított fül mellett derékszögű, falenyomatos vas alkatrészek is előkerültek, ami alapján

267 Kulcsár Valéria mutatta ki, hogy egyszerre több edény a sírban csak nőknél fordul elő, és elsősorban a D-Alföldön. A madarasi temetőben megfigyelték ezzel a megállapítással tökéletesen összecsengenek (KULCSÁR 1998, 67–68).

268 Ács 1992, 100.

269 VÖRÖS 2003c, 1. kép.

szögletes, ládaszerűen rekonstruálható apró fatárgyra lehet gondolni.

A 13. sírban feltárt ívelt formájú és patkó alakú vaslemezek, pántok – a lenyomatok alapján – szintén faedény tartozékai lehettek. A feldúlt sírból származó töredékek eredeti funkciójának pontos meghatározására, a faedény rekonstrukciójára itt nem tudunk vállalkozni, ehhez további kutatások szükségesek.

Egyedül a 361. női sírban fordult elő fából készült ládika, benne apró használati tárgyakat és ékszereket bontottak ki: 3 db fibulát, 1 db orsót, 3 db pénzt, 4 db

gyöngyöt, 1 db vaskarikát és egy bronz pántkarikát, valamint a már említett üvegdarabot.

Összegzésként: a temető használatának kezdetétől egészen a végéig szokásban maradt a sírok láb felőli részébe, a koporsón belülre – ugyanakkor a gerendakamrákban néha a koporsón kívülre – helyezni az edényeket. Síronként egy-egy darab a jellemző, a nőknél néha kettő, vagy 3 edény is előfordult. A férfiak és a gyermekek sírjaihoz képest a nők sírjaiba nem csak több alkalommal került edénymelléklet, hanem azoktól eltérő típusok is előfordultak, beleértve a házikerámia főzéshez használt néhány darabját is.

3.7.4. A TEMETŐ ÁLLATCSONT LELETEI

Az állatcsontokat Vörös István dolgozta fel, a leletek elemzését a 4. függelékben adjuk közre.

A szarmaták sírjaiba a tenyésztett és vadászott állatok mellékletként vagy áldozatként kerülhettek.²⁷⁰ A temetkezési rítushoz tartozó, a hitvilág gondolati hátteréhez adatokat nyújtó állatcsontok értelmezése nehézkes, és egyáltalán nem egyértelmű. Állatábrázolással csak különleges, ritka esetekben találkozhatunk a sírokban. Közülük is kiemelkedik a Szentcsanak-hegyi lelőhely 20. sírjában eltemetett szakrális személy, akinek a koponyáján egy olyan fejdísz (diadém) került elő, amelyet madár, hal, nyúl, szarvas és cikáda alakú aranylemezek díszítettek.²⁷¹

Az állatcsontok a temetők nem mindennapos leletei közé tartoznak, igazi jelentőségükre a kutatás csak az utóbbi időben figyelt fel. Az egyes fajoknak a fontossága a települések állatcsont leleteiből szűrhető le elsősorban. Kétségtelen viszont, hogy a különböző állatoknak a temetkezési rítusban betöltött szerepe és gazdasági súlyuk között szoros összefüggés volt, ami egyaránt elmondható a K-i szállásterületükön nomadizáló, és a

Kárpát-medencében nagyállattartó gazdálkodást folytató szarmata közösségekre is.

Madarason a leletek máshol nem tapasztalt bőséges előkerülését több szerencsés tényező és körülmény együtt eredményezte. Az állatcsontok legtöbbször a halmokból kerültek elő (49 halomból 26-ban), jóval gyakrabban, mint a körárkos halmos (102 körárkos halmosból 9-ben), vagy a többségben levő jelöletlen sírokból (481 jelöletlenből 19-ben). Az alföldi halmos temetők (halomcsoportok) feltárását az 1860-as években kezdték el; a „legfiatalabb” feltárások, kevés kivételtől eltekintve, legalább 70 évvel ezelőtt lezajlottak.²⁷² A rablott halmokban előkerült állatcsontok csak kevésbé keltették fel az ásatók figyelmét, ezért nem gyűjtötték össze ezeket, nem kerültek a gyűjteményekbe, ráadásul a dokumentációkban és a publikációkban is csak az említés szintjén esik róluk szó. A dokumentáció híján sokszor kétséges, hogy a többszörösen rablott, és esetleg más korszakban is használt halmokban az állatcsontok egyáltalán szarmata koriak voltak-e?

Madaras – Hortobágy-Poroshát, Vajsza és Valkó/Vácszentlászló mellett – a viszonylag nagy sírszámú

270 KULCSÁR 1998, 70–74.

271 Az eredeti sírlapot az ásató, Csallány Gábor feljegyzéseivel és az aranylemezek helyének ábrázolásával lásd: VÖRÖS 2001b, 14. kép. A sír értékelését Istvánovits Eszter és Kulcsár Valéria végezte el, széles kitekintéssel a szarmaták hitvilágára (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1997, 153–188).

272 KULCSÁR 1998, 40.

	sírszám	neme	helye a sírban	állatcsont
körárkos halmos sírokban	495. sír	nő	sírfenéken	szarvasmarha
	583. sír	férfi	bal lábszárnál	sértés
jelöletlen sírokban	7. sír	nő	a sír alja fölött 31 cm-re	gímszarvas
	18. sír	gyermek	nincs jelölve	ló
	247. sír	nő	a sírfenék fölött 28 cm-re	ló
	337. sír	gyermek	nincs jelölve	ló
	376. sír	nő	a lábfejeknél	kutya
	440. sír	nő	az alkarcson mellett	ló

16. táblázat Bolygatatlan sírból előkerült állatcsont leletek

halmos temetőik körébe tartozik, ezért a 100%-os rablás mellett is jelentős mennyiségű állatcsontmaradvány kerülhetett a gyűjteménybe, és ami szinte egyedülálló, azt is pontosan tudhatjuk, honnan és milyen összefüggések közül származnak.

Az állatcsontok tehát előfordulnak halmos, körárkos halmos és jelöletlen temetkezésekben, férfi-, női és gyermeksírokban egyaránt. A halmokból nemcsak gyakrabban kerültek elő állatmaradványok, de jóval nagyobb az egyedszámuk is. Amíg a jelöletlenekben többnyire egy-egy faj egyetlen egyedének többnyire magányos maradványa fordul elő, a halmokból származik a temetőben feltárt 11 faj 108 egyedének többsége.

Az 54 állatcsontos sír közül csak 8-ban bontották ki a csontokat bolygatatlan sírban, ezen temetkezések többsége (6 sír) a jelöletlenek közé tartozik, a körárkos halmosok közül pedig mindössze kettőben lehetett megfigyelni és leírni a helyzetüket, a halmok közül viszont tehát egyben sem [16. táblázat].

Az állatcsontok – a többi mellékletéhez hasonlóan – majdnem mindig a sír alján helyezkedtek el, tehát ezek is mellékletek voltak, de két figyelemre méltó kivétel is akadt. A 7. és a 247. temetkezésben a sír alja fölött kerültek elő a leletek, bár ebből a két esetből messze-menő következtetést nem kívánunk levonni.²⁷³ A 256. halmos sírban Kőhegyi Mihály megfigyelése szerint a majdnem kör alakú, utólagos beásásban részleges

lótemetkezés volt,²⁷⁴ a ló koponyáját gondosan feltámasztották a behajlított jobb első lábra, a gerincet pedig középen elvágták.

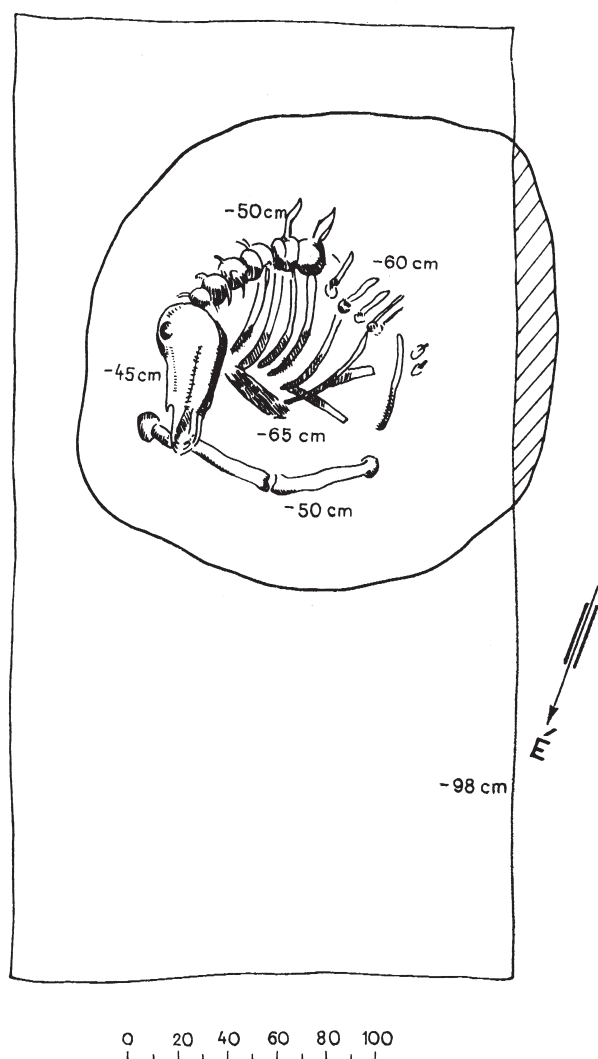
A 8 eredeti helyzetben kibontott néhány állatcsonton kívül az összes többi a rablógödrökből került napvilágra. Az egykori sírmellékletre vagy állatáldozatra azok a csontok utalnak, melyek a rablott sírokban bukkannak fel a visszatemetődött sír földjében, embercsontokkal és különböző leletekkel keveredve. Kérdés, hogy eredetileg hol voltak, és hogyan kerültek a rablógödrök betöltődésébe.

A látszólag megoldhatatlan kérdés megválaszolásához az É-i halomcsoport sírjaiban feltárt halotti máglyák és tüzelőhelyek vihetnek közelebb. Az ásató megfigyelte, hogy a halom felhordása közben, különböző szinteken tüzet gyújtottak. A tüzelőhely környékén talált égett állatcsontok alapján azt gondoljuk, hogy – a temetési rítus folyamatának részeként – az épülő halmon mutattak be állatáldozatokat (3., 4., 13., 57. sír) [27. kép]. Azokat a máglyákat sikerült eredeti állapotukban feltárni, melyeket nem az elhunyt fölött alakítottak ki, és ennek köszönhetően a sírokba hatoló rablógödrök érintetlenül hagytak. Ebből következik, hogy a sírok rendszeres bolygatásánál ahhoz, hogy a sírhoz, illetve a koporsóhoz, valamint az eltemetett javaihoz eljussanak, először át kellett vágniuk a halomban a sírok fölötti máglyákat, és meg kellett bolygatniuk az áldo-

273 A 247. sírban S alakú kapcsolatokkal összefogott rönkfa koporsó volt, az állatcsont ebben az esetben nem a koporsóban, hanem magán a koporsón lehetett eredetileg. A másik eshetőség, hogy utólagos beásással került a lófog a sírba, de előfordulhatott az is, hogy állatjárás mozdította el eredeti helyéről.

274 Kőhegyi Mihály megfigyelése szerint: „a sírrablás aknájában részleges lótemetkezés volt”, ami feltételezi, hogy a rituális esemény a sírrablókhoz köthető (KŐHEGYI 1971a, 215).

285. kép A 256. sírban feltárt lőcsontok

zatul elhelyezett (a tor után otthagytott) állati maradványokat, csontokat. Így magyarázhatjuk az állatcsontok rendszeres előfordulását, illetve ez lehet az egyik megoldása annak a kérdésnek, hogy hogyan került a nagy mennyiségű állatcsont a rablógödrökbe.

A körárkos halmos síroknál a rablógödrökben, de gyakrabban a sírokat övező árkokban tűnnek fel lókoponyák, és velük együtt összetört edények is, sokszor a körárkos bejárati részénél.²⁷⁵ Az árkok rétegesen bemosott, feltöltődött anyagából is előkerülnek néha csonttöredékek, edénydarabok.²⁷⁶

Az állatcsontok különböző előkerülési helye (sír-gödörben, mellékletként, a halomban, utólagos beásásban, a körárkos halmos sírok bejáratánál) azt bizonyítja, hogy a temetési szertartásban az állatoknak fontos, sőt kiemelt szerepük volt, hiszen már akár a temetés előtt – így kerülhettek az elhunytal egyszerre a sírokba – akár közben, vagy utána is leölhettek, és nyilván elfogyaszthattak különböző állatokat. A kutatóknak feltűnt, hogy az alföldi szarmatáknál a K-i szállásterület szokásaihoz képest változott az állatok rítusban betöltött szerepe. A Kárpát-medencében az állatcsontok közül általában az ehetetlen állati részek kerülnek elő, aminek a lényege, hogy az állat részlete (foga, állcsontja, lábcsonthoz stb.) magát a teljes állatot szimbolizálja vagy testesíti meg, ugyanúgy, mint az 500. női sírban a lószerszám része (zabla és a szíjazat tartozékai) a hátsólova.²⁷⁷

Az előkerült állatcsontok számadatai alapján a közösség leggyakoribb áldozati állata a ló volt. Egy nép-nél mindig az az állat válik kultikussá, amelyik kimagasló gazdasági szerepet játszik. A szarmata lovasnép volt, de ennek – a lócsontokon kívül – csak kevés nyoma található meg a régészeti leletanyagban.²⁷⁸ A másik fontos és gyakori állatuk a juh volt. Istvánovits Eszter felgyűjtötte a juh kultuszának nyomait a szarmata temetkezésekben. A kos feláldozása ősi iráni eredetű szokás: a hatalom, az erő, a gazdagság, a szerencse és a pompa fogalmaival hozható összefüggésbe.²⁷⁹

²⁷⁵ KULCSÁR 1998, 39–40.

²⁷⁶ Orosházi tanyák, a 17. sírt kerítő árok: „Az árok 50–60 cm széles, és 70–80 cm mély. Betöltése humusz, itt-ott állatcsontok” (NAGY 2005, 15), Sándorfalva-Eperjes, 1. sír: „A bejárat két oldalán záródó árokvégpontok legmélyebb részein kevés kerámiatöredéket és néhány állatcsontot találtunk” (VÖRÖS 1985, 133), Kiskundorozsma-Subasa, a 84. sír körárka: „Az árok keleti szakaszán, az árok közepén, a betöltésben lókoponya darabjait bontottuk ki. Külön beásás nyomát nem találtuk, ezért elképzelhető, hogy az árok betöltődése során került ide.” (KÜRTI 2005, 92).

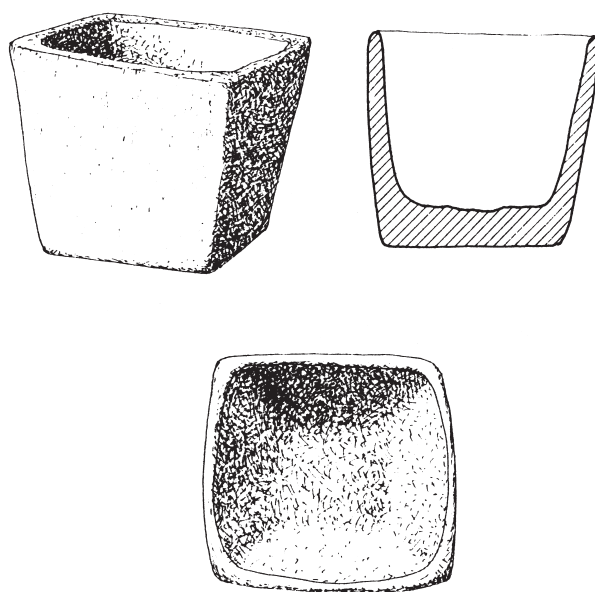
²⁷⁷ KULCSÁR 1998, 70.

²⁷⁸ A települések csontanyagában az első helyeken a szarvasmarha, a kiskérődző (juh) és a sertés található, és csak utánuk következik a ló (VÖRÖS 2005c, 125, 14. táblázat). A különbség onnan adódik, hogy a lovakat nem a húsvért tartották elsősorban, tehát nem tartozott a mindennapi fogások közé a lóhús (KULCSÁR 1998, 71). A temetési szertartásoknál viszont – a madarasi adatok is ezt bizonyítják – a telepek leggyakoribb állataival szemben előnyben részesítették a lovakat.

²⁷⁹ ISTVÁNOVITS 1997–1998, 148.

A temetkezési rítushoz szervesen hozzátartozott a tűzgyújtás, aminek régészetileg ritkán megfogható nyomairól már esett szó a sírok előkészítéséről szóló fejezetben. A tűzzel lehet kapcsolatba hozni a sírokban előforduló szögletes, kicsiny edényeket, a füstölőket is (54., 105., 221., 376. sír). A madarasi darabok, ugyanúgy, mint a K-i anyagban, itt is kizárólag a női és leánysírok mellékletei voltak.²⁸⁰

A temető gazdag és sokszínű állatcsontanyaga mesze túlmutat a temetkezési rítuson, a közösség életmódjára, gazdálkodására vonatkozóan is fontos adatokkal szolgál. A madarasi temető népessége lovat, juhot, szarvasmarhát tenyésztett, sertést, baromfit (házi tyúkot) tartott, tehát letelepedett, nagyállattartó életmódot folytatott. A kutyák is megbecsült tagjai voltak a gazdaságnak. A telepeken előforduló, sokszor gondosan elföldelt csontvázaik alapján a nagy testű agarakat nyílt téri vadászatra, a hatalmas pásztorkutyákat pedig az állatállomány mellett hasznosították.²⁸¹ Madarason 3 helyen is előkerültek kutyacsontok egymáshoz közel, egy zárt területen, az É-i halomcsoport D-i oldalán (1. térkép). Két gödörben ép, teljes csontvázukat találták (313. sír: bolygatatlan kutyaváz, közvetlenül a humusz alatt; 448. sír: gondosan elhantolt eb, a nyaka körül nyakörv (?) nyomaival), a harmadikban, egy a 121. sír sarkánál feltárt gödörben, hiányos kutyavázzal együtt tyúk és házilúd maradványai is előkerültek. A gödörben 1–3 cm vastagon pernyét írt le az ásató, tehát a harmadik esetben jelöletlen sírok közötti tüzelőhelyről lehetett szó, és nem pedig állattemetkezésről.²⁸² Csontjaikból egy darab sírban is előfordul, tehát a kutyáknak a temetkezési rítusban is szerepük volt.²⁸³

286. kép Szögletes füstölő a 221. női sírból

A vadászott állatok csontjai kisebb számban, de szintén előfordulnak a sírokban, kitűnő adatokat szolgáltatva a környék korabeli állatvilágához. A mocsári teknős a Duna melléke vízjárta területeinek gyakori és bizonyára szívesen fogyasztott faja lehetett, a gímszarvassal és a nyírfajddal együtt. Ritkán sírba kerültek a ragadozó vörös róka csontjai is.

280 VADAY–MEDGYESI 1993, 87–88.

281 VÖRÖS 2005c, 118.

282 Jelöletlen sírok között egy 3–4. századi temetőben, Szeged-Tápén fordultak elő „áldozó gödrök” állatcsontokkal (közöttük lókoponyával) és hamus betöltéssel, néhány szarmata kerámia töredékével. A temetőtérképen jól látszik, hogy a gödrök a sírcsoportokon belül, a sírok között helyezkedtek el (VÖRÖS 1996, 118, 3. kép, 40. kép 2–3, 41. kép 1–4).

283 Madaras az első olyan lelőhely, ahol sírban is előfordult eredeti helyzetben kibontott kutyacsont: a 376. női sírban, a lábánál, az edény mellett (vö. KULCSÁR 1998, 72–73).